

De Kleine Aarde

Kinderen en milieu

TL mag uit
Suiker en ander zoet
Memo start werkfonds

Zelf sap maken
Aktie tegen warenwet
John Seymour op bezoek

De Kleine Aarde

Nr. 30, 8e jaargang. Verschijnt ieder kwartaal bij de wisseling der seizoenen.

Uitgave: De Kleine Aarde, Milieu-educatie en Voorlichtingscentrum, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 04116-76901 (Uitgeverij: 76902).

De Kleine Aarde probeert zoveel mogelijk mensen te interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingswijzen en energiebronnen, die ons leefmilieu ontzien.

DKA-Uitgeverij (redactie en administratie): Mahender Autar, Sjan Iedema, Jan Juffermans (hoofdred.), Hans Kamerbeek (eindred.), Tineke van Minderhout, Saskia van Praag.

Tekst: Hennie de Boer, Rob Boeringa, Jos van Doorn, John de Graaf, Huib Groenenberg, Ronn Hoose, Greet Hospers, Jaap Jansen, Wennie Kamerling, Ineke Konijn, Arie Kroon, Wilco Machielse, Kees Meijer, John Onstwedder, P. Peeters, Arnold Robbé, Leo Romijn, Militza Romijn, Dik Scherft, Wies Scherft, Marion Smulders, Job Tielrooy, Hanneke van Veen.

Illustraties: Ruud van den Bogaard, Teo van Gerwen, Ytje Kok, Jaap v.d. Pol, Gerlof Smit, e.a.

Foto's: Dré van den Bogaard, Felix Janssens, e.a.

Vormgeving: Robert Schaap.

Zo wordt u makkelijk donateur/abonnee.

Donatie loopt per kalenderjaar en wordt gevraagd naar draagkracht.

Bij netto-inkomen tot: betaalt u min.:

f 15.000	Bf 225.000	f 25,-	Bf 400
f 25.000	Bf 375.000	f 30,-	Bf 480
f 35.000	Bf 525.000	f 35,-	Bf 560
f 45.000	Bf 675.000	f 40,-	Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door overmaking van het bedrag, met vermelding 'nieuwe donateur 1979'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lentenummer in de bus. Heeft u nr. 28, 29 of 30 al, dan kunt u andere nummers vragen.

Woont u buiten Nederland of België, dan betaalt u f 10,- meer voor de verzendkosten (betalen per postwissel).

Postgiro 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel.

België: BCH 000-1137770-57 van De Kleine Aarde, Boxtel, Nederland.

Kopijdatum winternummer: 8 oktober

Advertentietarieven op aanvraag.

Alle korrespondentie adresseren aan: DKA-Uitgeverij, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

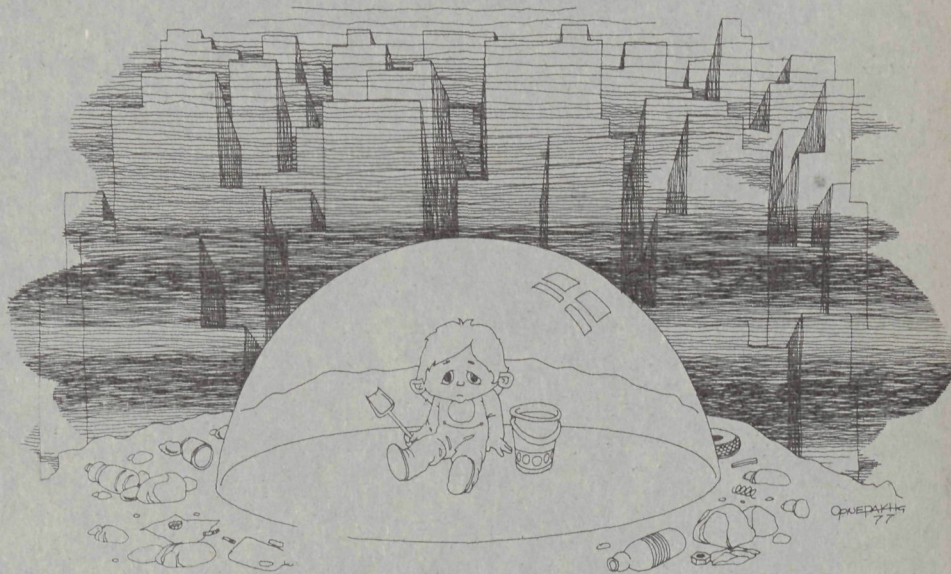
Druk: BV Bergmans-MCH, Tilburg. Geheel gedrukt op kringlooppapier.

Oplage: 25.000 ex.

Copyright DKA '79. Alles uit de inhoud van dit blad mag overgenomen worden voor publikatie elders na schriftelijke toestemming van DKA-Uitgeverij.

Redactioneel

Kinderen en milieu

Een lezer schreef in het vorige nummer een nogal bezorgde brief over 'de a-sociale, aardeverniëgende kinderklok' en 'de huidige overbevolking en diensten-gevolge de huidige milieu-overbelasting en massaliteit'. Zo bezien zou een milieubewust leven kinderloos moeten blijven. Voor een milieu-organisatie als De Kleine Aarde is dat wellicht best een respectabel standpunt. Maar helaas, zo eenvoudig ligt het niet. Om een bekend voorbeeld aan te halen: de Afrikaanse ouders, zonder enig comfort, maar met elf kinderen leven heel wat milieuvriendelijker dan de westerse deskundige en vader van twee kinderen die de hele wereld rondreist om te pleiten voor 'family-planning'.

'Kinderen hebben toch geen enkele toekomst? Daar niet vanwege de armoede en hier niet vanwege alle vervuiling!' Daar is geen speld tussen te krijgen, lijkt het. Maar wie geen hoop meer ziet voor kinderen is zelf bezig dood te gaan. Geen pretje hoor, om zo'n zin op te schrijven. Maar er is toch nog een kans dat we 't redden? Juist daarvoor doen we toch al

die moeite? Om een leefbaarder wereld te maken. Voor onszelf en voor de komende generaties. En dan nu al de moed opgeven en daarom geen kinderen nemen of krijgen? Nee, milieuvriendelijk leven is er juist op gericht om het leefbaarder te maken voor nieuwe, jonge mensen. De konklusie moet zijn dat milieuproblemen niet de doorslag kunnen geven bij de keuze kinderen of kinderloos. Veel wezenlijker is of je er klaar voor bent en van de jarenlange verantwoordelijkheid iets feestelijks denkt te kunnen maken.

Dit nummer bevat een aantal artikelen voor en over de kinderen die er al zijn. Hoe ze te betrekken bij een milieubewuster leefstijl, thuis en op school. Hoe ze daarop reageren vertellen zeven kinderen in hun eigen woorden. Onderschat tenslotte de invloed van jongeren niet. Hun kritiek en ideeën dringen soms ver door via (invloedrijke) pa of ma. Rabobanktopman Lardinois en landbouwspecialist Crijns vertrouwden ons toe dat ze in hun werk best rekening houden met de standpunten die ze thuis horen (red.).

De uitgeverij van De Kleine Aarde zoekt op korte termijn een

Redakteur (v/m)

op part-time basis, voor het tijdschrift, de boeken en brochures, waarvoor de belangstelling snel groeit.

Wij vragen: redactionele ervaring, bekendheid met de kleinschalige, milieuvriendelijke beweging, ervaring met de productie van een tijdschrift en ander drukwerk.

Liefst wonend in de omgeving van Boxtel of bereid te verhuizen.

Wij bieden: een baan met veel afwisseling en ruimte voor eigen initiatief. Salaris op basis van minimumloon met toeslag voor kinderen.

Sollicitaties vóór 1 oktober te richten aan: Uitgeverij De Kleine Aarde t.a.v. Jan Juffermans, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Gebruikte enveloppen evt.
met deze strook dichtplakken.

Hergebruik etiket

Gegomd etiket om
enveloppen en ansichtkaarten
opnieuw te gebruiken.
Spaart bomen en energie.
Te bestellen via giro 52730
van De Kleine Aarde in Boxtel.
Zestig stuks voor f 3,50.

Of geen kinderen

alf kind per gezin, zoals een
missie wil? Of liever vrijwillig
os? Hanneke van Veen be-
alle voors en tegens. Ook van
deren en adoptie. Op **pagina 7**.

beurs III

heeft geen landelijk bureau meer.
el veel plannen. Voor weer een
urs in mei '80 en voor een werk-
s geldbron van steeds meer mens-
vriendelijke ondernemingen.
is Pieter Kortman aan het woord
a 5.

57 Praktijken, op school en thuis. Dat zijn goed, vers en lekker.

Over landbouw

- 40 Weer leren voorzien in eerste levensbehoeften. John Seymour bezoekt DKA.
- 42 Zonder verwarming gaat het ook. Tuinieren onder glas.
- 45 Grootste deel veevoer is mensenvoedsel. Een ander beeld van de varkenshouderij.

Over voeding

- 13 Groenten inzuren. Recepten voor zuurkool, Russische kool en zure snijbonen.
- 21 Deskundigen bepleiten voedingsbeleid dat ziekten voorkomt. Minder vlees en vet.
- 34 Nieuwe warenwet met antiek artikel. Producenten bepalen zelf hoeveel gif.
- 43 Zelf sap maken van groente en fruit.
- 47 Over suiker en ander zoet. Produktinformatie in kort bestek.
- 49 Wat er met rijst en gerst gebeurt voor het in de winkel ligt.

Over energie

- 11 Warmte ging de lucht in. Apparaat spaart 40% op stookkosten.
- 26 Energiebesparingsactie in eigen omgeving.
- 35 Vanaf nu hoeft geen TL-buis meer onnodig te branden.

Bovendien

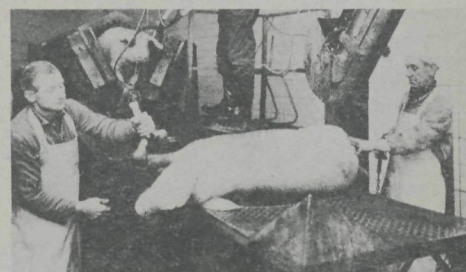
- 3 De Kleine Aarde bedreigd. Gemeente wil huizen in de biologische tuin.
- 5 Memo start werkfonds voor kleine ondernemers. Derde landelijke beurs mei 1980.
- 12 Eerst vijf auto's nu samen één. De auto-maat-schap.
- 19 Eerste resultaten van kleinschaliger opzet. Financiële jaarverslag 1978 DKA.
- 23 Gevaren van de tegenkultuur. Alternatief geen waarborg voor betere toekomst.
- 36 Nu is er de milieuwinkel. Na wereld-, rechts- en biologische winkel.
- 38 Piramidebouwers in heel Nederland. Werkgroepen woonplan De Kleine Aarde.

En de vaste rubrieken

2 Kursusprogramma, 14 Korte berichten, 15 Boekbesprekingen, 27 Slimme Toestanden, 30 Beste DKA, 32 Raadgevers, 33 Tuinstrip, 44 Zomaarwatuitanderebladen, 48 Regeladvertenties, 50 Mensen en Mogelijkheden, 51 Adressenlijst winkeltjes, 2 omslag Redaktoneel, en 3 omslag Bestelpagina.

Vieze prutjes

'Ja, wij eten hééééééé anders', schrijft Barbara de Haan (9 jaar). Zeven kinderen vertellen wat ze vinden van anders eten en besparen. Barbara: 'Altijd bruine rijst, bah, en altijd maar die vieze prutjes'. Op **pagina 28**.

Varkensvleesdag

Een feest rond het Brabantse varken onthult veel van de muren waarachter de bio-industrie zich heeft verschanst. 'Veevoer is afval', roept ze ter verdediging. Maar ook dat blijkt een losse flodder. Zie **pagina 45**.

Geplaagd milieucentrum

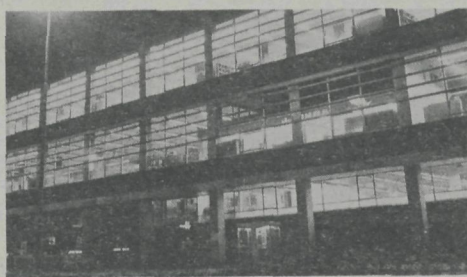
Het kringloophuis afbreken en in de biologische tuin een nieuwbouwwijk. Dat zijn de plannen van de gemeente Boxtel met De Kleine Aarde. Lees hoe een veel geplaagd milieucentrum deze nieuwste aanval verwerkt. Op **pagina 3**.

TL-fabel

Het fabeltje dat de TL-lamp niet uit mag, leidt een hardnekkig bestaan. Arie Kroon deed een uitgebreid onderzoek en kwam tot de konklusie dat een buis net zo vaak uit mag als een lamp. Dus: 'Vanaf nu hoeft geen TL-lamp meer onnodig te branden.' Op **pagina 35**.

Snoep

Stop de verkoop van snoep aan kinderen. Een aktieve minister van Volksgezondheid krijgt een paar uitvoerbare voorstellen als onderdeel van een serieus voedingsbeleid waarvoor ook twee bekende voedingsdeskundigen pleiten. Artsen doen aan politiek en automatieken verdwijnen op **pagina 21**.

De Kleine Aarde

Nr. 30, 8e jaargang. Verschijnt ieder kwartaal met de wisseling der seizoenen.
Uitgever: De Kleine Aarde, Milieu-educatief Voorlichtingscentrum, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 04116-76901 (Uitgeverij).

De Kleine Aarde probeert zoveel mogelijk mensen te interesseren voor een duurzame, vriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingswijzen en energiebronnen, die ons leefmilieu verbeteren.

DKA-Uitgeverij (redactie en administratie): Mahender Autar, Sjan Iederijne, Juffermans (hoofdred.), Hans Kan (eindred.), Tineke van Minderhout, van Praag.

Tekst: Hennie de Boer, Rob Boer, van Doorn, John de Graaf, Huib Grootberg, Ronn Hoose, Greet Hospers, Jansen, Wennie Kamerling, Ineke Arie Kroon, Wilco Machielse, Keizer, John Onstwedder, P. Peeters, Robbé, Leo Romijn, Militza Romijn, Scherft, Wies Scherft, Marion Smulders, Job Tielrooy, Hanneke van Veen.

Illustraties: Ruud van den Bogaard, Teo van Gerwen, Ytje Kok, Jaap v.d. Pol, Gerlof Smit, e.a.

Foto's: Dré van den Bogaard, Felix Janssens, e.a.

Vormgeving: Robert Schaap.

Zo wordt u makkelijk donateur/abonnee. Donatie loopt per kalenderjaar en wordt gevraagd naar draagkracht.

Bij netto-inkomen tot: betaalt u min.:

f 15.000 / Bf 225.000	f 25,- / Bf 400
f 25.000 / Bf 375.000	f 30,- / Bf 480
f 35.000 / Bf 525.000	f 35,- / Bf 560
f 45.000 / Bf 675.000	f 40,- / Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door overmaking van het bedrag, met vermelding 'nieuwe donateur 1979'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lentenummer in de bus. Heeft u nr. 28, 29 of 30 al, dan kunt u andere nummers vragen.

Woont u buiten Nederland of België, dan betaalt u f 10,- meer voor de verzendkosten (betalen per postwissel).

Postgiro 52730 van De Kleine Aarde, Boxtel.

België: BCH 000-1137770-57 van De Kleine Aarde, Boxtel, Nederland.

Kopijdatum winternummer: 8 oktober

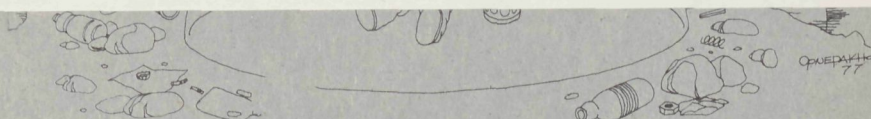
Advertentietarieven op aanvraag.

Alle correspondentie adresseren aan: DKA-Uitgeverij, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Druk: BV Bergmans-MCH, Tilburg. Geheel gedrukt op kringlooppapier.

Oplage: 25.000 ex.

Copyright DKA '79. Alles uit de inhoud van dit blad mag overgenomen worden voor publicatie elders na schriftelijke toestemming van DKA-Uitgeverij.

Een lezer schreef in het vorige nummer een nogal bezorgde brief over 'de a-sociale, aardevernietigende kinderfok' en 'de huidige overbevolking en diens gevolg de huidige milieu-overbelasting en massaliteit'. Zo bezien zou een milieubewust leven kinderloos moeten blijven. Voor een milieu-organisatie als De Kleine Aarde is dat wellicht best een respectabel standpunt. Maar helaas, zo eenvoudig ligt het niet. Om een bekend voorbeeld aan te halen: de Afrikaanse ouders, zonder enig comfort, maar met elf kinderen leven heel wat milieuvriendelijker dan de westerse deskundige en vader van twee kinderen die de hele wereld rondreist om te pleiten voor 'family-planning'.

'Kinderen hebben toch geen enkele toekomst? Daar niet vanwege de armoede en hier niet vanwege alle vervuiling!' Daar is geen speld tussen te krijgen, lijkt het. Maar wie geen hoop meer ziet voor kinderen is zelf bezig dood te gaan. Geen pretje hoor, om zo'n zin op te schrijven. Maar er is toch nog een kans dat we 't redden? Juist daarvoor doen we toch al

die moeite? Om een leefbaarder wereld te maken. Voor onszelf en voor de komende generaties. En dan nu al de moed opgeven en daarom geen kinderen nemen of krijgen? Nee, milieuvriendelijk leven is er juist op gericht om het leefbaarder te maken voor nieuwe, jonge mensen. De konklusie moet zijn dat milieuproblemen niet de doorslag kunnen geven bij de keuze kinderen of kinderloos. Veel wezenlijker is of je er klaar voor bent en van de jarenlange verantwoordelijkheid iets feestelijks denkt te kunnen maken.

Dit nummer bevat een aantal artikelen voor en over de kinderen die er al zijn. Hoe ze te betrekken bij een milieubewuster leefstijl, thuis en op school. Hoe ze daarop reageren vertellen zeven kinderen in hun eigen woorden. Onderschat tenslotte de invloed van jongeren niet. Hun kritiek en ideeën dringen soms ver door via (invloedrijke) pa of ma. Rabobanktopman Lardinois en landbouwspecialist Crijns vertrouwden ons toe dat ze in hun werk best rekening houden met de standpunten die ze thuis horen (red.).

De uitgeverij van De Kleine Aarde zoekt op korte termijn een

Redakteur (v/m)

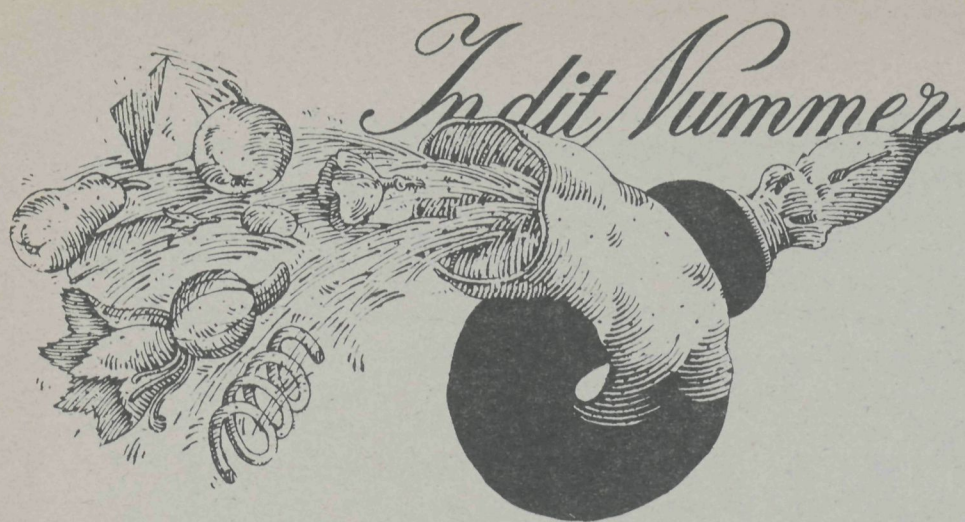
op part-time basis, voor het tijdschrift, de boeken en brochures, waarvoor de belangstelling snel groeit.

Wij vragen: redactionele ervaring, bekendheid met de kleinschalige, milieuvriendelijke beweging, ervaring met de produktie van een tijdschrift en ander drukwerk.

Liefst wonend in de omgeving van Boxtel of bereid te verhuizen.

Wij bieden: een baan met veel afwisseling en ruimte voor eigen initiatief. Salaris op basis van minimumloon met toeslag voor kinderen.

Sollicitaties vóór 1 oktober te richten aan: Uitgeverij De Kleine Aarde t.a.v. Jan Juffermans, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Veel over kinderen en milieu

- 4 **Kinderen bakken brood.** Na ervaring op school ook thuis aan de slag.
- 7 **Wel of geen kinderen.** Een keuze met veel kanten.
- 9 **'Zelf gezien dat gaasvlieglarven alle boneluizen opruimen!'** Biologische schooltuin.
- 25 **Schoepraderen in de Dommel.** Mike uit Boxtel wint energieprijs.
- 28 **'Als dit gezond leven is vind ik het heel makkelijk.'** Kinderen over anders eten.
- 39 **Trakteren, op school en thuis.** Bak zelf goed, vers en lekker!

Over landbouw

- 40 **Weer leren voorzien in eerste levensbehoeften.** John Seymour bezoekt DKA.
- 42 **Zonder verwarming gaat het ook.** Tuinieren onder glas.
- 45 **Grootste deel veevoer is mensenvoedsel.** Een ander beeld van de varkenshouderij.

Over voeding

- 13 **Groenten inzuren.** Recepten voor zuurkool, Russische kool en zure snijbonen.
- 21 **Deskundigen bepleiten voedingsbeleid dat ziekten voorkomt.** Minder vlees en vet.
- 34 **Nieuwe warenwet met antiek artikel.** Producenten bepalen zelf hoeveel gif.
- 43 **Zelf sap maken van groente en fruit.**
- 47 **Over suiker en ander zoet.** Produktinformatie in kort bestek.
- 49 **Wat er met rijst en gerst gebeurt voor het in de winkel ligt.**

Over energie

- 11 **Warmte ging de lucht in.** Apparaat spaart 40% op stookkosten.
- 26 **Energiebesparingsaktie in eigen omgeving.**
- 35 **Vanaf nu hoeft geen TL-buis meer onnodig te branden.**

Bovendien

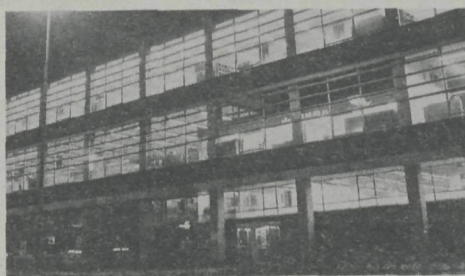
- 3 **De Kleine Aarde bedreigd.** Gemeente wil huizen in de biologische tuin.
- 5 **Memo start werkfonds voor kleine ondernemers.** Derde landelijke beurs mei 1980.
- 12 **Eerst vijf auto's nu samen één.** De auto-maat-schap.
- 19 **Eerste resultaten van kleinschaliger opzet.** Financiële jaarverslag 1978 DKA.
- 23 **Gevaaren van de tegenkultuur.** Alternatief geen waarborg voor betere toekomst.
- 36 **Nu is er de milieuwinkel.** Na wereld-, rechts- en biologische winkel.
- 38 **Piramidebouwers in heel Nederland.** Werkgroepen woonplan De Kleine Aarde.

En de vaste rubrieken

2 Kursusprogramma, 14 Korte berichten, 15 Boekbesprekingen, 27 Slimme Toestanden, 30 Beste DKA, 32 Raadgevers, 33 Tuinstrip, 44 Zomaarwatuitanderebladen, 48 Regeladvertenties, 50 Mensen en Mogelijkheden, 51 Adressenlijst winkeltjes, 2 omslag Redaktoneel, en 3 omslag Bestelpagina.

Snoep

Stop de verkoop van snoep aan kinderen. Een aktieve minister van Volksgezondheid krijgt een paar uitvoerbare voorstellen als onderdeel van een serieus voedingsbeleid waarvoor ook twee bekende voedingsdeskundigen pleiten. Artsen doen aan politiek en automatieken verdwijnen op **pagina 21**.

Wel of geen kinderen

Anderhalf kind per gezin, zoals een staatskommissie wil? Of liever vrijwillig kinderloos? Hanneke van Veen bespreekt alle voors en tegens. Ook van pleegkinderen en adoptie. Op **pagina 7**.

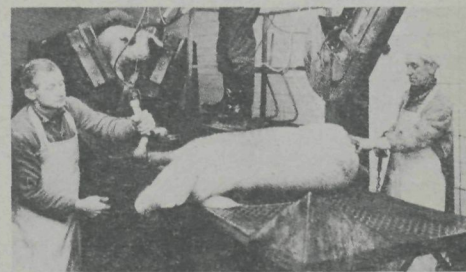
Memobeurs III

Memo heeft geen landelijk bureau meer. Maar wel veel plannen. Voor weer een grote beurs in mei '80 en voor een werkfonds als geldbron van steeds meer mensen- en milieuvriendelijke ondernemingen. Sekretaris Pieter Kortman aan het woord op **pagina 5**.

Vieze prutjes

'Ja, wij eten héééééééé anders', schrijft Barbara de Haan (9 jaar). Zeven kinderen vertellen wat ze vinden van anders eten en besparen. Barbara: 'Altijd bruine rijst, bah, en altijd maar die vieze prutjes'. Op **pagina 28**.

Varkensvleesdag

Een feest rond het Brabantse varken onthult veel van de muren waarachter de bio-industrie zich heeft verschanst. 'Veevoer is afval', roept ze ter verdediging. Maar ook dat blijkt een losse flodder. Zie **pagina 45**.

Geplaagd milieucentrum

Het kringloophuis afbreken en in de biologische tuin een nieuwbouwwijk. Dat zijn de plannen van de gemeente Boxtel met De Kleine Aarde. Lees hoe een veel geplaagd milieucentrum deze nieuwste aanval verwerkt. Op **pagina 3**.

TL-fabel

Het fabeltje dat de TL-lamp niet uit mag, leidt een hardnekkig bestaan. Arie Kroon deed een uitgebreid onderzoek en kwam tot de konklusie dat een buis net zo vaak uit mag als een lamp. Dus: 'Vanaf nu hoeft geen TL-lamp meer onnodig te branden.' Op **pagina 35**.

t.n.v. De Kleine Aarde – Kursuswerk,
postbus 151, Boxtel. Vermeldt u a.u.b.
soort en data van de activiteit.

Reservelijst

Als u bij een bepaalde activiteit als reserve staat genoteerd, betekent dit **niet dat u automatisch doorschuift** naar de volgende keer dat die activiteit weer plaats vindt. U dient zich dan opnieuw in te schrijven.

Bijtijds aanvragen

Om teleurstellingen te voorkomen is het raadzaam liefst twee maanden van te voren lezingen, exkursies, studiedagen en diaserieën aan te vragen.

Overnachten

Voor een aantal activiteiten is het mogelijk om op De Kleine Aarde te overnachten. Er zijn drie slaapzaaltjes met in totaal 32 bedden. U dient altijd zelf voor slaapzak of lakens te zorgen.

Tijden

Studiedagen beginnen om 10.00 uur en eindigen om 17.00 uur.

Themaweekends beginnen vrijdagavond om 20.00 uur en eindigen zondagmiddag om 16.30 uur.

Exkursies beginnen om 10.00 uur en 14.00 uur en duren 2½ uur.

Telefonische informatie over het kursuswerk dagelijks van 10.00 uur tot 12.30 uur (John Savage Onstwedder).
Tel. 04116-76901.

Laatste open middag

Zaterdag 22 september is de laatste 'open middag' van het jaar. Om 14.00 uur houden medewerk/st/ers van De Kleine Aarde een gezamenlijke inleiding, waarna er rondleidingen worden gegeven. Verder staan er kraampjes op het terrein met literatuur, kruidenthee, volkoren gebak en biologische kaas.

P.S. We hopen dat u milieuvriendelijk per fiets of per openbaar vervoer komt. Vanaf station Den Bosch rijdt bus 54 van de Zuid Ooster die vlakbij De Kleine Aarde stopt. U kunt natuurlijk ook op het station in Boxtel uitstappen en verder lopen (ca. 20 minuten).

KURSUS

programma

Nog een paar plaatsen in het herfst-programma

Dat de milieukrisis voor steeds meer mensen een begrip wordt, blijkt wel uit het feit dat al onze cursusactiviteiten, zoals themaweekends, studiedagen, kooklessen enzovoorts, steeds nagenoeg volgeboekt zijn. De medewerk/st/ers van het kursuskollektief zijn overbelast en helaas kunnen we niet alle aanvragen om informatie honoreren. En dit vinden we jammer. Temeer daar onze aanpak op het terrein van de milieu-educatie tot daadwerkelijke resultaten leidt (bewustwording + mentaliteitsverandering).

Onder de voet gelopen

We zullen ons dan ook dit najaar intern moeten beraden over de aanpak volgend jaar. Wellicht moet er een tweede Kleine Aarde komen of moeten we regionale cursussen opzetten. Hoe dan ook, er zal iets moeten gebeuren anders worden wij onder de voet gelopen. Bovendien moet de steeds toenemende vraag vanuit de samenleving om kennis te maken met allerlei alternatieven op het gebied van landbouw, energie, voeding en gezondheidszorg gehonoreerd kunnen worden. Want uit ervaring is gebleken dat het persoonlijk kennis maken (= ervaren leren) het meest aanspreekt en het hoogste rendement oplevert. Eventuele suggesties of ideeën van 'externe beraders' over dit probleem zijn van harte welkom. Hieronder volgen enkele cursussen die nog niet helemaal volgeboekt zijn.

Themaweekends

19, 20 en 21 oktober. 'Weekend zelfbeginners'. Een weekend voor mensen die met plannen rondlopen een bedrijfje te beginnen of die al in een bedrijfje werken. Onderwerpen die aan bod komen zijn: historische ontwikkeling, informatie over wetten, vergunningen, boekhouden, belastingen enz. Prijs: vanaf f 85,-.

9, 10 en 11 november. 'Voeding als therapie'. In dit weekend worden mogelijkheden aangeboden om met volwaardige voeding gezond te worden en/of te blijven. Prijs: vanaf f 85,-.

23, 24 en 25 november. 'Weekend eigen

verantwoordelijkheid en gezondheidszorg'. In dit weekend komen o.a. de volgende onderwerpen aan bod: patiëntenrecht, zelfhelpgroepen, medicijngebruik en -misbruik, de farmaceutische industrie en het ziekenhuis. Prijs: vanaf f 85,-.

Studiedagen

6 en 27 oktober. 'Kompoststudiedagen'. Naast de theorie over komposteringsmethoden kan je ook praktijk opdoen met de komposthopen van De Kleine Aarde. Prijs: vanaf f 30,-.

12 en 13 oktober. 'Van alternatieve energie naar energiebesparing'. Voor mensen die willen weten waarom energiebesparing op dit moment prioriteit nummer 1 is voor De Kleine Aarde – ook kernenergie komt aan bod. Prijs: vanaf f 40,-.

17 november. 'Studiedag fruitteelt'. Met informatie over aanleg, onderhoud, raskeuze en ziektes. Prijs: vanaf f 30,-.

Aanmelding en tijden

Op verzoek sturen wij een inschrijfformulier dat u ingevuld dient te retourneren. U wordt pas **ingeschreven** als deelnemer **als wij uw betaling hebben ontvangen.**

Betaling (alléén voor cursusactiviteiten) dient te geschieden op **giro 3871330**

DKA BEDREIGD

Van de gemeente Boxtel ontving De Kleine Aarde een brief, die als een bom is ingeslagen. Het leek erop dat reeds beklonken was dat De Kleine Aarde haar gronden zou kwijt raken en in de toekomst slechts de Van Cooth hoeve en aangrenzende gebouwen zou kunnen behouden. De Kleine Aarde zou moeten wijken voor woningbouw. Gelukkig is daarna op tafel gekomen dat de soep niet zo heet gegeten hoeft te worden als hij werd opgediend, maar gerustgesteld zijn we nog allerminst.

Wat is het geval? Het gebied waar De Kleine Aarde is gevestigd, ligt tegen de nieuwe wijk Oost van Boxtel en is Munsel genaamd. Dit gebied is onlangs door de gemeenteraad als woongebied aangewezen. Om nu alvast wat vooruit te denken hebben burgemeester en wethouders van Boxtel gedacht dat De Kleine Aarde wel iets kleiner zou kunnen worden gemaakt. Dus een heel klein educatiecentrum, zonder biologische tuin en zelfs het kringloophuis zou afgebroken moeten worden! Elke donateur zal kunnen vertellen dat zonder die elementen De Kleine Aarde niet meer De Kleine Aarde zal zijn. In die sfeer is dan ook een zeer uitvoerige brief naar het College uitgegaan, waarin het belang van het project wordt benadrukt en waarin ook uiteengezet wordt dat De Kleine Aarde met tuin desnoods uitstekend in een woonwijk kan

funktioneren.

Ook is er mondeling contact geweest met de wethouder van ruimtelijke ordening. Van de brief zijn kopieën verzonden aan de plaatselijke fracties van de politieke partijen, de subsidiërende ministeries en enkele betrokken personen en instanties.

Intussen wordt het gebied Munsel nader bestudeerd op de mogelijkheden voor huizenbouw. Dat gebeurt tegelijk met een ander gebied van Boxtel. Pas in een later stadium zal blijken of er op Munsel inderdaad gebouwd kan worden, ofwel of dit 'haalbaar' is. Behalve De Kleine Aarde, vormt de weg Eindhoven-Den Bosch ook een 'obstakel'. En het gebied is al niet zo groot, omdat het orthopedagogisch Instituut De La Salle en een sportcomplex een groot deel ervan in beslag nemen. De milieu-groep 'Het Groene Hart' is van mening dat Munsel, vanwege zijn uitzonderlijke cultuur-historische waarde, helemaal niet verder bebouwd moet worden.

Ervarend leren

In de brief aan de gemeente Boxtel wordt uiteengezet dat De Kleine Aarde zich bezig houdt met problemen, die een aantal jaren geleden misschien niet zo aanspraken. Maar dat het nu voor iedereen duidelijk is dat we met ons huidig energiegebruik, de gangbare voeding en landbouw op de verkeerde weg zitten.

Dat daarom de belangstelling voor cursuswerk en publikaties van De Kleine Aarde zo overweldigend is. Daarnaast is gepoogd duidelijk te maken dat het werk van De Kleine Aarde niet mogelijk is zonder de biologische tuin, die na 7 jaren alternatieve behandeling een uitstekende biologische activiteit vertoont.

In het cursuswerk wordt de nadruk gelegd op het ervarend leren. Zonder tuin en energieprojecten kan alleen nog theoretische informatie worden gegeven. Juist de huidige situatie maakt het veel boeiender en efficiënte 'ervarend leren' mogelijk door de vele mogelijkheden van praktisch werk.

Nog geen aktie

Misschien heeft u na het lezen van dit stuk het gevoel dat u er iets aan moet doen. We hebben zelf zitten twijfelen of we u als donateurs en donatrices nu al zouden vragen mee te doen aan een aktie voor het behoud van de hele Kleine Aarde. Maar we weten niet of het nodig zal zijn. Dat horen we waarschijnlijk pas in oktober. Mocht het dan inderdaad nodig zijn dan zullen we u via een brief informeren en laten weten wat u kunt doen.

We wachten in spanning af wat er komen gaat.

• Zonder kringloophuis en tuin is De Kleine Aarde De Kleine Aarde niet meer.

Kinderen bakken

BROOD

'Dat kan toch niet?! Dat geeft veel te veel onrust en je moet zoveel voorbereiden.' Dergelijke reacties worden regelmatig gehoord bij de eerste kennismaking met het DKA-lespakket Volkoren brood. Vele duizenden exemplaren zijn aangevraagd door allerlei scholen in het hele land. Inmiddels is al een herziene uitgave verschenen.

Ondanks de vele enthousiaste reacties, leven er toch nog twijfels over de mogelijkheden van brood bakken met kinderen in de klas. Daarover hier een verhaal van Marion Smulders van basisschool De Oosterpoort te Boxtel. Een school waar zelfs een oven ontbreekt om het brood in te bakken. Marion is een van de samenstellers van het lespakket. Van alle suggesties heeft zij een deel gebruikt en, al doende, weer nieuwe toegevoegd.

Op onze school zijn we begonnen met het brood bakken met kinderen als onderdeel van een keuze-kursus. De kinderen konden intekenen voor diverse onderwerpen, waar ook 'koken' bij was. Drie weken bleven ze dan anderhalf uur per week bij de gekozen activiteit. Eén van die drie keren besteedden we aan brood bakken. De andere twee keren aan onder andere soep en sla maken. De animo was zeer groot maar we moesten vanwege de organisatie een bepaald maximum stellen, namelijk twintig kinderen. Na drie weken rouleerde het programma, zodat toch iedereen die dat wilde aan de beurt kwam en alle kinderen zelfs nog voor een tweede ronde aan de beurt kwamen binnen datzelfde schooljaar.

Lijkt wel stopverf

De kinderen variëren in leeftijd van tien tot twaalf à dertien jaar. Ze worden verdeeld in groepjes van vijf. Per vijf kinderen krijgen ze het recept van een gistbrood. Alle ingrediënten staan klaar, maar ze moeten zelf taken verdelen, volkoren meel afwegen en verse gist en zo. Tijdens het werk vertellen ze elkaar steeds hun ontdekkingen. 'Mijn handen plakken!' 'Het lijkt wel stopverf!' 'Bij mij is het veel te droog!' Kleden is een feest op zich, lekker op de tafel slaan, vieze handen krijgen, water erbij, en dan is het ineens deeg! Terwijl je wacht omdat het deeg ligt te rijzen, praten we over de soorten brood die we kennen, die we zelf eten en over hoe ons eigen brood zal worden.

Zonder oven

Ondertussen gluren we af en toe onder de doek, waar het deeg ligt. Als de eerste rij voorbij is, is de tijd ook op. Bovendien zitten we met een praktisch probleem, want we hebben geen oven op school. Onder de schone doek gaat het deeg dan mee naar huis, waar het gebakken wordt. De volgende dag komt het dan weer mee terug naar school, waar het de kring rondgegeven wordt. Het wordt beroken, beklopt en tenslotte gedeeld. 'Veel te hard', roept de een. 'Lekker!' weer een ander. 'Teveel gist!' een derde.

Praat genoeg dus. Naarmate het jaar vordert worden de broden beter. Ook komt er nu regelmatig een met een baksel van thuis om te laten proeven. Bij navraag blijken erg veel kinderen bijna alleen maar 'bruin' brood te eten. Zelf bakken wordt door een enkeling heel regelmatig gedaan en door een wat grotere groep af en toe.

Dag van het brood

Na de eerste keer zijn we op school steeds bezig gebleven met koken en bakken. De kinderen blijven er enorm enthousiast over. Bij een andere gelegenheid, de 'dag van het brood', zijn we daarom weer gaan bakken. De bakkers van Boxtel deelden krentenbollen uit, en omdat wij dit niet als op zichzelf staande gebeurtenis wilden zien, hebben we er een projectje omheen gemaakt. Een groepje verzamelde materiaal over hoe brood gebakken kan worden. Andere groepjes hielden zich nu vooral bezig met siervormen van brood. Gevlochten, in de vorm van letters, harten enzovoort. Weer andere kinderen verzamelden aantrekkelijke recepten en probeerden ze ook uit. Een bezoek aan een bakker met het daarbij behorende interview mocht natuurlijk niet ontbreken. Tot slot hadden we een tentoonstelling van alle groepjes, waarbij men elkaar verslag deed, waar je kon proeven en waar je de recepten kon afhalen die de kinderen op stencil hadden gezet.

Aan een stok

Een derde vorm van brood bakken hebben we op onze schoolkampen beoefend, en met groot succes. Dat is het 'stok'-brood bakken. Om een gepunte stok draai je een niet te dikke rol deeg, spiraalsgewijs, goed aandrukken. Dan houdt je de stok boven gloeiende as. Je draait de stok regelmatig en na ongeveer tien minuten heb je dan een broodje gebakken. Voor de lekkerbekken kan er nog boter en suiker in en op gesmeerd worden. Een fijn besluit van een kampvuur bijvoorbeeld.

Koken thuis

Nog een kookevenement dat ik niet onvermeld wil laten, is het koken bij ouders thuis. Per ouder vijf kinderen, die zelf de ingrediënten meebrengen. Alle kinderen kunnen hieraan meedoen, zodat een groepje kan bestaan uit kinderen van zeer verschillende leeftijden. Dit bleek erg leuk te zijn. Het resultaat van alle inspanningen werd gezellig samen opgege-

ten, en ook de afwas werd niet vergeten. Zoiets kun je uiteraard niet wekelijks aan de ouders vragen, maar door het jaar heen zijn toch steeds enkele groepjes wel ergens welkom.

Goede ervaring

Dit zijn zo enkele mogelijkheden voor het bakken met kinderen. Onze ervaring is, dat de kinderen gemotiveerd blijven voor koken, over een grotere periode. Zelf iets klaar mogen maken, blijkt vaak thuis te resulteren in het meehelpen met de maaltijd of in het zelfstandig klaarmaken van een gerecht. Die resultaten stimuleerden weer om er op school mee door te gaan.

De ouders hebben we niet rechtstreeks benaderd. Dat gebeurde via de kinderen. Ouders blijken steeds weer bereidwillig te zijn om de oven aan te steken of om een groepje thuis te ontvangen. Of er werkelijk een mentaliteitsverandering is opgetreden kan ik niet beoordelen. Maar dat voor kinderen, groepsleiders en ouders dit een heel plezierig groepsgebeuren is, dat weet ik wel!

Franse vissers verontrust over maerl-winning

De maerl-winning doet in Frankrijk zelf ook stof opwaaien. Uit een artikel in een tijdschrift dat verschijnt op een eilandengroep voor de Bretonse kust, blijkt dat de vissers ernstig verontrust zijn over de ongebreidelde groei van de zand- en maerl-winning in dit kustgebied.

De letterlijke tekst van het bericht luidt als volgt: 'De ongecontroleerde winning van zand en maerl vormt een ernstige bedreiging voor de flora en fauna van de zee. Dat stelde het Centraal Comité voor de zeevisserij op zijn bijeenkomst in februari. Het Comité maakt zich vooral ongerust over de ongebreidelde groei in de aktiviteit van de ontginners aan wie de overheid in grote getale vergunningen verleent voor ontginning van gronden die vaak dicht bij de kust liggen. Helaas is dit een bekend probleem op de Glénan eilanden: het is vrijwel zeker dat de winning van maerl, die al jaren in de onmiddellijke omgeving van de archipel plaats vindt, in grote mate bijdraagt aan de afkalving van sommige stranden.

Het Comité van de visserij vraagt om in ieder geval voortaan gekend te worden in de afgifte van vergunningen. Het is wenselijk om ook de milieu-organisaties hierbij in te schakelen.'

Derde landelijke beurs mei 1980

Memo start werkfonds voor kleine ondernemers

Het is lang stil geweest rond de stichting voor het mens- en milieuvriendelijk ondernemen, Memo. Grote verwachtingen ontstonden door de landelijke beurs vorig jaar in Hilversum die door vele tienduizenden werd bezocht, het nieuwe blad De Twaalf Ambachten en de grote aandacht in de media voor dit nieuwe verschijnsel.

Het rommelde echter in de organisatie. Er kwam kritiek op de grootschaligheid van de laatste beurs en het gebrek aan aandacht voor het contact tussen de ondernemers zelf. Een discussie over de te volgen koers barstte los. En de verhuizing van het sekretariaat naar een kraakpand in Den Bosch zonder telefoon maakte het dagelijkse werk een stuk omslachtiger.

Een grotendeels vernieuwd bestuur – nu bijna allemaal zelf kleine ondernemers – ging begin dit jaar van start met ambitieuze plannen. Zoals het opzetten van een cursus kleinschalig ondernemen, het geven van juridische adviezen, onderzoeken van ontheffingsmogelijkheden bij vestiging, kortom meer serviceverlening. 'Dat willen we nog allemaal wel, maar het gaat niet zo snel als we willen', zegt Pieter Kortman, sekretaris van het nieuwe bestuur.

Werkfonds

'We beperken onze activiteiten tot een

paar hoofdzaken', vervolgt Pieter. 'We willen voor het eind van het jaar met het werkfonds starten. Daarvoor is Memo eigenlijk opgericht in 1976. In dat fonds kunnen grote en kleine bedragen belegd worden tegen een kleine rente. Uit dat fonds wordt dan geld gehaald voor kredieten aan kleine ondernemers. Om het beheer van dat geld te kunnen controleren wordt tegelijk een vereniging opgericht,' aldus Pieter Kortman.

Op dit moment bestaat er alleen een garantiefonds dat uitbetaalt aan een geldschieter als het betreffende Memo-bedrijfje failliet gaat. Met een brede glimlach vertelt Pieter: 'We hebben het garantiefonds nog nooit nodig gehad. Tot nu toe is elke onderneming geslaagd.'

De voorbereiding is dan ook zorgvuldig. Met iedere aanvrager van krediet wordt eerst uitvoerig gesproken door mensen van de adviesgroep (o.a. Eef Hijmans). Als alle voorbereidingen rond zijn volgt een advies over de aanvraag aan de financiële commissie, tenminste als de betrokken geldschieter nog prijs stelt op een garantie door het Memo-garantiefonds. In de meeste gevallen is het vertrouwen in de zaak zo groot dat garantie niet eens meer aangevraagd wordt. Vorig jaar bijvoorbeeld is voor ruim f 120.000,- aan krediet verschaft

• Pieter Kortman, pottenbakker in Amsterdam, is nu sekretaris van Memo.

voor in totaal 41 bedrijfjes. Slechts voor f 18.000,- staat het garantiefonds borg. Het nieuwe werkfonds komt naast het garantiefonds. Ook de rechtstreekse bemiddeling tussen geldschietster en krediet-aanvrager blijft bestaan. Het werkfonds moet het mogelijk maken voor kleine spaarders om het eigen geld mens- en milieuvriendelijk te beleggen en voor Memo om ook rechtstreeks geld te kunnen verschaffen.

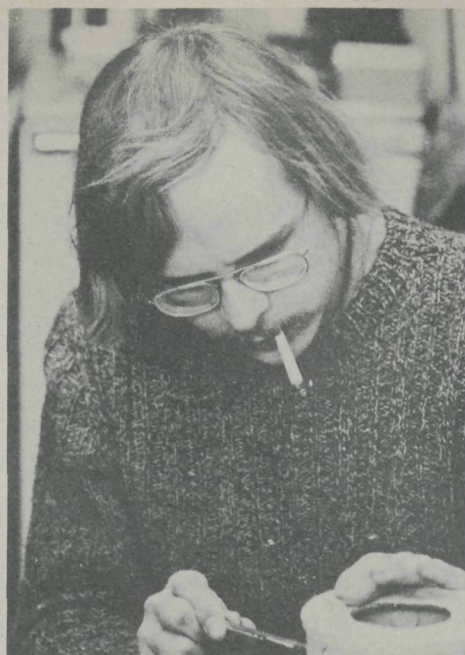
Landelijke beurs

Behalve aan werkfonds en vereniging wordt ook gewerkt aan de voorbereiding van een landelijke beurs in mei volgend jaar. Plaats vermoedelijk de Expohal in Hilversum (net als de vorige).

Pieter: 'Met die beurs heeft het Memo-bestuur veel minder bemoeienis. Net als bij de regionale beurzen (Tilburg: eind september, Heerenveen: 6 oktober, Deventer: 6 en 7 oktober, Leeuwarden en Amsterdam) doen de bedrijfjes zelf het werk. Planwinkel uit Delft heeft aangeboden de landelijke beurs te doen en een ander Memo-bedrijfje zal de publiciteit verzorgen. Alleen hebben we bij de landelijke beurs grote invloed op de selectie van de deelnemers. Het initiatief is uitgegaan van De Kosmos in Amsterdam waar de eerste beurs is gehouden.'

Geen bureau meer

'We hebben het bureau in Den Bosch opgeheven', vertelt Pieter Kortman in het begin van het gesprek. 'Waarom? Dat blijkt wel uit de rest van het verhaal. De

bedrijfjes doen de beurzen zelf en voor een vaste kracht is er gewoon geen werk genoeg. Joost van der Aalst (die de laatste tijd het Memo-bureau bemande) is dienstweigeraar en voor hem wordt een andere tewerkstellingsplaats gezocht. Dat zal wel lukken. Misschien is er volgend jaar wel behoefte aan een bureau met full-time sekretaris en dus een vaste kracht. Na de beurs bijvoorbeeld als de admini-

stratie van het werkfonds erbij komt.' Weer in Den Bosch? 'Nee hoor. Dan gaan we meer in het centrum van het land zitten. Utrecht of Amsterdam.'

Kontaktadres

Vanaf 1 september is Pieter Kortman de kontaktpersoon voor Memo. Vrijdags houdt hij vrij voor telefonische contacten. Zijn adres is Snoekjesgracht 5, Amsterdam en het telefoonnummer is 020-249800.

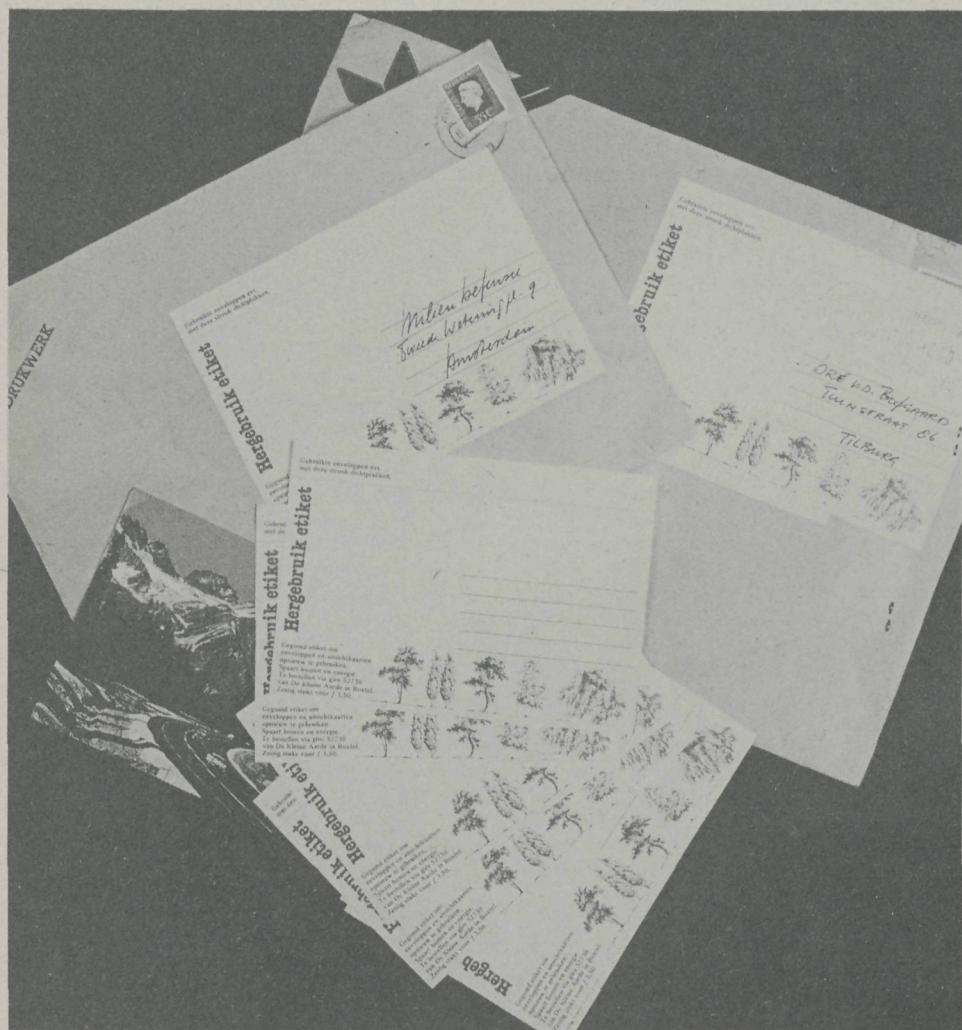
Pottenbakkerij

Zelf heeft Pieter al een jaar of zes een eigen bedrijfje: Pottenbakkerij de Zuiderkerk in de hoofdstad. Waarom noem je jouw bedrijfje nou een Memo-bedrijfje? Pieter: 'Ik werk uitsluitend met loodvrije glazuren. Maar verder val ik waarschijnlijk uit de boot als de eisen strenger zouden worden. Want de oven vreet energie en ik gebruik veel chemicaliën. Voor een Memo-bedrijfje zijn gelijkwaardige arbeidsverhoudingen erg belangrijk. Verder, het maken van een kwaliteitsproduct zonder hoge winsten. Een soort vrijwillige winstbeperking dus.'

Waar komt die belangstelling voor Memo-bedrijfjes vandaan?

Pieter: 'Een deel van de mensen heeft jarenlang ervaring met het werken in een grootschalig bedrijf en wil nu eindelijk eens de eigen werksituatie bepalen, desnoods ten koste van een hoog inkomen. Ook werkloosheid komt voor als motief om de mogelijkheden van een Memo-bedrijf te onderzoeken.'

Hergebruik

Gegomde etiketten

Enveloppen en kaarten nog eens versturen

Als kennismaking met een nieuwe mogelijkheid om energie en milieu te sparen zijn in dit nummer van De Kleine Aarde twee hergebruik etiketten opgenomen. Met deze gegomde etiketten kunnen gebruikte enveloppen en ansichtkaarten opnieuw verstuurd worden. Dat spaart bomen en energie.

Soms lijkt het moeilijk om voorbeelden te vinden van praktisch én haalbaar milieuvriendelijk gedrag. Maar het hergebruik etiket is zo'n voorbeeld. Praktisch en haalbaar is het om meerdere redenen. Er zijn minder enveloppen en ansichtkaarten nodig. Dat spaart thuis afval en geld. Je 'doet' echt iets voor het milieu. En zonder extra moeite wordt een milieuvriendelijk idee verspreid. Tenslotte stemt het gebruik van dit etiket tot nadenken over alle zaken die we gewend zijn na eenmalig gebruik weg te gooien. Aan die wegwerpmentaliteit lijkt zo weinig te veranderen. Maar met dit etiket is er een nieuw wapen in de strijd. Pakjes met zestig stuks kosten in de losse verkoop (biologische winkels) f 2,-. Bestellen bij De Kleine Aarde kan ook. Inclusief verzendkosten f 3,50, overmaken op giro 52730.

Milieuproblematiek vooral een persoonlijk argument

WEL OF GEEN KINDEREN

In kringen van mensen waar nagedacht wordt over de milieuproblematiek, wordt het wel of niet nemen van kinderen als een probleem ervaren. Het zou niet meer verantwoord zijn om in deze overbevolkte wereld kinderen te hebben, in ieder geval niet meer dan één of twee.

Ieder nieuw mens wordt beschouwd als een nieuwe opvreter, een nieuwe vervuiler erbij. Problemen als hongersnood, armoede in Derde Wereldlanden, woningnood, luchtvervuiling en waterverontreiniging, alles wordt verklaard vanuit die ene oorzaak, dat er te veel mensen zijn.

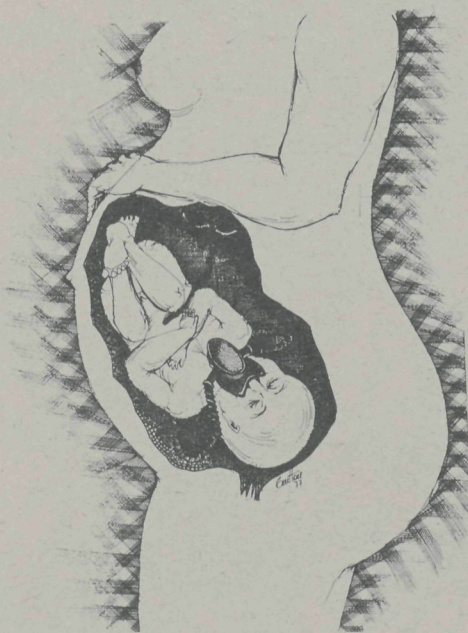
Men maakt zich met name bijzonder ongerust over de bevolkingsaanwas in de Derde Wereld en men staat positief tegenover campagnes die daar gevoerd worden door bijvoorbeeld gratis anti-konceptiemiddelen ter beschikking te stellen of sterilisatie toe te passen op grote delen van de mannelijke bevolking.

Eerlijke(r) verdeling

Een andere stroming is het echter helemaal niet eens met deze redenatie, en noemt bovengenoemde campagnes in India en Azië zelfs misdadig. Men legt de nadruk liever op eerlijke(r) verdeling van de welvaart en op afremming van de consumptie in het rijke Westen, waarbij dan vooral aan Amerika gedacht wordt. Er zouden voorlopig nog voldoende grondstoffen zijn, en ook zou het wel meevallen met de energiebronnen en de voedselproduktiemogelijkheden als we alles maar eerlijk over de gehele wereldbevolking zouden verdelen.

Dit zou dan tot stand gebracht moeten worden door een 'nieuwe economische orde', waar professor Tinbergen en Jan Pronk onder andere voorstanders van zijn. Anderen geloven hier niet in en denken dat deze eerlijke(r) verdeling uitsluitend bereikt kan worden door middel van een totale politieke omwenteling. Het voert te ver om de gehele discussie hier weer te geven. Ik verwijs liever naar een serie artikelen van Jules de Leeuwe en Jan Pronk die in 1977 in het blad *Sekstant* is verschenen. Al eerder (in 1975) schreef Wicky van Rijssel hierover in *Sekstant* en zij gaf een prachtig voorbeeld dat ik hier laat volgen.

'Een boer in Opper-Volta, of elk willekeurig ontwikkelingsland, heeft een maand-inkomen van ongeveer \$ 50 (ter vergelijking, iemand die deel uitmaakt van de 'blanke' Noord-Amerikaanse middenklasse heeft ongeveer \$ 3500). Hij produceert net genoeg om zijn fami-

lie te voeden en belasting te betalen. Hij bezit geen enkele luxe. Misschien hebben een paar mensen in zijn dorp een transistorradio. Geld om kunstmest te kopen heeft hij niet. Konsumeren doet hij nauwelijks, het milieu vervuilen zeker niet. Hij heeft wel drie vrouwen en elf kinderen. Wie doet er nu een aanslag op het

ekologisch evenwicht in de wereld en de natuurlijke bronnen? Deze boerenfamilie of de bevolkingsdeskundige – een van de velen die, voornamelijk afkomstig uit de VS, in alle Derde Wereldlanden gesignaleerd worden – die zelfbewust wijst op zijn twee kinderen. . . maar die wel een groot huis heeft, twee of drie auto's, een tweede huis, een motorboot en de nodige aandelen in multinationale ondernemingen? Hij vliegt per jaar drie maal rond de wereld om overal te waarschuwen tegen de komende bevolkingsexplosie, maar hij en zijn familie zijn in dat jaar verantwoordelijk voor meer uitputting van de bodem en meer vervuiling van het milieu dan een heel Afrikaans dorp.² Tot zo ver het citaat.

Anderhalf kind

Naast de bovengenoemde overwegingen, waarbij van je verwacht wordt dat je zeer grootschalig kunt denken (maar liefst op wereldniveau) heb je ook nog te maken met sterke verschillen per land. In het ene land zal men te maken hebben met werkloosheid, woningnood en zal men de bevolkingsgroei willen afremmen. In het andere land is er te veel werk voor te weinig mensen en zal men graag bevorderen dat de bevolking toeneemt. In Nederland heeft de Commissie Muntendam (de Staatskommissie Bevolkingsvraag-

• **Adoptiekinderen worden met veel moeite uit het buitenland gehaald, terwijl er in ons eigen land een heel groot aanbod is van pleegkinderen.**

stukken) aanbevelingen gedaan die er toe moeten leiden dat men per gezin niet meer dan 1,5 kind neemt in de komende jaren³.

Vrijwillig kinderloos

Voor veel ouders en toekomstige ouders zal het weinig uitmaken wat een staatskommissie, een politikus of een bevolkingsdeskundige wil, ze beslissen zelf over hun nakomelingschap.

De discussie ligt niet meer uitsluitend op het gebied van het aantal, maar ook of je überhaupt kinderen neemt.

Zo is er een werkgroep vrijwillige kinderloosheid van de NVSH, 'Tevree met z'n twee'⁴, die informatie verspreidt, documentatiemateriaal verzamelt en ontmoetingsdagen organiseert voor mensen die liever kinderloos blijven. Een prima initiatief. Uiteindelijk hoeven we voorlopig niet bang te zijn dat de soort uitsterft, en eens goed bij jezelf en je partner na gaan waarom je kinderen wilt, wat de voor- en nadelen zijn kan nooit kwaad. Nog veel te vaak is kinderen nemen zo vanzelfsprekend; het hoort erbij. Als je geen kinderen wilt wordt je een egoïst gevonden, of geen 'echte vrouw'.

Om even op het milieu terug te komen, en de discussie of het in dat kader wel of niet verantwoord is om kinderen te nemen. Ik denk dat ik het helemaal eens ben met de theorie dat er nog een hele tijd voldoende van alles zou zijn mits het eerlijk verdeeld zou worden en we er zuinig mee omspringen. Ik zie die eerlijke verdeling echter in de praktijk niet zo snel gebeuren. Een wereldrevolutie? Een grote leider die de gawe heeft iedereen tot inkeer te brengen? Ik weet het niet. Waarschijnlijk lijkt het me in ieder geval niet. Dan schiet je dus weinig op met die theorie. Ik denk dat je in dit soort zaken heel sterk op je eigen gevoel af moet gaan. Op wat je zelf verantwoord vindt. Voel je veel voor kinderen, verlang je er naar? Kun je de verantwoording aan. Weet je wel wat het is om dag in dag uit met kinderen op te moeten trekken (gedurende achttien jaar of nog langer)? Wie gaat voor de kinderen zorgen, de vrouw, de man, beiden? Wie blijft er werken, wat zijn de toekomstplannen? Voor iemand persoonlijk kan de milieuproblematiek best het argument zijn om geen kinderen te nemen, of om het uit te stellen. Is het voor kinderen wel zo leuk nu geboren te worden? Denk bijvoorbeeld maar eens aan de gevaren die de kerncentrales (kunnen) veroorzaken, de vieze lucht die ze moeten inademen als ze dicht bij een industrieterrein wonen of in een grote stad. Het onveilige verkeer waarin kinderen straks naar school moeten fietsen.

Pleegkinderen of adoptie

Zo zijn er (gelukkig) ook mensen die afzien van (meer) eigen kinderen, omdat ze weten dat er erg veel kinderen zijn die ouders zoeken. Deze kinderen worden zo goed mogelijk opgevangen in tehuizen, waar ze terecht zijn gekomen door problemen thuis, ziekte, ontzetting uit de ouderlijke macht en dergelijke. De meeste mensen geven de voorkeur aan adoptie, en willen liever geen pleegkind. Dit is een trieste zaak, want aan adoptiekinderen is niet zo eenvoudig te komen.

.....en mevrouw De Vries van op de hoek is ook het Oma geworden..... wanneer laten jullie eens wat zien..... je houdt toch wel van kinderen.....

Soms moeten ze zelfs uit het buitenland gehaald worden. Terwijl er een heel groot aanbod is van pleegkinderen in ons eigen land, die zeer gebaat zouden zijn bij plaatsing in een gezin. Men moet er wel moeite voor doen, en geduld hebben; er staat tegenover dat het zeer dankbaar werk kan zijn en dat men over het algemeen kan rekenen op begeleiding vanuit de voogdijvereniging die het kind plaatst⁵.

Naast mensen die bewust afzien van eigen kinderen, heb je natuurlijk ook ouders die geen eigen kinderen kunnen krijgen en zich daarom wenden tot instellingen voor adoptie- en pleegkinderen. En ouders die bijvoorbeeld één of twee kinderen hebben van zich zelf en daarnaast één of meer pleegkinderen opvoeden.

Financiële adoptie

Wat de laatste jaren nogal in zwang raakt is het op afstand adopteren van kinderen in Derde Wereld landen.

Zo op het eerste gezicht lijkt dit een prima zaak, maar het is wel opletten geblazen. Met prachtige, hartverscheurende foto's van ondervoede kindertjes wordt op ons gevoel gewerkt, en voor slechts f - zoveel per dag krijgt een kind eten, en worden andere kosten betaald. Soms krijg je ook nog bedankbrieven van de organisatie of van het kind zelf(?). Het is allemaal een kwestie van goed vertrouwen, en de mogelijkheden ontbreken

.....jullie nemen toch zeker ook gewoon kinderen.....

Franse Zonnedag

Air France, de Club Mediterranee, de Kamers van Koophandel, de ministeries van Opvoeding, Cultuur, Buitenlandse Zaken en nog tientallen andere bekende instellingen hebben zitting in het Franse Zonnedag-Comité. In een paginagrote advertentie in Le Monde van 9 juni wordt aandacht gevraagd voor lezingen, seminars en andere bijeenkomsten in het hele land om de bevolking gelegenheid te geven deel te nemen aan de 'zonne-onderneming'. 'Als voorbereiding op de maatschappij waar we morgen in leven.' Geldschieters zijn naast overheidsinstellingen, onder andere de benzine-maatschappij Total en een landbouw-financieringsbank.

meestal om zelf eens een kijkje te nemen wat er nu werkelijk gebeurt. Een aantal jaren geleden was er het Komitee Zuid-Vietnamese Weeskinderen dat op deze wijze grote sommen geld binnen haalde. Het is bekend geworden dat niet al het geld aankwam, want de banken in Saigon (toen nog onder het korrupte Thieu-regime) stuurden het geld niet door. Verder werd bekend dat lang niet al het geld aan de kinderen werd besteed, maar ook aan het bouwen van pagodes voor de Boeddhisten. Het allerergste was echter dat, als toch nog ouders bleken te leven van deze weeskinderen, zij niet of slechts met heel veel moeite hun kinderen terug konden krijgen van de organisatie aldaar, omdat deze dan de financiële hulp uit het buitenland zou kwijt raken.

Deze financiële hulp komt meestal neer op het bedrijven van liefdadigheid, waarmee niets wezenlijks wordt veranderd. Integendeel, het maakt de ontvangers in die landen afhankelijk en apatisch. Beter zou het zijn financiële steun te verlenen aan ontwikkelingslanden, waarbij een structurele verbetering tot stand wordt gebracht. Door geld over te maken kan men van zijn schuldgevoelens af raken en soms ook een echt goede zaak steunen. Het ontstaat echter niemand van de plicht eerst heel goed na te gaan waar het geld terecht komt en hoe het besteed wordt. Soms is dit zo moeilijk dat men samen met anderen in groepen over deze bestedingen gaat praten. Dit werd en wordt gedaan in groepen zoals van de Nieuwe Levensstijl en in Adad groepen⁶.

Voetnoten en adressen

- 1) Lees hierover het RIO-rapport (RIO = Reviewing the International Order).
- 2) Sekstant, maart 1975, Leidt bevolkingspolitiek tot emancipatie?
- 3) Sekstant, mei 1977, W. van Rijssel, Het rapport Muntendam: Vanwaar zo'n nadruk op geboorteregeling?
- 4) Werkgroep vrijwillige kinderloosheid NVSH, Kon. Emmalein 1, Rotterdam. Tel. 010-361406.
- 5) Centrales voor pleeggezinnen:
Rotterdam, Heemraadssingel 134. Tel. 010-762311.
Amsterdam, Koninginneweg 184A. Tel. 020-766720.
Den Bosch, Stationsweg 14. Tel. 073-133647.
Deventer, Bergstraat 45-49. Tel. 05700-112248.
Groningen, Herman Colleniusstraat 13. Tel. 050-131634.
- 6) Nieuwe Levensstijl, Maliesingel 26, 3508 SE Utrecht. Tel. 030-31057.
Adad groepen (Anders denken, anders doen), Grootveenweg 29, 9331 KB Norg. Tel. 05928-2343.

Oostenrijker wil meer betalen

Bijna driekwart van alle Oostenrijkers zegt biologische levensmiddelen te willen kopen, zelfs als die gemiddeld tien procent duurder zouden zijn dan wat nu gekocht wordt. Bij gelijke prijzen preferert meer dan negentig procent het onbespoten produkt. Dat zijn enkele cijfers uit een uitgebreide, representatieve steekproef onder 2019 Oostenrijkers, gehouden in zomer '78. De onderzoekers konkluderden dat er een grote markt is voor biologische producten en dat er bovendien een kans ligt voor een geheel nieuwe verhouding tussen boer en konsument. (IFOAM, nr. 29).

'Zelf gezien dat gaasvliegglarven alle boneluizen opruimen!'

Te midden van hoge flats keert de natuur terug

Gif en kunstmest zijn – vreemd genoeg – zelfs op schooltuinen algemeen gebruik. Hoewel de laatste jaren de belangstelling toeneemt, zijn basisscholen die bewust biologisch tuinieren nog uitzondering op de regel. Algemeen bekend zijn de Haagse School- en Kindertuinen waar een deel biologisch wordt bewerkt, en het Delftse project, de Jac. P. Thijsseschool. Leerkrachten van de laatste school, Militza en Leo Romijn en Wies en Dik Scherft, schreven een inspirerend verslag waaruit blijkt dat het kan en hoe!

Al een reeks van jaren bewerken we een lap grond pal naast het gebouw op biologische wijze.

Voordat we het verhaal van onze praktijkervaringen vertellen, willen we ingaan

op de gedachten die onze kijk op onderwijs sterk bepalen. Een klein stukje noodzakelijke theorie dus als voorproefje op de praktijk van biologisch geteelde radijsjes en kropen sla.

Menselijke nieuwsgierigheid

Leidraad voor ons werken met kinderen zijn de gedachten van de Franse onderwijzer Célestin Freinet. Met hem zijn we van mening, dat de belangrijkste zingeving die de mens aan zijn leven kan geven, is: de scheppende arbeid voor zichzelf en voor de gemeenschap.

Het is duidelijk, dat in deze tijd veel arbeid als zinloos en geestdodend wordt ervaren. Die arbeid bedoelen we niet als we het hebben over de scheppende arbeid in een Freinetschool, die als belangrijkste drijfveer heeft: de natuurlijke drang tot vrij onderzoek. Of eenvoudiger gezegd: de menselijke nieuwsgierigheid. Het gemeenschappelijke, ook zo'n belangrijke gedachte van Freinet, spreekt uit de vanzelfsprekendheid waarmee onze leerlingen in hun groep voortdurend aanspreekbaar zijn voor de resultaten van hun werk en gedragingen in een sfeer van gelijkgezindheid en gelijkwaardigheid.

Een logisch uitvloeisel van onze opvattingen over arbeid is het afwijzen van de methoden zoals die ons door de commerciële uitgeverij worden aangeboden. Het slaafs navolgen van de methoden maakt leerkrachten en leerlingen afhankelijk en doet de creativiteit te niet. Centraal staat de gedachte:

'Bouw je eigen methode ieder jaar weer, al werkend, samen met elkaar op.'

Natuurlijk worden hierbij methodeboeken gebruikt, maar op een geheel andere wijze dan de gebruikelijke. Officiële methoden zijn nimmer een overheersend uitgangspunt.

Geen chaos

Om niet in de chaos ten onder te gaan heeft Freinet een aantal technieken ontwikkeld, die leerkracht en leerlingen houvast bieden bij hun jaarlijks terugkerende avontuurlijke tocht zonder vooraf vaststaande reisgidsen of methoden.

- De drukpers, waarop kinderen eigen vrije teksten zetten, drukken en illustreren.

- De schoolkorrespondentie tot ver over de nationale grenzen, die een heleboel mogelijkheden biedt om het blikveld van kinderen te verruimen.

- Het vrije onderzoek, dat de werkelijkheid om je heen tot uitgangspunt heeft. Hoe kan het ook anders als je de aangeboren nieuwsgierigheid van kinderen serieus neemt. Een grote kollektie experimenteermateriaal ligt op school voor het grijpen. Allemaal om tegemoet te komen aan die unieke menselijke drang tot onderzoeken.

- Verantwoordelijkheden. Het wemelt letterlijk van de verantwoordelijkheden binnen de schoolmuren. Kinderen verzorgen dieren, planten, de klas, de schooltuin, de drukkerij en leggen verantwoording af voor hun doen en laten. Is ons theoretisch voorgerecht u goed bevallen? Goed, we gaan nu echt beginnen aan onze hoofdschotel: de biologische schooltuin.

Kunstmest taboe

Allereerst enige cijfermatige gegevens. Het oppervlak van onze tuin bedraagt

circa 300 m² en een kleine hoek daarvan is benut voor wilde planten. De grond wordt door de gehele schoolbevolking van ruim 160 kinderen als groepstuin bewerkt. Onze ervaring heeft uitgewezen, dat het best valt te werken met een halve groep, zo'n 13 kinderen. Deze groepen gaan één maal per week op vaste tijdstippen en dagen, de groepstuin in, onder leiding van Wies Scherft die overigens niet officieel op onze school werkt. Daarnaast bestaat er voor iedere groep de gelegenheid om de schooltuin ad hoc te benutten binnen het kader van de wereldoriëntatie, waar we straks nog op terugkomen.

De grond van de tuin wordt al jaren biologisch behandeld. Dat betekent, dat kunstmest die zo kwistig op de gangbare Delftse schooltuinkomplexen wordt gestrooid, voor ons lapje grond taboe is. Al jaren betrekken we fijn gehakt snoeihout van de plantsoendienst en een flinke portie stalmest. Dat wordt op de composthoop verteerd tot de mooiste mest en in de late herfst over de tuin uitgestrooid. Ook onze dieren op school, zoals het konijn, de cavia, de haan en de kippen dragen bij tot de grondverbetering. Alle kinderen die volgens rooster verantwoordelijk zijn voor het verzorgen van de dieren deponeren de keutels, het oude stro en zaagsel regelmatig op de composthoop. En ze weten waarom dat gebeurt. Ook een deel van de schillen van de overblijvers tussen de middag verdwijnt op de composthoop. Iedere herfst vegen de kinderen de dorre bladeren rond het gebouw bijeen en ook die belanden op de enig juiste plaats. De bedden van de tuin zijn niet veel breder dan een meter en aangepast aan kinderrekwijsdte. De paden zijn gewoon in de aarde gestampt en worden niet meer ingestrooid met houthaksel of iets dergelijks. Onze ervaring is, dat veel kinderen graag de paadjes harken.

Kombinatie- en wisselteelt

Veel van het benodigde plant- en zaai-goed wordt betrokken van de plantsoendienst. Het komt ook voor, dat ouders van de eigen volkstuin voorgetrokken plantjes geven.

De gemeente Delft is overigens niet zo scheutig met hulp. Alleen het plantmateriaal en de mest worden geleverd. Maar de tuinmaterialen, zoals harken en de begeleiding op de tuin, moeten we helemaal zelf organiseren. Onze opvatting van tuinieren met kinderen valt buiten die van de gemeente Delft en dus wordt er geen geld beschikbaar gesteld voor faciliteiten.

Aan groenten wordt een flink assortiment verbouwd: koolsoorten, worteltjes, radijs, sterrekers, spinazie, tuinbonen, aardappels, stam- en stokbonen, augurken, tomaten, prei, sla, andijvie.

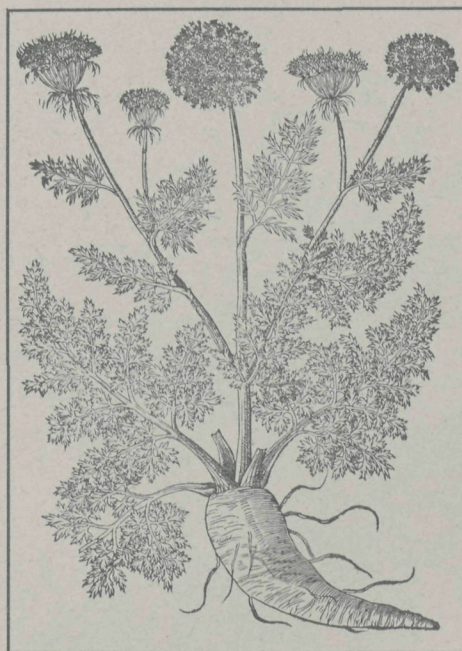
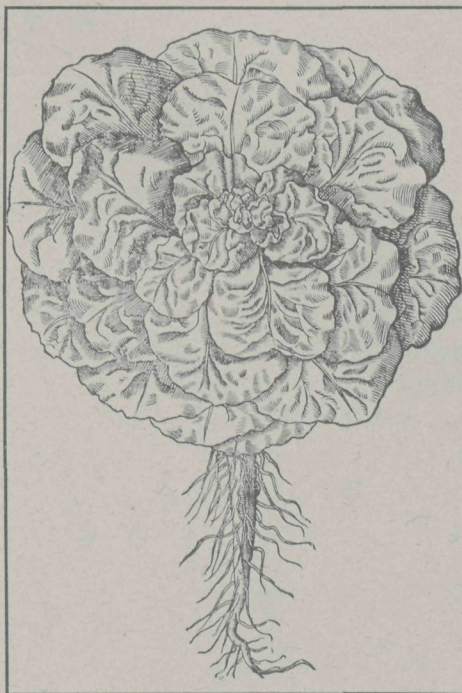
Kombinatieteelten worden wel toegepast, maar met mate. Het is zeker voor de heel jonge kinderen ondoenlijk om een diversiteit aan kultuurgewassen in één bed van onkruid te onderscheiden. Goed toepasbare zijn: afrikaantjes bij de wortelgewassen, dille bij de tuinbonen en de kolen.

Naast de dille groeien er in de tuin vele tuinkruiden, zoals citroenmelisse, lavas, peterselie, selderie, munt. Het is leuk om

te zien hoe kinderen de kruiden om hun smaak en geur gaan waarderen, als ze werkzaam zijn in de tuin.

Natuurlijk mag niet de hele tuin groentetuin zijn. Er moet tegemoet worden gekomen aan de drang tot plukken van bloemetjes. Daarom zijn er veel bloemen gezaaid en geplant: zonnebloemen, dahlia's, margrietten, papavers, droogbloemen, duizendschoon, kattenkruid, goudsbloem.

Bij de groenteteelt vermijden we steeds dezelfde groenten op dezelfde plek te zaaien. We passen als iedere rechtge-

• Boekillustraties uit Pierandrea Mattioli's 'Commentaries on the six books of Dioscorides (1563).

boven: sla
onder: wortel

aarde biologische tuinder het principe van de wisselbouw toe.

Onze tuin biedt dan ook niet het beeld van de traditionele schooltuin, waar alle planten op vaste bedden keurig in een

rijtje bijeen staan. Er zit een ander soort regelmaat in onze tuin, meer in de zin van de grond bedekt en gezond houden, kruiden en bloemen tussen de groenten. En ... de regelmaat van de telkens terugkerende natuurlijke processen van groeiende, bloeiende en weer afstervende planten die via de composthoop weer op de tuin belanden.

In ons teeltplan nemen ook de wilde planten een belangrijke plaats in. Een speciale hoek is gereserveerd om deze een kans te geven, zodat onze leerlingen ook daar waarnemingen kunnen verrichten. Het spreekt vanzelf, dat de wilde hoek alleen een kijkhoek is waar niet wordt getuinierd.

In samenwerking met de beheerder van het Delftse heempark is daar een aantal kruiden aangeplant: witte en gele dovenetel, longkruid, knikkend nagelkruid, dagkoekoeksbloem, kleeftkruid, zevenblad, smeerwortel.

Het is mogelijk gebleken om temidden van hoge flats de natuur voor een deel terug te laten keren.

Er sneuvelt wel eens wat

Het werk op de tuin kan heel gevarieerd zijn. Want voor alle voorkomende tuin-karweitjes worden onze leerlingen ingeschakeld. Dat betekent vanzelfsprekend, dat er in de loop van een tuinseizoen heus wel eens wat sneuvelt. Leerlingen die al te enthousiast onkruid trekken, zodat de dille uit een bed verdwijnt of het bed worteltjes dat eens stevig met de hark bewerkt wordt.

Wat doen kinderen zoal op de tuin?

- Uiteraard al het zaai- en plantwerk, het wieden van onkruid en het harken van de paadjes.
- Het opzetten van de composthoop op een verantwoorde manier. Je hebt van die leerlingen die niets liever doen dan met de kruiwagen zwoegen.
- Het bestuderen van de planten en dieren. Leerlingen lopen rond met het vergrootglas om de natuur te bespioneren. Wist u, dat we hebben vastgesteld dat de larven van de gaasvlieg de luizen van de tuinbonen hebben opgeruimd? Daar is geen Aglukon tegen opgewassen.
- Er wandelen veel padden rond in de tuin die een goede schuilplaats vinden in de buurt van de composthoop. We hebben van oude stenen onderkomens gebouwd om ze te lokken en met succes.
- Andere kinderen zijn machtig geïnteresseerd in wormen, al was het maar om na schooltijd mee te vissen.
- Onze zelf-gebouwde mezenkast trekt al enkele jaren bewoners. Al weer een trekpleister voor nieuwsgierige Aagjes.
- Het zelf voor-trekken van plantjes voor de tuin, heel nuttig om processen waar te nemen.

Gereedschap

Ons tuingereedschap bestaat uit enkele grepen, harken, schoffels (al moet je daar erg voorzichtig mee werken), een kruiwagen, kleine schepjes en harkjes, gietters, een plantstokje, een kultivator, waarmee in de herfst of het voorjaar de compost door de grond wordt gewerkt. Spitten wordt niet gedaan.

Het is een duidelijke zaak, dat de schooltuin heel belangrijk is voor deze Delftse flatkinderen om ze nieuwsgierig, verwon-

derd en ook verschrikt (enge dieren) naar de natuur te laten kijken.

Schooltuinsoep

De bedoeling van onze tuin is niet om ieder kind zijn eigen krop sla mee naar huis te geven. Ten eerste is de oogst niet toereikend om ieder gezin van een complete groentemaaltijd te voorzien en ten tweede wordt een dot van een kans gemist om de kinderen nog veel meer met de tuin bezig te laten zijn.

Nee, de oogst wordt zoveel mogelijk op school verwerkt. Het is erg goed om kinderen kennis te laten maken met onkonventionele recepten en smaken. Daarom worden veel rauwkostschotels bereid met rauwe spinazie, sterrekers en bloemkool. We hebben deze schotels wel eens gelardeerd met een alternatief dipsausje van yoghurt met kruiden. Worteltjes eet je vanzelfsprekend altijd rauw.

Koken kan echter ook op school. Daarvoor is een eenvoudige uitrusting op school. Een beroemd recept is nog steeds de 'schooltuinsoep' waarin alle mogelijke groenten uit de tuin verwerkt zijn.

Ook wordt regelmatig vroeg in het seizoen soep getrokken van brandnetels en muur. En een lekkere pot thee van citroenmelisse is ook niet te versmaden. Onze schooltuin is letterlijk gesproken een proeftuin.

De culinaire activiteiten worden in de herfst verlegd naar het gemeentelantsoen, dat een mooie oogst aan rozebottels levert. Rozebotteljam gesmeerd op zelf gebakken volkoren brood smaakt prima.

Vermeld is al dat de commerciële uitgevers hun biologiemethoden bij ons niet meer kunnen slijten. Dat wil niet zeggen dat informatie van buitenaf wordt gedeeld. Integendeel, we doen ons voordeel met naslagwerken over groenten, planten en dieren. Naast een grote kollektie materiaal als grondthermometer en verreiker.

Natuurlijk rekenen

In school vinden veel schooltuinvergaderingen hun neerslag in verslagen in het dagboek of natuurboek van de groep, in tentoonstellingen in de vitrine en in werkstukken.

Ook natuurlijk rekenen komt in aanmerking. Afval en onkruid kun je wegen en de groei van zonnebloemen van dag tot dag meten. Je kunt deze ook de klas binnen dragen en in mooie gelijke mootjes verdelen. De temperatuur van de komposthoop blijkt tot verrassing van de kinderen hoog op te lopen.

Slakken gedragen zich soms erg vreemd. Eerste-jaars leerlingen zagen een slak op een glasplaat gezet zich aan een slijmdraad naar beneden laten zakken. Wie had dat gedacht? Padde- en kikkerdril kun je in het lokaal laten ontwikkelen om ze vervolgens snel naar de tuin of de slootkant te brengen.

We besluiten ons verhaal met te benadrukken, dat het echte noodzaak is om kinderen in een steenwoestijn als de randstad de natuur te laten ervaren. Iedere lezer die zich door onze manier van werken aangesproken voelt, kan rechtstreeks contact opnemen met de Jac. P. Thijsseschool, Frederik van Eedenlaan 72, Delft. Tel. 015-566879.

Apparaat spaart 40% op stookkosten

Warmte ging de lucht in

Warmteverlies zit soms in een klein gaatje. Zoals de schoorsteen. Om die verliezen via de schoorsteen te beperken heeft de heer Peeters uit Rheden een eigen systeem ontwikkeld. Alleen al daarmee bezuinigt hij veertig procent op de stookkosten. Hieronder het verhaal van de uitvinder zelf.

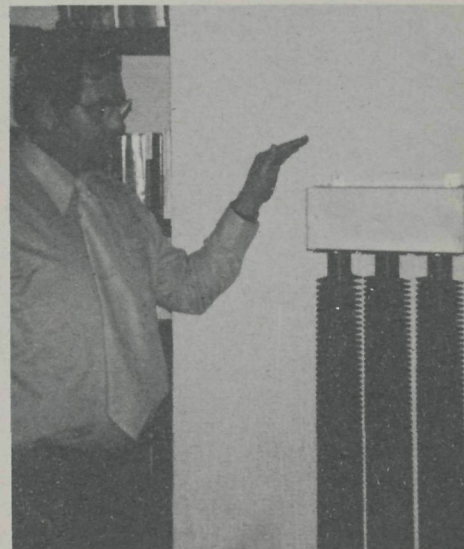
Vier jaar geleden was ik bezig met de verbouwing van mijn huis en moest het dak op om de tv-antenne te repareren. Bij de schoorsteen merkte ik dat er veel warmte uit de pijp zo de lucht in ging. Dat zette me aan het denken. Ook omdat sinds de verbouwing de huiskamer niet meer warm te stoken was, ondanks twee gaskachels.

Ik besloot hier wat aan te doen. De kachel werd ongeveer tien centimeter naar voren geplaatst. Aan de kachel zelf werd niets veranderd. Daarna heb ik het afvoergat in de schoorsteen, dat normaal achter de kachel zit, ongeveer een meter omhoog geplaatst. Tussen de gaskachel en het afvoergat is toen het speciaal ontwikkelde apparaat geplaatst. Dit apparaat bestaat uit twee luchtdichte metalen kastjes die boven elkaar liggen en met elkaar verbonden zijn door drie geribde buizen.

Doordat de afvoergassen nu een langere weg door de huiskamer afleggen, wordt er ook meer warmte aan de huiskamer afgegeven.

Nog meer terug winnen

Na dit eerste experiment leek het me mogelijk nog meer warmte terug te winnen door een cv-radiator op dit systeem aan te sluiten. De spiraal waardoor het water van de cv-radiator circuleert wordt

• De heer Peeters met zijn energiebesparend apparaat.

verwarmd door de warme afvoergassen die in het apparaat worden opgevangen. Het water in de radiator circuleert vanzelf, gebruik makend van het verschijnsel dat water bij verwarming stijgt en bij afkoeling daalt.

Al drie jaar stook ik mijn huis op deze manier. Dit betekent een jaarlijkse bezuiniging van rond de veertig procent op de stookkosten. Dat is toch een percentage dat best vierhonderd gulden waard is. Meer dan dit bedrag kost de produktie en aanleg van de installatie namelijk niet. Ik ben zelf zeer tevreden over het resultaat. Sinds de ingebruikneming van de uitvinding brandt in de huiskamer nog maar één kachel en dan nog wel op één brander. De temperatuur in de schoorsteen is nu gedaald tot 45°C. Terwijl vóór de installatie de thermometer in de pijp tot 97°C opliep.

Veel interesse

Kortgeleden hoorde ik dat Vara-visie een programma ging maken over energiebesparing. Men vroeg mensen ideeën in te sturen. Ook ik stuurde mijn idee in en werd samen met enkele anderen uit ongeveer 1500 inzendingen gekozen. Deskundigen op het gebied van energiebesparing, onder andere van de Gasunie en TNO toonden zich vol lof over het apparaat. Na de tv-uitzending hebben veel mensen om informatie gevraagd. Ik denk daarom al serieus over het in produktie brengen van dit systeem. Auteursrecht is inmiddels verkregen.

Het adres van de heer Peeters is Steenbakkersweg 13, 6991 EK Rheden (Gld.).

Eerst 5 auto's nu samen 1

Verkopen van de eigen auto is voor velen een erg grote stap. Vijf vaders en moeders uit Den Bosch verkochten hun privé vervoermiddel en gebruiken nu al anderhalf jaar een gemeenschappelijke wagen. Een gesprek met twee van hen.

'Nog even de auto halen, hoor. Morgenochtend moet ik met de kinderen en een heleboel spullen naar Vught.' 'Waar staat-ie dan?' 'Bij Lia, die heeft 'm deze week.' Een bekende situatie voor de leden van de Bossche auto-maatschap. Inmiddels uitgebreid tot zes volwassenen verdeeld over vijf huishoudens met opgeteld zes kinderen dient de maatschap vele doelen.

'De familie woont in kleinere plaatsen waar geen openbaar vervoer komt.' 'Voor de jongste duurt de reis per fiets-trein-bus naar oma te lang.' 'Grote dingen verhuizen gaat gemakkelijker per auto.' 'Voor de kinderen neem je tassen vol mee als je op familiebezoek gaat.' Allemaal situaties waar het openbaar vervoer (nog) te kort schiet.

'M'n eigen auto verkocht ik ruim anderhalf jaar geleden', vertelt Han Overeem, de initiatiefnemer. 'Ik vond dat ik nu maar eens persoonlijke konsekwenties moest trekken uit mijn beroepsmatige verhalen. Dus was de keus helemaal geen auto of een auto met anderen delen.' Door zijn beroep in de verkeerssector stuit hij vaak op het 'gat' tussen het grootschalige openbaar vervoer en het particuliere vervoer. 'De maatschap zou je individueel openbaar vervoer kunnen noemen. Je tast het autosysteem fundamenteel aan. Namelijk in het privébezit.'

Meer in buurtwinkels

Door dit systeem is er nu één auto waar er anders vijf hadden gestaan. Het gebruik is ook sterk verminderd. In het eerste jaar reden de vijf 'maten' twintigduizend kilometer, terwijl in het jaar daarvoor twee van hen in hun eentje al zoveel reden.

Han: 'We doen veel meer met de fiets. Kopen nu veel meer in buurtwinkels, terwijl vroeger de achterbak eventjes volgestort werd bij Albert. Daarnaast hebben we allemaal een NS-jaarkaart.' Een gemene vraag – de kortste fietsroute naar het station – doorstaat Han dan ook glansrijk. De financiële regeling is gericht op be-

perking van het gebruik. 'Je betaalt alleen de kilometers die je rijdt. Behalve het beginkapitaal van drieduizend gulden elk betalen we geen vaste lasten meer. Die kilometers zijn duur. In de 35 cent zijn alle kosten verwerkt, ook de afschrijving, en niet – zoals meestal gebeurt – alleen de benzine. Over vijf jaar hebben we dan het geld gespaard voor een nieuwe auto.'

Han: 'Die kilometerprijs is een onderdeel van de drempel. Een retourtje per auto Den Bosch - Tilburg kost zo al gauw zeventien gulden. Dan bedenk je je nog wel een keer.'

Woordspeling

De pot beheert Lia Hendriks. Ze verstuurt iedere maand de rekeningen voor de verreden kilometers. Die gegevens noteert iedere gebruiker in een boekje dat in de auto ligt. Ze maakt ook een rooster. Bij wie iedere week het ding voor de deur staat. Die moet zorgen voor de eventuele onderhoudsbeurten en is tegelijk bespreekbureau. In het weekend heeft die persoon voorrang in het gebruik.

Beroepsmatig al bezig met juridische zaken heeft Lia ook de regels opgesteld voor de maatschap. **Auto-maat-schap? Vanwege de woordspeling?** Lia: 'Nee hoor. We hebben nog gedacht aan een

• Een deel van de 'auto-maten' en hun kinderen voor de gemeenschappelijke auto.

koöperatieve vereniging. Maar een maatschap is meer bedoeld voor een beperkt aantal mensen en de leden zijn zelf aansprakelijk. Bovendien hoef je niet naar de notaris.'

Twee tegelijk

Maar als er nu twee tegelijk die ene auto willen? Han: 'Dat is natuurlijk het eerste probleem waar je aan denkt. Maar in het eerste jaar zijn er hooguit twee of drie konfliktjes geweest. Voor zulke gevallen hebben we in het maatschaps-reglement opgenomen dat de tweede man of vrouw een auto mag huren, waarbij de extra kosten voor rekening van de maatschappij zijn. **En de schade van een ongeluk?** Han: 'Hebben we ook al meegemaakt. Ik reed 'm zelf in de tuin. De anderen hebben me prima opgevangen.' Lia: 'Ik heb 'm die twee maanden in reparatie nauwelijks gemist. Het gebeurde van de winter en je kon met die gladheid toch nauwelijks rijden.'

Vlak bij elkaar

Wat voor mensen zijn geschikt voor zo'n maatschap? Han: 'Ze moeten zo'n drempel willen. Hij is meestal niet direct beschikbaar.' Lia: 'Ze moeten bij elkaar in de buurt wonen'. De huidige zes leden wonen allemaal in of vlakbij de binnenstad van Den Bosch. 'En we kennen elkaar persoonlijk. Met alleen zakelijk contact krijg je waarschijnlijk wel eens ruzietjes'.

Ook geen probleem met de vakantie, die met kinderen toch in dezelfde tijd valt?

Han: 'Met zo'n maatschap denk je toch eerst, kan ik 't anders regelen.' Lia: 'Ik ga zelf nooit met een auto op vakantie en de meeste anderen ook niet.'

Han: 'Zelfs naar de voetbaltraining ging ik vroeger met de auto. Net als de anderen van het elftal. De maatschap zien ze niet zo zitten. Als ik aankom is dan ook een vaste grap, weer op de fiets, Han?'

Naschrift van Han Overeem. Niet onbelangrijk is het financiële voordeel. Door zo te rekenen kan de combinatie NS-jaarkaart – auto-maatschap de financiële vergelijking met aanschaf en exploitatie van een particuliere gezinsauto glansrijk doorstaan.

Een ruwe vergelijking. Een nieuwe auto kost je al gauw f 15.000,-, met een jaarlijkse prestatie van twintigduizend kilometer geeft dat per jaar aan exploitatiekosten een bedrag van zeven à achtduizend gulden. Voor een gezin met twee kinderen kost een NS-jaarkaart ongeveer f 2400,-. Aan maatschapsauto-kilometers zijn er ongeveer achtduizend overgebleven. Dat is (x 35 à 40 cent) f 2800,- à f 3200,-. Per jaar dus f 5200,- à f 5600,- exploitatiekosten bij een investering van zesduizend gulden (twee maatschapsaandelen van drieduizend gulden) in plaats van vijftienduizend gulden (de nieuwe auto).

Wie geïnteresseerd is in de automaatschap kan meer informatie krijgen via De Kleine Aarde. Schrijf een briefkaartje met naam, adres en telefoonnummer naar Uitgeverij De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Groenten inzuren

Sinds mensenheugenis bewaart de mens voedsel en dranken in potten van aardewerk. Een der bekendste methoden om in de zomer groenten tot ver in de winter houdbaar te maken was opleggen met zout. Omdat dit zout vóór de bereiding er grotendeels uitgespoeld moest worden, verdwenen er ook veel vitaminen.

Al in de middeleeuwen namen scheepslieden zuurkool aan boord als bescherming tegen scheurbuik. Zure groenten bevorderen eetlust en spijsvertering. Met name in Duitsland is het innemen volgens het melkzuurgistingsprocédé in veel gezinnen nog steeds een traditie. Het is een methode van innemen die geen energie vergt en niet moeilijk is.

De melkzure gisting is een natuurlijke methode voor het innemen van groenten, zonder dat daarbij waardevolle vitaminen en mineralen verloren gaan. Het is een proces dat ingezet wordt door bacteriën die reeds op de groenten aanwezig zijn. Voor sommige groentesoorten wordt karnemelk gebruikt om het gistingsproces op gang te brengen.

Zo werkt het

Het gistingsproces is onder te verdelen in drie fasen.

1. De inleidende gisting.

Afhankelijk van de buitentemperatuur begint na het vullen van het vat de gisting op gang te komen. Door toevoeging van zout aan de groenten wordt vocht aan de cellen onttrokken. (Door het kolloïd osmotisch drukverschil.) In deze eerste fase komt veel vocht en koolzuur vrij (dit is het schuimen). Bij gebruik van een inmaakpot met waterslot hoor je de deksel af en toe bluppen. Er kan zo veel vocht vrijkomen (met name bij koolsoorten), dat overmatig vocht verwijderd dient te worden. Er moet wel 4 à 6 cm vocht boven de groenten blijven staan. Zo nodig 12% zoutoplossing in gekookt water (12% van de hoeveelheid groenten) afgekoeld toevoegen. De deksel direct weer sluiten en het waterslot bijvullen.

2. Een blijvend zuurstofarm milieu.

Door afsluiting van lucht zullen geen schadelijke schimmels en bacteriën (die voor hun groei zuurstof nodig hebben), kunnen groeien. Tevens blijft door het zo veel mogelijk afwezig zijn van zuurstof de vitamine C behouden.

3. Hoofdgisting.

Uit de in de groenten aanwezige suikers wordt via een chemische verbinding melkzuur gevormd. De meeste melkzuurbacillen kunnen acetylcholine voortbrengen; dit zorgt voor de laxerende werking van de groenten.

Werkwijze

Benodigheden.

- Een inmaakpot met deksel en waterslot.

- Twee verzwaringsstenen (zie tekening van pot), of twee houten plankjes (zelf goed te maken), met daarop een grote steen.

- Een linnen of katoenen doek.

Maak pot en deksel met heet sodawater schoon en spoel deze goed na met heet water. Kook de verzwaringsstenen uit. Indien in plaats van verzwaringsstenen houten plankjes worden gebruikt, moeten ook deze met heet sodawater worden geschrobd en worden schoongespoeld. De linnen of katoenen doek goed wassen en laten drogen. Ook het plankje moet goed gedroogd zijn.

Temperatuur

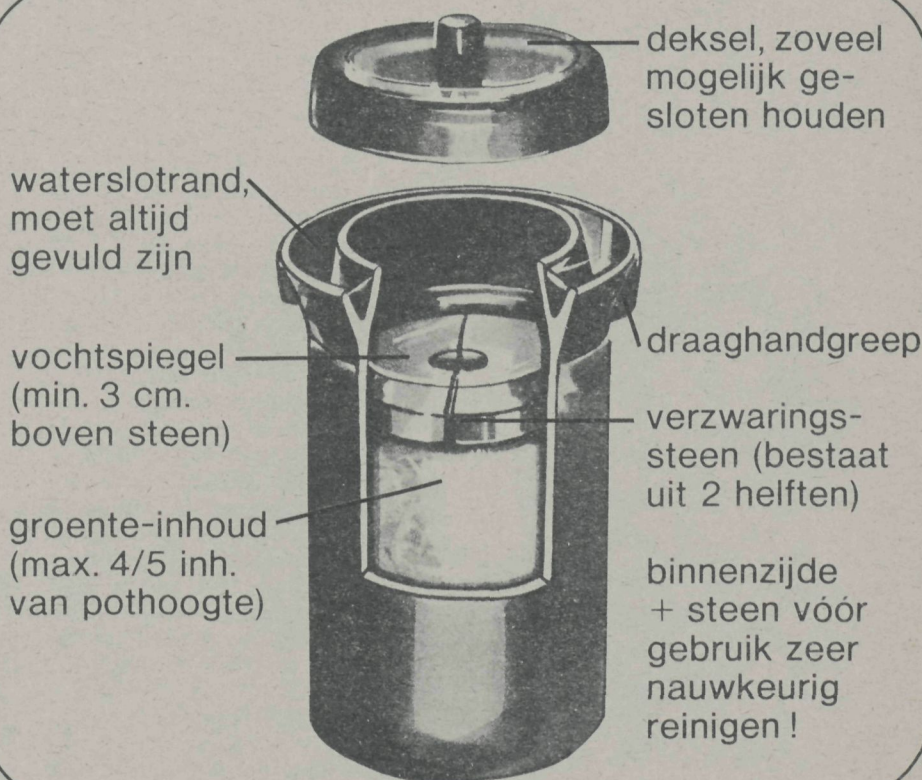
In het algemeen geldt, dat hoe hoger de omgevingstemperatuur is des te sneller het gistingsproces zal verlopen. In augustus of september kunnen de groenten soms in twee weken volledig zijn uitgegist. (Het nadeel van een snelle gisting is bij zuurkool, dat deze zacht wordt.) Bij een temperatuur van ± 15 graden C. is de duur van het gistingsproces $\pm 4-5$ weken. Bij een temperatuur van ± 10 graden C. is de duur van het proces $\pm 6-7$ weken. Het volgende wordt ook gedaan. De eerste weken van de 'aktieve' gisting

(hoorbaar en zichtbaar door schuimvorming) wordt de pot op een warme plaats (18-20 graden C.) gezet. Na $\pm 1-2$ weken (na de 'aktieve' = inleidende fase) wordt de pot op een koelere plaats gezet. Door zouttoevoeging kan het gistingsproces wat vertraagd worden. De functie van zouttoevoeging is tevens het wateronttrekken met als doel:

- de groenten zo snel mogelijk afsluiten van de lucht;
- met het celvocht stoffen vrij maken, die als voedsel dienen voor de mikro-organismen die actief aan het gistingsproces deelnemen.

Uit bovenstaande blijkt wel, dat alle aanwezige vitaminen en mineralen niet verloren gaan bij deze vorm van innemen. Op een koele plaats kunnen de ingemaakte groenten $\pm 2-3$ maanden bewaard worden. Wel zal op een enkele plaats een grauwe verkleuring van de groenten optreden. De methode is niet op alle groenten toepasbaar. Door de toevoeging van zout wordt erg veel vocht aan de cellen onttrokken. Wanneer bijvoorbeeld komkommer (die voor 90% uit water bestaat) zou worden ingemaakt volgens deze methode, blijft er weinig van deze groente over.

- **Inmaakpot met waterslot.** In de brede rand wordt water gedaan, zodat de inhoud luchtdicht wordt afgesloten.

Bijverschijnselen

Ongewenste mikro-organismen, die op de ingemaakte groenten kunnen inwerken zijn:

- a. bacteriën, zij veroorzaken rotting;
- b. schimmels, in hun jongste toestand zien zij wit, als zij ouder worden en sporen vormen, nemen zij een blauwe kleur aan;
- c. gistzwammen, niet te verwarren met de gist, die gebruikt wordt bij het bakken; een kultuur van gistzwammen ('kaam') genoemd) doet zich voor als een wit vlies, soms grauwwachtig, soms melkwit. Deze kaamlag doet geen afbreuk aan het eindprodukt, mits deze laag tijdig wordt verwijderd. Controleer elke 14 dagen de pot op kaam.

Verkleuringen bij zuurkool

Rode verkleuring. Door een tekort aan mangaan (een spore-element in de zuurkool aanwezig) treedt een rode verkleuring op, wanneer zuurstof en UV-licht bij de zuurkool komen. Het tekort aan mangaan in de witte kool kan gekompeniseerd worden door op elke twee kilo witte kool, een kilo savoye kool (vanwege het hoge mangaangehalte) te mengen.

Grauwe verkleuring. Deze wordt veroorzaakt, doordat toch altijd gisten en schimmels de zuurkool kunnen bereiken (dit geldt voor alle groenten). Deze groente smaakt wat muf. Wanneer dit laagje verwijderd is, kan de rest van de groente gewoon worden gegeten.

Tot slot, mocht de groente té zuur zijn geworden, dan kunt u dit door toevoeging van verse groenten verzachten.

Koop altijd de beste kwaliteit groenten. Want bijvoorbeeld witte kool uit een partij overproduktie kan gauw te weinig mangaan bevatten. En te rijpe witte kool bevat minder vitamine C.

Recepten zure groenten

Bij alle recepten gaan we uit van een inmaakpot van tien liter.

Zuurkool I

Wanneer u ongeveer de volgende hoeveelheid aan kool neemt, dan blijft er ± zes kilo zuurkool over.

7 kilo witte kool (liefst herfstkool);

3½ kilo savoye kool;

12% zout (= ± 120 gram);

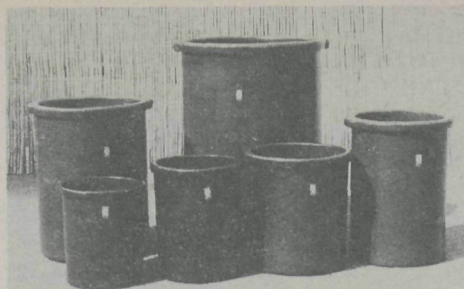
3 zwarte peperkorrels per kilo kool;

4 jeneverbessen per kilo kool.

Haal het hart uit de kool. Houd enkele grote bladen apart en snijd de rest van de kool goed fijn. Daarna de gesneden kool goed wassen. Doe de gesneden kool in een grote pan/emmer en vermeng het zout met de kool. (Wanneer het zout goed 'ingekneet' is zal de eerste pekel ontstaan: er komt schuim.) Doe de kool in de pot en stamp (met de hand) de kool voorzichtig laag voor laag aan en strooi de peperkorrels en jeneverbessen ertussen. Bedek daarna de zuurkool met de witte-kool-bladeren. Spreid hieroverheen de linnen doek, daar bovenop de verzwaringsstenen (of plankjes met stenen).

Zuurkool II

Wilt u de zuurkool iets geuriger maken,

• Inmaakpotten zijn er in verschillende maten en soorten.

voeg dan aan elke kilo kool een appel en honderd gram druiven toe en wat meer peperkorrels en jeneverbessen. Werkwijze zie zuurkool I.

Zure rode kool

Werkwijze zie zuurkool I.

Eventueel kan per kilo rode kool één appel toegevoegd worden.

Zure snijbonen

6-7 kilo snijbonen;

12 gram zout per kilo bonen.

Met name de jonge sappige snijbonen zijn hiervoor zeer geschikt. Zijn de bonen wat ouder, dan verdient het aanbeveling deze vijf minuten voor te koken.

Op dezelfde wijze verwerken als beschreven bij zuurkool.

Russische kool

U heeft nodig een mengsel van ± 7 kilo van:

witte kool – knolselderij – uien – rode paprika's – groene 'vleestomaten' – selderij – peperkorrels – knoflook – 84 gram zout (= 12%) – halve liter karnemelk – drie liter gekookt water.

Snijd de witte kool, knolselderij, uien en rode paprika's. Pel de tomaten en haal het vocht eruit. Voeg de gesneden selderij, peperkorrels en knoflook toe. Kneed

Sla nu sterker

Dankzij kruisingen met een wilde sla-soort is de kultuursla resistent gemaakt tegen een veel voorkomende schadelijke bladluis. Het weerstandsvermogen is volledig en heeft geen nadelige gevolgen gehad voor andere eigenschappen van het bekende groene kropje.

In het jaarverslag 1978 van de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO staan meer heuglijke resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Zo blijken de resultaten van insectenbestrijding met aaltjes veelbelovend. En kon het aantal uievliegen tot een tiende van het oorspronkelijke aantal verminderd worden met behulp van de zogenaamde steriele-vliegen-techniek. Maar om dat effect te bereiken was het wel nodig om wekelijks per vliegtuig ruim twintig miljoen onvruchtbaar gemaakt vliegen te verspreiden over het proefgebied van twintig hectare.

Slecht nieuws is dat de helft van de meest gebruikte schimmeldodende bestrijdingsmiddelen (fungiciden) schadelijk blijkt te zijn voor roofmijten, die in boomgaarden en kassen een belangrijke rol spelen als natuurlijke vijand van schadelijke insecten.

het zout er doorheen en voeg de karnemelk toe; dit dient om de melkzuurgisting in te zetten. Giet als laatste het afgekoelde gekookte water er overheen.

Zuursap

Het zuursap is zeer goed te gebruiken als specerij in salades en dergelijke. Ook een puur glaasje sap bevordert niet alleen de eetlust, maar eveneens een goede spijsvertering.

Verder kan uiteraard elk normaal kookboek worden geraadpleegd voor menu-suggesties.

De inmaakpot

Na alle uitleg en suggesties over het melkzuurgistingsprocédé, nog iets over de potten zelf.

Vroeger werden inmaakpotten geheel met de hand gedraaid en in open vuren gebakken. Door bij ruim 1200 graden C. zout in de oven te werpen, ontstond de gifvrije en waterdichte zoutglazuur.

Nieuwe potten kosten de konsument ongeveer f 70,- voor een gewone cilindrische 20-literpot (zonder deksel) of f 55,- voor een 10-liter-inzuurpot met water-slotdeksel. Dit deksel rust in een soort geulrand, welke met water wordt gevuld. Dit waterslot voorkomt het binnendringen van (schadelijke) buitenlucht, stof, spinnen, enzovoort. Hierdoor bederft het bovenste deel van de groenten niet voortijdig.

Literatuur

- Album der Natuur, onder redactie van P. Harting e.a., Tjeenk Willink, 1879.
- Van alles over de inmaak, E. J. Wilzen-Bruins, Nijgh & Van Ditmar, 1941.
- Conservering met behulp van zuur en zout, W. Rol, 1966.

Adressen inmaakpotten (groothandel)

- Breeschoten Keramiek, Turbinestraat 20, postbus 140, 3900 AC Veenendaal.
- Rimac aardewerk-specialisten, Guldenhoflaan 23, 3743 AS Baarn.

Zonnedorpen

Het eerste dorp dat geheel door de zon van energie wordt voorzien is gepland in Saoedi-Arabië, op tachtig kilometer van Riad. Alle productie van elektriciteit en het ontzilten van water zal draaien op zonne-energie. Het dorp moet in 1981 klaar zijn en is een gezamenlijk project van de Saoedi's en Amerikanen.

Brazilië zal snel volgen. Nog dit jaar moet de bouw starten van een zonnedorp, een project van een Braziliaans en een Westduits wetenschappelijk bureau.

(Development Forum, april '79).

Slechts één-zevende

Bij gericht beleid is het mogelijk het huishoudelijke energieverbruik terug te brengen tot één-zevende van het huidige verbruik, zonder een achteruitgang in materiële welvaartsniveau. Aldus een van de opmerkelijke conclusies uit een Deens rapport over het energiegebruik in het jaar 2030. De samenstellers voegen er aan toe dat alleen een veranderende houding ten opzichte van materiële groei een dergelijke ontwikkeling politiek mogelijk kan maken.

(MilieuDefensie, juni/juli 1979).

BOEKEN

Ecologica: nogal prekerig

Elsa Vleer-Jagerman schreef het boek *Ecologica*, met als ondertitel: *Anders denken! Anders doen!*

'Ecologie is de wetenschap inzake de 'eco', een huishoudelijk reglement, waar we ons allen aan moeten houden op straffe van zijn of niet meer zijn' kunnen we in de inleiding lezen. Het boek staat vol met allerlei tips, raadgevingen, ervaringen over alle mogelijke onderwerpen en verzameld door Elsa. Soms bijna te veel van het goede, je kunt het zo gek niet bedenken of het is beschreven. Diskriminatie, kleding, mannen, tandpasta, erfelijke aanleg, gastarbeiders, de geboorte, patat, geweld en zo zou ik nog wel even door kunnen gaan.

Als naslagwerk is het dan ook aan te bevelen, voor scholen, een bibliotheek of leerlingen die een skriptie moeten maken. Als gezellige lectuur wat minder, misschien komt dat ook omdat het geheel wat prekerig overkomt. Een alternatieve dominee waardig!

Het is duidelijk dat Elsa ons wil bekeren met haar boek, ze wil dat wij anders gaan denken en anders gaan doen om daarmee de aarde te redden van de on-

dergang. Af en toe slaat ze echter de plank mis, dan schrijft ze over onderwerpen, waar ze zich niet voldoende in heeft kunnen verdiepen. Of ze heeft een me-

ning die op z'n minst zeer aanvechtbaar is. Een voorbeeld (blz. 58): 'Alle mannen in West-Europa verdienen genoeg om een vrouw en twee kinderen te onderhouden. De baan is voor 90% een hebzuchtige zaak, die dan ten koste gaat van een evenwichtig kind'. Dit laatste slaat op de moeder die er bij zou werken. Heeft Elsa misschien de tv-serie gemist van het IKON het afgelopen jaar, over de armoede in Europa, waarbij duidelijk

werd aangetoond dat in meerdere West-Europese landen bij de armste arbeidersgezinnen door de man en de vrouw gewerkt moet worden om het gezin van het allernoodzakelijkste te kunnen voorzien? Wat dan daarna nog bij me opkomt is dat je nog steeds niet kunt schrijven: Alle vrouwen in West-Europa verdienen genoeg om een man en twee kinderen te onderhouden. Voor mannen is werken normaal, voor vrouwen een hebzuchtige zaak. (?!?) Als twee volwassen mensen een kind willen en maken dan kunnen toch ook beide ouders voor de opvoeding van het kind zorg dragen en beiden halve dagen werken, of de rollen omdraaien? In Zweden bijvoorbeeld kunnen moeders hun baby's de borst geven onder het werk, ze krijgen daar vrij voor en worden gewoon doorbetaald. De baby komt zo niets te kort. Het is toch al langer bekend dat het weinig uitmaakt of het kind liefde en warmte ontvangt van een vader, moeder, tante, een grootvader of een willekeurige andere verzorger, als het kind maar warmte en aandacht krijgt!

Elsa probeert vrouwen weer een schuldcomplex aan te praten: als je werkt krijg je een onevenwichtig kind; het is niet mis. Zelf ken ik gelukkig heel wat gezinnen, waar moeders werkten of nog werkten en waar geen problemen zijn met de kinderen. Ook ken ik gezinnen waar moeder er uitsluitend is voor man en kinderen en waar men regelmatig naar het M.O.B. of de kinderpsychiater moet. Hoe valt dit nu volgens Elsa's (eco)logica te verklaren?

Ik wil graag besluiten met de opmerking dat ik denk dat er heel wat stukjes in het boek staan die heel goed leesbaar zijn en waar je veel aan kunt hebben. Zelf had ik ze bijvoorbeeld liever als losse artikeltjes gelezen in de bladen van de alternatieve beweging, daar lenen ze zich beter voor dan allemaal achter elkaar in een boek.

Ecologica. Anders denken! Anders doen! Voor behoud van het leven en de leefbaarheid. Door Elsa Vleer. Prijs f 25,-. Te bestellen via giro 3739749 van ADAD VLT te Norg.

Hanneke van Veen

Wilde bloemen plat op de foto

De fotograaf Roger Phillips heeft een prachtige klus gedaan. Meer dan duizend wilde bloemen heeft hij gefotografeerd, in de volgorde van de bloeiperiode. In diezelfde volgorde zijn de foto's gepubliceerd. Voor de opnamen werden de planten gewoon op een neutrale ondergrond gelegd. Een vrij droge manier van fotograferen dus. Maar het resultaat is prachtig. Je ziet nu alle details van bloem en blad zo duidelijk dat herkenning heel gemakkelijk is. De foto's zijn hoofdzakelijk in Groot-Brittannië genomen, maar de overeenkomst met de flora van Nederland is volgens de bewerkster van de Nederlandse uitgave, Suzette Stumpel, zo groot dat dat geen probleem is. Teksten

De redactie wordt bedolven onder boeken, waarvan uitgevers vinden dat ze bij De Kleine Aarde passen. Maar al te vaak valt, na bestudering, zelfs het mooiste drukwerk door de mand. Zo zijn er boeken bij die nauwelijks nog iets met ons milieu te maken hebben. Omdat we maar vier keer per jaar uitkomen en de ruimte beperkt is, willen we alleen uit-schietters, dus boeken die we min of meer belangrijk vinden, hier vermelden. (red.)

en bloeitijden zijn wel aangepast. Van alle planten wordt bij de foto's een beknopte beschrijving gegeven. Met name over de zeldzaamheid en de natuurlijke groeiplaatsen. Om de grootte van de planten te kunnen bepalen is steeds een rondje van één centimeter mee gefotografeerd. Het boek is voorzien van drie registers: op Nederlandse naam, wetenschappelijke naam en op plantenfamilie.

Wilde bloemen. Meer dan duizend soorten in unieke kleurenfoto's. Door Roger Phillips. Voor Nederland bewerkt door Suzette E. Stumpel-Rienks. Het Spectrum, Utrecht. Prijs f 29,50.

Jan Juffermans

Enige echte oplossing: minder en anders

Wereld wordt rustiger, schoner en interessanter

André Gorz: '... de ekologische strijd is geen doel op zich maar een etappe. Zij kan het kapitalisme belemmeren in zijn bewegingsvrijheid en het veranderingen afdwingen; maar als het tenslotte, na zich met alle krachten en listen verdedigd te hebben, stukloopt op de onvermijdelijke ekologische crisis, zal het ons verzet inlijven zoals het alle andere vormen van verzet heeft ingelijfd. Daarom dienen we nu al bij onszelf te rade te gaan: wat willen we eigenlijk?'

André Gorz, Frans socioloog, is in ons land vooral bekend als schrijver van 'Het moeilijke socialisme'. Onlangs verscheen van zijn hand 'Ekologie en vrijheid', een bundel opstellen waarvan de meeste dateren uit 1975. Als kritikus van het kapitalistische model staat hij als links bekend, maar in het socialisme ziet hij nog geen heilstaat.

Dat onze huidige leefwijze geen toekomst meer heeft weten we maar al te goed. Hulpbronnen raken uitgeput en de vervuiling van lucht en water bereikt haar kritieke grens. De menselijke activiteit botst op haar grenzen in de natuur. Feitelijk inzicht in de problemen die de ekologische crisis ons stelt houdt nog geen eenduidige keus in ten aanzien van de oplossingen. De principiële keus is: laten we het oplossen van die problemen over aan de kapitalistische technocratie of nemen we onze toekomst in eigen hand in een op zelfbeheer gebaseerde maatschappij. Aanvaarden we blijvend de logika van het kapitalisme met zijn bevoorrecht, uitbuiting en toenemende onvrijheid, waarin de 'modernisering van

de armoede' de belangrijkste motor is van de groei, of vechten we voor een nieuwe maatschappij, met een ander konsumptiemodel, waarin het individu zich ontplooit en de ontwikkeling en aanwending van zijn eigen creativiteit en vaardigheden centraal staan. André Gorz toont aan hoe de verschillende kanten van de crisis waarin de wereld zich bevindt in elkaar grijpen en geen geïsoleerde deeloplossingen toestaan.

Technofascistisch

Gorz wijst erop dat behoud van ecosystemen ofwel kan worden overgelaten aan 'gedecentraliseerde zelfregulatie': het in-takt laten van natuurlijke evenwichten, natuurlijke selectie en natuurlijke groei, ofwel kan behoud plaatsvinden onder geprogrammeerde omstandigheden middels een technofascistisch regiem. Dit regiem bedient zich dan van normen, meetnetten, zuiveringsinstallaties, waarschuwingssystemen en rampenplannen. Maar, indien we de natuurlijke regulatie vervangen door geprogrammeerde en politieke regulering, ontstaat onherroepelijk het machtsprobleem. En dit ondergraaft de vrijheid van de burgers.

We beginnen te wennen aan de schijnbare onvermijdelijkheden en de gevaren: een bedrijfsleven dat ons opzadelt met vervuilende productieprocessen en snel slijtende artikelen en dat de kosten van schoonmaken en afvalverwerking afwentelt op de konsument (hogere prijzen) en de overheid. Voorheen vrije goederen als stilte, ruimte, frisse lucht, schoon water en ongerepte natuur worden steeds schaarser en worden nu tegen betaling aangeboden: vliegreisjes naar schone stranden, hotelkamers met uitzicht en villa's in bosrijke omgevingen. Door de eskalatie van vervuiling, gevaar en de bescherming daartegen verliezen we de verhoudingen uit het oog: de westers storm, die onze dijken bedreigt weten we te beheersen, maar als het in het Rijnmondgebied een keer flink mist (smog), ontstaan er noodsituaties.

Sociale oplossing

Protesten van duizenden burgers waren niet genoeg: er was een ramp als die van Harrisburg (VS) nodig om burgers en politici wakker te schudden. De enige echte oplossing is: minder en anders. We zullen andere producten moeten gaan maken,

produkten die voor iedereen bereikbaar zijn en zo de gelijkheid bevorderen. Deze produktie mag weinig energie en hulpbronnen verbruiken, geen overlast veroorzaken, het produkt moet repareerbaar zijn en na gebruik weer recycled kunnen worden. Ook mag massaal gebruik de gebruikswaarde niet vernietigen, zoals dat bijvoorbeeld bij de auto het geval is.

Produkten zullen we op een andere manier moeten produceren. De produktie moet de lokale autonomie versterken, dient plaats te vinden in kleine gemeenschappen met lokale hulpbronnen en kennis, voor lokale behoeften. De wereld wordt niet alleen rustiger en schoner, maar ook interessanter doordat de culturele verscheidenheid weer een kans krijgt.

Het boek

Gorz is een militant schrijver die nergens doekjes om windt. Zijn stijl is vlot en zijn voorbeelden zijn sprekend en gedocumenteerd. Hij plaatst het thema in een ruim kader maar blijft in zijn uitwerking oppervlakkig. De ideeën van De Kleine Aarde sluiten goed aan op zijn hoop: een kleinschalige samenleving.

Ekologie en vrijheid. Politieke opstellen over milieu, energie en economische groei. André Gorz. Van Gennep, 1978, 152 blz., f 17,50.

Kees Meijer

Impuls-ideaal ontluisterd

'Hierbij kondig ik het opheffen van Gemeenschap Impuls te Pieterburen aan. Ik zal gerechtelijke stappen ondernemen als deze gemeenschap nog onder deze naam blijft voortbestaan!'

Deze krachtige taal vormt de inleiding van een 'aanklacht tegen hun gewelddadigheid' geschreven door Frederika Erwtman, sinds vier jaar als mede-oprichtster actief in de leef- en werk-gemeenschap Impuls te Pieterburen. Dit dorp zou een proefdorp zijn van de Nieuwe Cultuur, die weldra zou moeten overslaan naar alle andere vormen van de oude cultuur. Een prachtig ideaal waarin heel alternatief Nederland zou samenwerken. Het ideaal is er nog, maar de start is mislukt, ontluisterd. Frederika was er ooggetuige van. Ze werd een jaar geleden wegens diepe onenigheid uit de Gemeenschap gegooid. Samen met haar vriend, Onco Tattje, waarvan aan het eind van het pamflet een brief aan René Kres is opgenomen. Op deze 'Ayatollah van Pieterburen', zoals de Volkskrant hem noemde, is alle woede gericht. Frederika: 'Deze aanval is zo fel omdat René claimt een bevrijd mens te zijn. Het wezen dienend en niet ikkig. Maar René is niet dienend. René's streven is niet naar invloed maar naar macht: macht over het gehele alternatieve gebeuren in Nederland, macht over het economische leven, macht over het relatieleven'. 'En Kres, die denkt dat hij bevrijd is.

• André Gorz: 'Ontbreken alternatieven, dan is aan een kapitalisme zonder kern-energie nog altijd de voorkeur te geven dan aan een socialisme met kernenergie'.

Die loopt mee met de avondvierdaagse, uit diplomatie naar het dorp. Mensen, kijk, ik zwaai naar jullie, ik glimlach naar jullie, ik houd van jullie. Maar zorg dat je zo snel mogelijk in de goot komt, want dan heb ik nog een verrassinkje voor jullie in petto. De N.K., mijn nieuwste nieuwe kultuurtje. En ik word jullie burgemeester!

Een leerling-meester verhouding ontstond. 'Alles moest weer opnieuw ontdekt worden. En ik heb ontdekt dat ik niet mocht ontdekken. Alleen René Kres mocht ontdekken'.

Dit uit 'haat, wraak en frustratie' geschreven pamflet eindigt met: 'Van vier jaar samenleven in pijn en geluk hebben zij niets geleerd. Ik ben te weten gekomen dat René en de op het ogenblik zijnen, grote bedriegers zijn. Niet meer of niet minder(?) dan anderen. Het stoort

• René Kres

en frustreert alleen omdat zij zich voordoen als pioniers van een nieuwe cultuur'.

Het boekje 'Ik was bang mezelf te verliezen. Maar mij werd het goddelijke beloofd' is te bestellen door f 1,80 over te maken op giro 1444599 van O. Tattje, Frederiksoordweg 26, 9968 AL Pieterburen.

Hans Kamerbeek

Internationaal

Bij de SAW is een brochure verschenen over 'Biologische landbouw' in Nederland, België, W-Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Engeland plus het werk van de internationale biologische vereniging IFOAM. Het rapport geeft zowel landelijke informatie als allerlei adressen en gegevens over organisaties en verenigingen in de genoemde landen. De brochure bevat ook een in het Engels gestelde samenvatting. De kosten voor deze brochure bedragen f 3,50 exkl. en f 5,- inkl. porto. Te bestellen via giro 3782462 van SAW, Nieuwe Leliestraat 159, Amsterdam of bij de biologische winkels.

Hennie de Boer

Energie(besparings)beleid hard nodig

Na maatschappelijke diskussie komt zonneshijn niet vanzelf

Anne Boermans heeft voor de 'brede maatschappelijke diskussie' betreffende het energievraagstuk, een tweede boekje doen verschijnen.

In het eerste boek 'Verre van Vrij' wordt de afhankelijkheid van onze huidige maatschappij, ten opzichte van de energie producerende landen, scherp geanalyseerd. De energie- en milieuvraagstukken die zeer fragmentarisch tot ons komen worden hierin met elkaar in verband gebracht en in een breder perspectief geplaatst (Zie boekbespreking 'Kiezen tussen afhankelijkheid en milieubewust leven', in DKA 28).

Na de olie

In het nieuwe boek 'Na olie komt zonneshijn' wordt op even heldere wijze uiteengezet wat er in de wereld gedaan wordt aan onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de 'zich-zelf-vernieuwend' bronnen ook wel genoemd stromings- of alternatieve energiebronnen. Niet alleen de situatie in het westen wordt beschreven, maar ook de relatie met en de mogelijkheden van de Derde Wereld.

De indeling geeft ook duidelijk aan dat dit boek de verschillende technieken en mogelijkheden behandelt, die de diverse landen aan het onderzoeken zijn, om te komen tot een optimaal gebruik van niet afhankelijk-makende, schone en ook op kleine schaal te gebruiken energiesystemen. De belangrijkste hoofdstukken zijn: Het olietijdperk is voorbij; Mogelijkheden voor zonne-energie in de Verenigde Staten; Alternatieve energie in Oost-Europa; Ontwikkelingen in de Derde Wereld; West-Europa, de zon gaat op in het noorden.

Niet voor niets

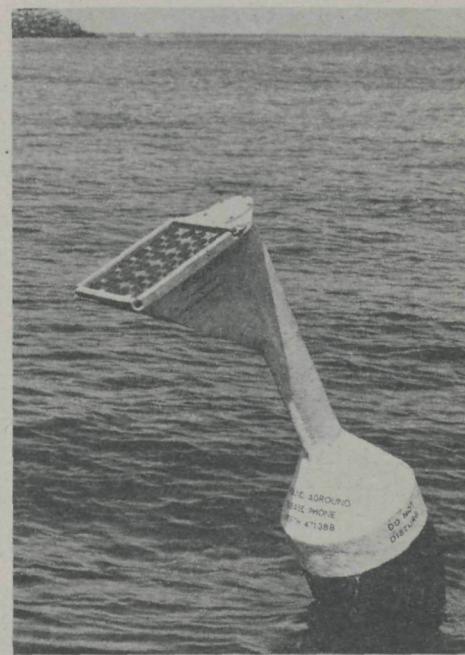
In het voorwoord wordt een goede poging gedaan tot het beschrijven van wat nu alternatieven zijn en waar we over

praten. De schrijver eindigt met de veel gehoorde misvatting dat zonne-energie gratis zou zijn, immers 'voor niets gaat de zon op'. Anne stelt terecht dat het even onjuist is om te stellen dat aardgas niets kost, omdat het bij ons in de bodem zit. Om namelijk zonne-energie voor menselijke toepassingen geschikt te maken zijn installaties nodig die geld én energie kosten, en soms zelfs erg veel. Daardoor is op grote schaal toepassen ervan voorlopig niet haalbaar.

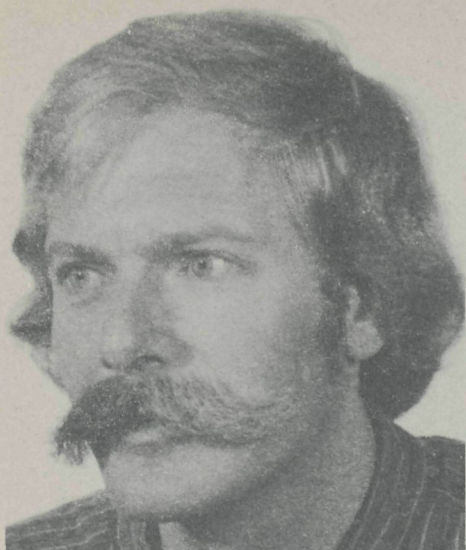
Wat ik echter mis is de konklusie dat we in eerste instantie met z'n allen drastisch moeten gaan besparen, willen we in de toekomst verder kunnen. Bij besparing snijdt het mes aan twee kanten. We besparen nu energie die we niet in het buitenland hoeven te kopen, we kunnen met de huidige energiebronnen langer toe, waardoor we meer gelegenheid krijgen om alternatieven goed te ontwikkelen en we hebben dan nog energie over om die alternatieven op grote schaal (maar kleinschalig) in te voeren.

De goede praktische informatie die in dit boek gegeven wordt, is voor iedereen die zich wil verdiepen in de energieproblematiek, zeer goed toegankelijk. Een boek met deze materie verzandt vaak in erg technische verhandelingen. Anne

• Een boei met zonnecellen als energieleverancier.

BOEKEN

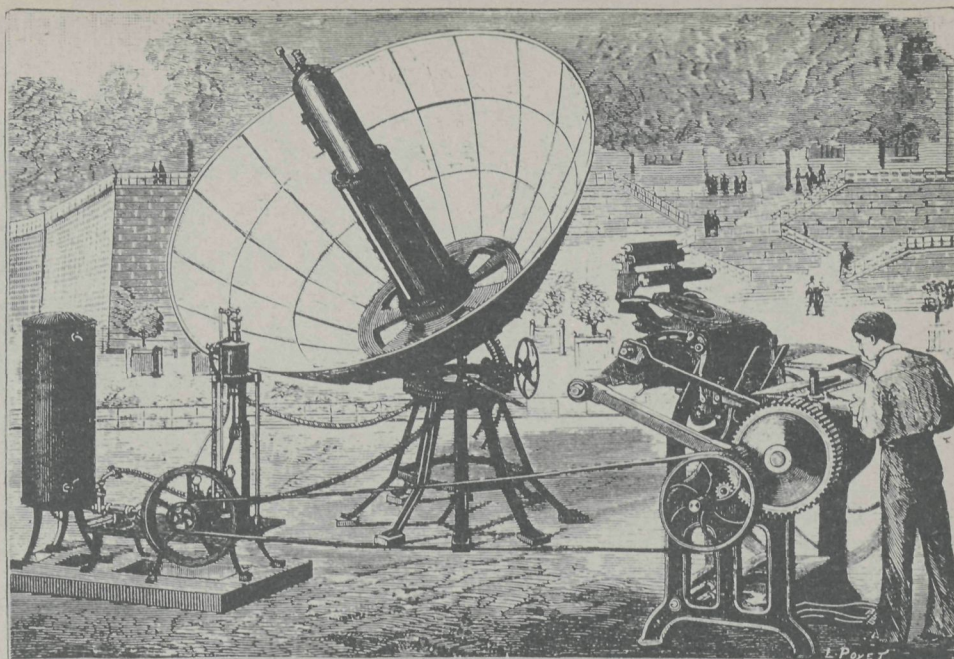
• Anne Boermans, schrijver en maker van het radioprogramma 'Het zal mijn tijd wel duren'.

Boermans heeft dit zeer goed weten te omzeilen. Iedereen kan zijn mening goed vormen en zijn houding tot het gebruik van energie bepalen. Voor meer informatie wordt naar andere literatuur verwezen, die duidelijk omschreven is.

Geen beleid

Ik wil graag nog de aspecten noemen die hij als aanknopingspunten voor het energie(onderzoek)-beleid naar voren haalt. Zoals bekend wordt er in Nederland géén energiebeleid gevoerd. In de 'Conclusie' worden de volgende beleids-punten, die voor Nederland belangrijk zijn en zeker ter discussie moeten komen, op een rijtje gezet. Deze zijn als volgt:

- Uitstippelen van een samenhangend besparingsbeleid, waardoor de verschillende losse adviesrapporten op dit gebied in een zinvol geheel kunnen worden geplaatst.
- De 10.000 Megawatt aan elektriciteits-centrales, die voor de eeuwwisseling vervangen moeten worden, in kleine eenheden bouwen en die geschikt maken voor verschillende brandstoffen.
- Neerzetten van huizen en gebouwen die alle voorzieningen hebben om indien nodig op zonne-energiesystemen over te schakelen.
- Versneld bestuderen van alle zichzelf-vervangende bronnen, waarbij de voorsprong, die bijvoorbeeld Zweden heeft, kan worden benut door de daar verkregen onderzoeksresultaten over te nemen, in plaats van het onderzoek nog eens dunnetjes over te doen.
- Bestudering van de kombinatiemogelijkheden van diverse alternatieve bronnen, zoals bijvoorbeeld een dorpsvergister met een klein windrotorpark. Hierbij moet het uiteindelijke verbruik voorop staan, waarop het systeem vervolgens gericht dient te worden. Momenteel gebeurt dit veelal omgekeerd.
- Systematische bestudering door onafhankelijke instituten van onderzoekingen, in met name de Verenigde Staten en de Sovjet Unie, zodat spoedig betrouwbaar inzicht ontstaat in wat er te koop is

• Drukkers uit 1882 van Abel Pifre waarmee hij 'Le soleil-Journal' maakte.

in de wereld. Tegenwoordig wekken de kontakten met het buitenland de indruk verbreekt te zijn, al zorgen besprekingen als via het Internationaal Energie Agentschap (IEA) ervoor dat hier een zekere verbetering in komt.

- Onderzoek naar de mening van de bevolking over verschillende systemen. Momenteel valt er een groeiend verzet tegen grote centrales waar te nemen. Men kan dit negeren, maar dan bestaat het gevaar dat ze in de toekomst niet of nauwelijks kunnen draaien vanwege toenemend legaal protest.
- Ervoor waken dat bij de introductie van zich-zelf-vervangende bronnen zoals biomassa niet dezelfde fouten gemaakt worden zoals bijvoorbeeld in Zweden dreigen: te groot, te kwetsbaar. De genoemde aspecten worden in dit boek duidelijk in de verschillende hoofdstukken toegelicht.

Verder dan tien jaar

Tot slot citeert Anne Boermans de voor-

zitter van de Club van Rome, Anelio Peccei. Hij waarschuwde in een interview half december '78 voor het gevaar dat 'de echte energiekrisis' de wereld in de jaren negentig zal treffen, op een tijdstip dat de zonne-energie en andere vervangers van fossiele brandstoffen nog niet voldoende ontwikkeld zijn. Er is, als hij gelijk heeft, reden tot ongerustheid, die zich niet moet uiten in het neerzetten van nog meer centrales die de crisis alleen maar groter zullen maken, maar in het opstellen van een gedegen energiepolitiek die verder kijkt dan de eerste tien jaar. Dit boekje is voor iedereen aan te bevelen die mee wil (eigenlijk moet) praten over de verdere energie-ontwikkeling in Nederland. Evenals het boek 'Verre van Vrij' is dit een goed leesbaar, niet te technisch, werkstuk dat tot een algemene beleids-bepaling op langere termijn zou kunnen (moeten) bijdragen.

Na olie komt zonneshijn. Energiebronnen met toekomst. Door Anne Boermans. Amsterdam, Meulenhoff Informatief, 136 p., 1978. Prijs f 19,50/fr 310.

Jos van Doorn

Verdeel Centra

A. Federatie Regionale Distributeurs van Ekologische Levensmiddelen. Voor droogwaren – inclusief zuivel – van de verschillende biologische landbouwmethoden.

1. **'t Boldercentrum** (De Kleine Aarde) – ook groenten en fruit – Industrieweg 13b, 5280 RW Boxtel, 04116-77088.
2. **Delta** – ook groenten en fruit – Lange Noordstraat 58, 4331 CE Middelburg, 01180-26011 en 01196-13275.
3. **De Groene Band** – ook groenten en fruit – Gravestraat 7, 6971 AG Brummen, 05756-2935.
4. **'t Midden**, Het Midden 109, 8351 HE Wapserveen (Dr), 05213-271.
5. **De Nieuwe Lelie**, Lindengracht 60, 1015 KJ Amsterdam, 020-242541.
6. **De Schalm**, Tweemanspolder 3, 2760 AA Zevenhuizen (Z.H.), 01802-

2692.

7. **De Suttelkoffe**, Jonkersvaart 41, Marum, 05944-2928.

België: **De Brandnetel**, Consciencestraat 48, Antwerpen, 031-396111.

B. Verdeelcentra voor alleen biodynamische produkten – groenten, fruit en zuivel.

1. **Bloemberg**, Bloemweg 6, Zuidwolde, 05289-222.
2. **Gaea**, Nesdijk 20, 1861 MK Bergen (N.H.), 02208-6079.
3. **Overbetuwe**, Industrieweg Nrd. 6, 3958 VT Amerongen, 03434-4500.
4. **Proserpina**, Noordveenweg 1b, 2376 AP Nieuwe Wetering (Z.H.), 01713-3379.
5. **E.T.B.** (Experimenteel Tuinbouwbedrijf), Bastionstraat 45, 4571 ES Axel (Z.Vl.), 01155-3010.

Eerste resultaten van Kleinschaliger Opzet

Precies een jaar geleden werd in het herfstnummer van dit blad melding gemaakt van plannen om De Kleine Aarde een wat kleinschaliger aanzien te geven. Redenen daartoe waren onder andere het teruglopen van subsidie, en het feit dat het steeds moeilijker werd om met ongeveer veertig werknemers een democratische besluitvorming te garanderen.

Er is toen besloten om in de loop van dat jaar (we spreken nog steeds over 1978) het distributiecentrum en de winkel los te koppelen van het project en de andere groepen zoveel mogelijk zelfstandig te laten functioneren onder de koepel van de Stichting De Jonge Onderzoekers (dit wordt binnenkort Stichting De Kleine Aarde).

Als we nu eens gaan kijken wat er van al deze plannen terecht gekomen is dan kunnen we tevreden zijn.

Distributiecentrum is los

Veel energie is gestoken in de loskoppeling van het distributiecentrum. Per 1 september 1978 werd een voorlopige zelfstandige rechtsvorm gekozen namelijk een V.O.F. (Vereniging Onder Firma). Momenteel (terwijl ik dit schrijf is het eind juli 1979) wordt de laatste hand gelegd aan de statuten van een besloten vennootschap (B.V.). Het distributiecentrum draagt nu de naam 'Boldercentrum' en is nog steeds in Bostel gevestigd, maar niet meer op het terrein van De Kleine Aarde. Vanuit het project De Kleine Aarde werd vooral belang gehecht aan een garantie dat de belangen van de winkeliers (waar het distributiecentrum zijn produkten aan levert) en die van de producenten (die op hun beurt produkten leveren aan het distributiecentrum) gewaarborgd zouden worden. Op initiatief van het bestuur van De Kleine Aarde werden winkeliers en producenten gevraagd om tijdens speciale bijeenkomsten te komen tot een standpuntbepaling in deze.

Op dit moment hebben drie partijen: distributiecentrum, winkeliers en producenten de onderhandelingen die tot een juridische loskoppeling moeten leiden zo goed als afgesloten. Hierna zal het bestuur van De Kleine Aarde haar fiat kunnen geven aan de nieuwe statuten.

Gevolgen voor De Kleine Aarde

Het distributiecentrum was een onderdeel van het project dat zonder verlies draaide. Anders gezegd, het was een van

de weinige onderdelen waar 'winst' gemaakt werd. In de periode 1-1-1978 tot en met 31-8-1979 zelfs ruim zestigduizend gulden! Je zou kunnen zeggen dat het jammer is om een dergelijk onderdeel van het project te laten schieten. Toch is dat niet helemaal waar, inmiddels was er ook veel geld van het project gaan zitten in het verdeelcentrum (bijna twee en een halve ton) en dit vloeit na de overdracht weer terug naar het project. Ongeveer een-vijfde van deze som is vrij snel na de overdracht voldaan, de rest zal gedeeltelijk als renteloze en gedeeltelijk als rentedragende lening worden afgelost.

Daarnaast moet men nog bedenken dat slechts door de bijzonder grote inzet van de medewerkers van het distributiecentrum, die lange werkweken maakten een dergelijk bedrijfsresultaat mogelijk was voor een bepaalde periode.

Winkel zelfstandig

De resultaten van de boerderijwinkel lagen beduidend anders, daar werd elk jaar verlies gemaakt. In 1978 was dit bijna vijftigduizend gulden. Ook deze cijfers verdienen een nadere toelichting. Het is namelijk geen gewone biologische winkel, maar een winkel die gelegen is op het terrein van een landelijk milieuvoorlichtingscentrum. Er gaat elke dag veel

• **De stapels stenen staan nog voor de Van Cooth hoeve. Eind september zal het dan zover zijn dat de boerderij weer in gebruik genomen kan worden na de rampzalige brand in februari 1978.**

tijd zitten in het te woord staan van bezoekers, die willen weten wanneer er open dagen zijn, hoe je donateur kunt worden en hoe je luizen op een milieuvriendelijke wijze uit de slapplantjes verwijdert. Ook al beantwoordt men niet alle vragen in de winkel zelf, er gaat steeds veel tijd zitten in het doorverwijzen. Daarnaast werden de medewerkers van de winkel volgens de salarisregeling van het project betaald, en er werd niet gekeken of dit redelijk was in verhouding tot de opbrengsten van de verkoop. De enige oplossing om het verlies van de winkel tot een aanvaardbare hoogte terug te brengen werd gevonden in het zelfstandig maken van deze winkel. Per 1 januari 1979 is Cees Fransen bereid gevonden de winkel als eenmanszaak te runnen, waarbij het project het eerste jaar nog een overbruggingssubsidie toekent van vijfduizend gulden en nog een keer zo'n bedrag als vergoeding voor het voorlichtingswerk ten behoeve van het project. Dit laatste kan gekontinueerd worden in de toekomst.

Ook deze loskoppeling heeft positieve consequenties voor het project doordat het minder zwaar op het project drukt en ook gelden terug zullen vloeien via overname van de inventaris en voorraden.

Biologische tuin

Doordat in 1978 voor het eerst een aparte boekhouding per onderdeel van het project werd gemaakt, werd ook duidelijk hoe groot het financiële tekort was van de tuin. Ook hier wordt veel tijd gestoken in het geven van voorlichting aan

toevallige bezoekers, voorbereiden van landbouwweekends, schrijven van artikelen voor het blad en dergelijke. Dit rechtvaardigt een bepaald tekort. Zelfs voor tuinbouwbedrijfjes die zich uitsluitend toeleggen op het produceren van biologisch fruit en groente is het al een hele job om de zaak financieel rond te krijgen.

De begroting die door de mensen van deze groep werd gemaakt voor 1978 zou als er op dezelfde wijze doorgewerkt zou worden een tekort van (schrik niet!) bijna twee ton opleveren.

Dit was voor de groep zelf en voor de rest van de medewerkers onaanvaardbaar en er werd naarstig gezocht naar mogelijkheden dit tekort terug te dringen. Allereerst werden de percelen doelmatiger ingedeeld en werd het assortiment ingekrompen.

Dit maakte dat met minder man- en vrouwkracht zou kunnen worden volstaan. Het tekort bleef na deze reorgani-

satie toch nog altijd f 124.000,— over 1978. Voor 1979 ziet het er een heel stuk beter uit en zal het tekort (inklusief een afvloeiingsregeling voor een medewerker) ongeveer f 50.000,— bedragen.

Met een ton uit de brand

In februari brandde de boerderij voor een groot deel af. In deze boerderij was men de laatste hand aan het leggen aan een grote verbouwing, zodat het tijdstip wel erg triest was. Er kwam bijna een ton binnen aan giften van donateurs en andere sympathisanten en daarnaast ontvingen we ook nog eens een bedrag van ruim veertigduizend gulden aan renteloze leningen. Dit geld kwam erg goed van pas, omdat er sprake was van onderverzekering van de inboedel (op het moment van de brand was er een bijzonder grote hoeveelheid boeken en tijdschriften aanwezig).

We verwachten nog steeds een bedrag van de verzekering van de ouders van de

kinderen die de brand gesticht hebben, namelijk voor de bijkomende kosten zoals bedrijfsschade en het bouwen van een noodvoorziening. Met de verzekeringsmaatschappij zijn we nog in onderhandeling.

Aanslag bedrijfsvereniging

Een projekt als De Kleine Aarde heeft vooral in de opbouwfase moeten werken met vrijwilligers. Deze krachten ontvingen kost en inwoning en soms een klein zakgeld. De bedrijfsverenigingen zijn de laatste tijd op grote schaal controle gaan uitoefenen bij diverse ideële organisaties. Hun standpunt is dat over gelden en honorering in natura aan vrijwilligers ook sociale lasten zouden moeten worden ingehouden. Reeds verleden jaar is door de medewerkers van De Kleine Aarde besloten dat de status van vrijwilligers nader omschreven diende te worden en dat een tijdslimiet ingesteld diende te worden voor het verblijf op De Kleine Aarde.

Balans De Kleine Aarde 31-12-1978

Vastgelegde middelen

Gebouwen	113.308,22
Verbouwing/inrichting	31.856,76
Verwarmingsinstallaties	10.598,52
Inventaris	30.193,73
Kantoormachines	6.063,24
Inventaris diversen	7.784,56
	199.805,03

Lening u/g Boldercentrum 240.260,27

Vorderingen en voorraden

Vorderingen	91.445,98
Voorraden	70.739,22
	162.185,20

Liquide middelen 153.352,01

755.602,51

Vermogen

Eigen vermogen:	
stand ultimo 1977	55.025,80
saldo resultatenrekening 1978	1.159,07
	56.184,87

Fondsen

255.975,17

Voorzieningen

Voorziening verbouwing	100.618,62
Voorziening telefooninstallatie	23.620,92
Voorziening misoogsten	30.000,—
Voorziening bedrijfsrisiko	
verdeelcentrum	50.000,—
Voorziening belasting verplichting '78	6.363,—
	210.602,54
	522.762,58

Schulden op lange termijn

Diverse leningen 54.440,—

Schulden op korte termijn

Krediteuren	88.280,09
Loonbelasting, A.O.W. etc.	14.772,15
Omzetbelasting	9.000,—
Sociale lasten	3.989,98
Diverse te betalen kosten en vooruitontvangen bedragen	62.357,71
	178.399,93

755.602,51

Exploitatier rekening De Kleine Aarde 1978

I. Land- en tuinbouw

Baten:	49.308,33
Lasten:	175.515,98
	/. 126.207,65

II. Winkel

Baten:	44.633,51
Lasten:	92.824,38
	/. 48.190,87

III. Uitgeverij

Baten:	195.951,13
Lasten:	146.624,62
	49.326,51

IV. Verdeelcentrum (1/1-31/8)

Baten:	204.063,26
Lasten:	140.122,68
	63.940,58

V. Kursussen

Baten:	234.269,15
Lasten:	325.479,88
	/. 91.210,73

VI. Diverse baten (giften) 153.501,23

Exploitatieresultaat 1978: 1.159,07

We zijn er nu bijna helemaal mee gestopt en werken alleen nog met stagiaires. De kans is groot dat de bedrijfsvereniging alsnog een naheffingsaanslag zal doen over de jaren 1976 en 1977, wat natuurlijk een behoorlijke tegenvaller zou zijn. De strijd is echter nog niet gestreden; er bestaat nog onenigheid over de vraag of er sprake was van een gezagsverhouding. Deze moet aanwezig zijn wil men aanspraak kunnen maken op nabetaling.

Subsidiebeleid ter discussie

Zoals we iedere dag in de kranten kunnen lezen blijkt dat de milieuproblematiek uiterst aktueel is en dat een centrum als De Kleine Aarde beslist geen overbodige luxe is. We kunnen dat zien aan de toename van donateurs en lezers van het tijdschrift en ook door de toename aan bezoekers en de belangstelling voor het cursuswerk. Het is een wat teleurstellende zaak als we dan bedenken dat de overheid dit werk niet wat krachtiger steunt. Al een aantal jaren blijft het bedrag dat we van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne ontvangen gelijk en dat betekent, rekening houdend met de inflatie, in feite een vermindering. Dat het nodig was om op het project 'de hand in eigen boezem te steken' voor wat betreft het financiële beheer is nooit ontkend. In 1978 en ook in 1979 is daar dan ook het nodige aan gedaan. Toch zou het heel plezierig zijn als de subsidie aangepast zou kunnen worden aan de jaarlijkse prijsstijgingen.

Kringloopkranten

In Turckheim in Oost-Frankrijk werden voor het eerst bij wijze van proef twee dagbladen op kringlooppapier gedrukt. De proeven hebben aangetoond dat het kringlooppapier best voor de verwerking in moderne rotatiedrukpersen met hoge snelheid geschikt is. Het enige probleem lijkt voorlopig nog te zijn dat het papier iets te transparant (doorzichtig) is. Tot nu toe werden in Frankrijk alleen stripverhalen, huis-aan-huis-bladen en de Franse staatscourant Journal Officiel op dit soort papier gedrukt.

(Uit: Spectrum Jaarboek 1979)

Fietsen

Waarom eenrichtingsverkeer beperkt moet worden tot het gemotoriseerde verkeer staat beschreven in de Groningse ENFB-nota 'Fietsen tegen de draad in'. Diezelfde afdeling heeft ook een nota gepubliceerd over een beter beleid voor het parkeren van fietsen getiteld 'Fiets kwijt?' Beide publikaties kosten vijf gulden en zijn te bestellen door overmaken op giro 2542989 t.n.v. penningmeester ENFB Groningen.

Deskundigen bepleiten voedingsbeleid dat ziekten voorkomt

Minder vlees, vet, suiker en zout

Door de Nederlandse voedingsdeskundigen prof. Hautvast en dr. Hermus is een artikel gepubliceerd over een voedingsbeleid voor de toekomst in Nederland, dat nu eens resultaten moet opleveren.¹ Dat is niet eens zo vanzelfsprekend. Want tot nog toe heeft de voorlichting, en hebben de adviezen van de Voedingsraad, niet geleid tot verbetering van de Nederlandse voeding. De auteurs stellen, dat de trends heel anders zijn dan wat de voorlichters willen. Kortom: het heeft allemaal niet geholpen.

Dit moet anders worden. De auteurs zoeken naar wegen om daar wat aan te doen. Hoe moet de invloed van voedingsdeskundigen hard gemaakt worden? Als voorbeeld wordt genoemd de grote successen van de geneeskunde op het gebied van infectieziekten. Deze weg zou ook bewandeld kunnen worden in het geval van de moderne welvaartsziekten, die onder andere met voeding samenhangen.

Met de preventie ten behoeve van de volksgezondheid kan reeds een aanvang gemaakt worden, zelfs indien men nog

slechts over beperkte kennis beschikt omtrent oorzakelijke processen, bijvoorbeeld op cellulair of moleculair niveau. Volksziekten kunnen zeer effectief aangepakt worden via gerichte beïnvloeding van onder andere de fysische en sociale omgeving van de mens. Vervolgens worden de 'degeneratieve' ziekten, die als welvaartsziekten optre-

• Minder werk voor de slager als Hautvast en Hermus hun zin krijgen. Maar de vraag is of politici durven kiezen voor een effectief voedingsbeleid.

den', besproken.

Hart- en vaatziekten, kanker

- Hart- en vaatziekten, waarbij voeding (naast andere factoren) een rol speelt: te veel eten, een hoog aandeel van verzadigd vet.
- Kanker: te weinig vezels in de voeding. Vertraagt passage van kankerverwekkende stoffen (carcinogenen) die langer op de darmwand kunnen inwerken.
- Hoge vleesconsumptie waardoor de darmflora zich zodanig zou kunnen ontwikkelen dat kankerverwekkers kunnen worden gevormd uit steroïden en galzuren.
- Hoog vetaandeel, welke het galzuurmetabolisme beïnvloedt.

En verder hoge bloeddruk (te veel zout) en suikerziekte (verzadigd vet, suiker, weinig vezelstof, geraffineerde voeding). Hieruit blijkt duidelijk dat de huidige met voeding en voedsel verbonden volksziekten nog slechts weinig overeenstemmen met de traditionelere opvattingen over voeding en gezondheid, welke zich vooral richten op voldoende en veilige voorzieningen met vitaminen, mineralen, energie en eiwitten. Het gaat thans veel meer om de chronische effecten van een bepaald voedingspatroon op de gezondheid.'

Revolutionair

Dit is een revolutionaire konstatering. En volkomen juist. Je hoeft niet te wachten totdat alles zogenaamd wetenschappelijk bewezen is, dat wil zeggen verklaard vanuit de biochemische processen, voor je maatregelen gaat nemen. Maar wat moet er dan veranderen? De auteurs noemen de voedingsfactoren, en geven eisen.

- Vet **maximaal** veertig procent van de voedingsenergie, en streven naar dertig procent (nu is het **gemiddeld** 40%).
- Veertig procent dierlijk eiwit en zestig procent plantaardig. Dit betekent vermindering van dierlijke producten ten gunste van plantaardige.
- Suiker: een zo gering mogelijk aandeel. Geen streefgetal. Voedingsvezel: gebruik vooral grove graanproducten. Ruim gebruik van groente en fruit.

En verder worden nog genoemd: zout en cholesterol. Er volgen details over hoe je kan vaststellen dat het voedingspatroon inderdaad verandert.

Noorse strategie

Het artikel gaat verder over de strategie. Een voorbeeld wordt genomen aan plannen in Noorwegen, Canada en de Verenigde Staten, waarbij vooral de Noren een pluim krijgen omdat zij niet alleen gewenste normen voorstellen, zoals meer magere melk, minder room, beslist niet meer vlees, maar ook en vooral omdat zij een beoordelingsprogramma voorstellen om te zien of de veranderingen inderdaad optreden.

In Nederland valt de zorg voor goede voeding onder Volksgezondheid. Binnen dat ministerie zal voedingsstrategie prioriteit moeten krijgen. Het huidige beleid is vaag: enerzijds 'de overheid mag slechts in beperkte mate ingrijpen', anderzijds: 'een goed systeem van preventieve gezondheidszorg'.

Hiervan zeggen de auteurs: 'Het bevestigt alleen bestaande structuren en voor-

zoningen, en verder vertoont het helaas onmacht en onwil.'

'Wel wordt voorgesteld om zesduizend patiënten per jaar door middel van hartchirurgie te behandelen. Maar een strategie om te trachten deze operaties overbodig te maken mist men pijnlijk.'

Medici in de politiek

Van de politieke partijen verwachten de auteurs niet zo veel; alleen PPR en PSP zijn redelijk voedingsbewust. In de regering zullen initiatieven genomen moeten worden, en hiervoor is stimulerend door voedingsdeskundigen nodig. De medische wereld zal hierbij een belangrijke rol spelen.

Verder is er een vriendelijk woord voor de kritische organisaties: 'Door specifieke organisaties en instellingen wordt in de marge goed werk verricht; het soort irritatie dat deze groepen oproepen moet eerder toe- dan afnemen.'

Maar het echte werk moet toch komen van het ministerie van Volksgezondheid (VOMIL), in overleg met landbouw. 'Een Nederlands voedsel- en voedingsbeleid zal op korte termijn door de Nederlandse overheid geformuleerd moeten worden; hierboven hebben we daartoe enige argumenten en bouwstenen aangedragen. Een aantal zaken zal extra aandacht moeten krijgen, waarvan we er hier enkele noemen.

- Onderzoek naar de kwaliteit van het voedsel, vooral toxicologisch onderzoek

'Stop verkoop snoep aan minderjarigen'

op toegevoegde stoffen.

- Intensivering van voedselonderwijs en voorlichting.
- Doeltreffende, in fasen in te voeren, etikettering van alle voedingsmiddelen.
- Het regelmatig meten van het voedselverbruik en voedingstoestand.
- Onderzoek bevorderen naar relatief goedkope en snelle methoden voor het meten van bovengenoemd voedselverbruik en voedingstoestand, alsmede fundamenteel onderzoek verrichten naar de voedingsfactoren die de huidige gezondheidsvraagstukken veroorzaken.'

Tot zover het plan.

Dit is inderdaad wat anders dan de schijf van vijf, en het praten over vitaminen. In dit verband is ook Cramwinkel te noemen en zijn pogingen de voedingsvoorziening te gaan baseren op het voorkomen van welvaarts kwalen, omdat dat in onze samenleving meer zin heeft dan te wijzen op mogelijke tekorten in vitaminen en andere voedingsstoffen.²

En verder durven voedingsdeskundigen het aan, om een gezondheidsrisiko van vlees te formuleren.

Strijd tegen suikerindustrie

Maar toch twijfel ik eraan of dit voorstel ver genoeg gaat.

Het Amerikaanse rapport 'Dietary goals for the U.S.' van 1977 kreeg veel kritiek van het bedrijfsleven. De auteurs wijzen daarop. Het gaat er in wezen om, dat een heel systeem van produceren en consumeren op de helling moet. Nu bevat het

voorstel wel richtlijnen voor het meten of er voortgang geboekt is in het naleven van de doelstellingen. Maar het strijden tegen een suikerindustrie of een productieschap voor vlees is evenmin eenvoudig als het bestrijden van de tabaks-industrie. Een dergelijk plan moet ook ingaan op de wenselijkheid van het minder produceren van producten die minder gewenst zijn. Of wordt bij voorbaat aangenomen dat een regering toch machteloos is om in het bedrijfsleven in te grijpen?

Alle voorgestelde maatregelen zijn gebaseerd op vrijheid. En daar zit dan ook een verschil met de bestrijding van infectieziekten: de quarantainebeoordelingen zijn verplicht. Als het werkelijk om volksziekten gaat als gevolg van welvaart, dan zou een overheid toch best de productie kunnen beïnvloeden. Konkrete voorstellen hierover (behalve betere etikettering) komen in het voorstel niet voor.

Verbod op 'eten-uit-de-muur'

Daarom wil ik hier enkele voorstellen doen, die een actieve minister van Volksgezondheid zou kunnen overnemen, om de vrijheid van de mensen om slechte dingen te kopen wat af te remmen. Het zijn overigens maar enkele voorbeelden, willekeurig uit te breiden.

- Verbod op verkoop van etenswaren in automaten.
- Verbod op suiker- en vetrijke producten in kantines, en de verplichting daar goed voedsel aan te bieden.
- Verbod op vlees-propaganda.
- Geen verkoop van snoep aan minderjarigen.

Dat zijn dingen waar een regering iets aan kan doen. Anders blijft het toch bij het vragen van meer geld voor onderzoek en voorlichting, zonder dat er werkelijk ingrijpende veranderingen via de politiek worden afgedwongen.

Om mensen aan te zetten tot een *vrijwillige* betere keuze vertrouw ik meer op de bedrijven, konsumentenkringen en verdeelcentra van biologische producten, die buiten het gewone marktsysteem werken.

Geen machtsdoorbraak

Konklusie: het is positief, dat de wereld van voedingsdeskundigen interesse toont voor de welvaartsproblemen, dat artsen erbij worden betrokken, en dat gefaseerde plannen opgezet worden.

Maar de weg naar het actief doorbreken van de macht van de voedingsindustrie en de reclame daarbij is nog niet ingeslagen. En de aktiviteiten van de 'alternatievelingen' zou ik niet als randverschijnsel willen zien. Hier vindt men de mensen georganiseerd die vrijwillig de slechte gewoontes te lijf willen gaan, en anderen daartoe aanzetten. En dat met maar heel weinig overheidssubsidie.

¹ J. G. A. J. Hautvast, R. J. J. Hermus. Een voedsel- en voedingsbeleid in Nederland; bestrijding van de gevolgen van de welvaart. Ned. T. voor Geneeskunde 123 (1979) 939 en 975.

² A. B. Cramwinkel: De indeling van voedingsmiddelen in drie groepen. Voeding 39 (1978) 15.

GEVAREN

van de tegenkultuur

Alternatief geen waarborg
voor betere toekomst

In 1970 schreef Charles Reich 'The Greening of America' (vert.: Bloemen in beton) een optimistische kijk op de Amerikaanse tegenkultuur, waarin aan het verschijnsel blue jeans een positieve en wereldschokkende betekenis gegeven wordt en waarin de hippiebeweging wordt afgeschilderd als de aankondiging van een totaal nieuwe en meer humane wereld.

Het jaar daarvoor had Theodore Roszak praktisch hetzelfde gedaan met het boek 'Making of a Counterculture' (Opkomst van een tegenkultuur). Een verheerlijking van het romantisch emotionalisme tegenover het dorre rationalisme; een aanval tegen het 'objektieve bewustzijn' van de wetenschappen waarbij de menselijke subjektiviteit van de Amerikaanse tegenkultuur (met 'ogen van vlees, ogen van vuur') regelrecht tegenover het fascisme wordt geplaatst. Er zijn wel verschillen tussen de twee genoemde werken. Roszak is zich bewust van de gevaren die schuilen in een drugkultuur ('de namaak-eeuwigheid'). Reich beschouwt drugs als de Huxleyaanse 'doors to perception'. Maar in de grond zien beide werken in de tegenkultuur iets origineels en beters. Geen van beiden gaat echter op zoek naar vroegere gelijkgeaarde vormen van tegenkulturen, noch verklaren zij het verdwijnen van deze. Toch waren de flower children van de zestiger jaren niets nieuws onder de zon.

In 1923 is er een boek verschenen dat 'The Revolt of Youth' (De opstand van de jeugd) heet en geschreven werd door Stanley High. Het is een verrassend boek dat heel wat vraagtekens en vrees oproept.

Het is een briljant weergegeven verslag van een ooggetuige over de jongerenkultuur die opbloede na de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. En hoewel er in het boek over verschillende landen geschreven wordt, bewaart de auteur de grootste lof en hoop voor één bepaald land: Duitsland. Zeker, dit boek had evengoed de titel kunnen dragen 'The Greening of Germany'. Wanneer men het boek leest, twijfelt men of High het heeft over Duitsland van de twintiger jaren of Amerika van de jaren zestig. 'De jongeren over heel de wereld wijzen de weg naar de nieuwe dag, welke onze politieke leiders niet hebben kunnen brengen. . . een nieuw internationalisme biedt zich aan.'

Duitse tegenkultuur

Samen met dit internationalisme ontstond in de Duitse steden een tegenkultuur. De hippies van toen, de Wandervogel, verkondigden de terugkeer naar de natuur. 'Vanuit iedere stad vluchten de Duitse jongeren naar het platteland en in de bergen . . . met de beschilderde oude gitaar op de rug en versierd met bloemenkransen.' High schrijft: 'Hier ligt de hoop voor de toekomst van Duitsland (. . .). Lang vergeten festivals herleven (. . .) op grootse openluchtfesten' (zoals Woodstock?). 'De terug-naar-de-natuur gedachte wint veld (. . .). Niets wordt zo openlijk verwenst als de druk van de gezagdragers, niets zo bemind als de natuur.'

Bovendien was deze emotionele opstand van het bewustzijn, deze nieuwe tegenkultuur, openlijk a-politiek. High schrijft: 'Altijd stonden de aanhangers vijandig tegenover enige politieke richting. Politieke stelling dreigt te verdwijnen, de grote geestelijke machten. . . zijn in de afgang.' High beroert welsprekend de gevolgen voor de toekomst van de Duitse jongerenbeweging, met zijn vrije scholen, koöperatieven, volksbewegingen (er bestond een 'onverklaarbare reactie tegen de konventionele religie'). Na zijn verblijf in Duitsland verklaart High: 'Ik had het voorrecht om te mogen gaan met de jeugd van een andere wereld. . . de apostels van een totaal nieuw leven, voor jong zowel als oud. . . met hun geest zal de oude hemel en de oude aarde – vol achterdocht, egoïsme, en haat – verdwijnen.'

Dit is niet Charles Reich die de loftrompet uitsteekt over het hippiedom, dit is Duitsland in 1923!

'Altijd stonden de aanhangers vijandig tegenover enige politieke richting'

Meer overeenkomsten

Gestoord door de gedachte wat tien jaar later van Duitsland geworden is en gefascineerd door de blijkbaar oppervlakkige gelijkenissen tussen de Duitse tegenkultuur na WO I en de hedendaagse, vraagt men zich af of er nog andere overeenkomsten of verschillen bestaan. Wat gebeurde er dan verder met deze 'flower children' uit die andere tijd? High schrijft dat sommigen zelfs in 1923 suggereerden dat de jongerenbeweging misschien zou opgeslorpt worden door een ander Duits militarisme, 'een andere oorlog om opnieuw een plaatsje onder de zon te veroveren.' Maar hij verzekert zijn lezers dat de jongerenbeweging 'te spontaan was en te onafhankelijk van die machten die het meest geïnteresseerd waren in een dergelijke gang van zaken om direkt alarm te blazen.' Wat is er dan gebeurd?

Men beschikt over niet zo veel literatuur, maar het werk van Walter Laquer 'Young Germany' (Jong Duitsland) is een waardevolle studie van de Duitse jongerenbeweging door de jaren heen. Het is gepubliceerd in 1962, het gaat dus vooraf aan de Amerikaanse tegenkultuur en trekt bijgevolg geen parallellen. Het is in tegenstelling met High's boek niet een emotioneel maar een wetenschappelijk werk.

Alvorens hier aan de hand van Laquers studie de overeenkomsten te gaan onderzoeken tussen beide vormen van tegenkultuur, eerst nog een schets van Duitsland na de eerste WO.

Grote geïndustrialiseerde steden hadden zich al ontwikkeld voor de oorlog, waar de plattelandsbevolking werk ging zoeken. De jongeren uit de middenklasse die door de industriële vooruitgang een merkbare welvaart kenden, geraakten meer en meer vervreemd van het commerciële en wetenschappelijke milieu.

In 1896 was voor het eerst sprake van de Wandervogel, bestaande uit jongeren van de Berlijnse voorsteden die in de natuur wegluchtten en het 'zielloos materialisme' afwezen. In 1914 kwam de oorlog, met sukses in den beginne en een korte opbloei van de industrie, gestimuleerd door de produktie van oorlogsmaterieel; maar dan een pijnlijke afgang met uiteindelijk herstellingsschuld aan de overwinnaars.

Een dolle inflatie leidde de middenklasse naar armoede en machteloosheid. De overheersende intellectuele stemming weerspiegelt zich in het pessimisme van Spenglers 'Untergang des Abendlandes' (Ondergang van het Avondland) gepubliceerd in 1918.

Het leven verloor zijn betekenis en naargelang de economische situatie van de middenklasse hopelozender werd, bekeerden sommigen zich tot een politiek radicalisme, anderen zochten het in eet-drinken-wees-gelukkig-morgen-zijn-wij-dood plezier, het materialistisch hedonisme zoals de film 'Cabaret' goed laat zien.

Dat was de sociale achtergrond waartegen men de pre-oorlogse tegenkultuur van de Wandervogel zag heropleven in de na-oorlogse periode. Duitse middenklassejongeren waren vervreemd van de politiek die de Duitse Sociaal-Demokraten voerden. In plaats daarvan kozen zij voor een romantisch protest.

Zij hielden zich bezig met erg emotionele activiteiten: zangstonen, voordrachten, discussies over het doel van de beweging en een overmatige belangstelling voor het 'persoonlijke'. Zij bestreden het steriel materialisme en het gebrek aan idealisme van de Duitse maatschappij maar hoopten dat 'de kracht van de alles-omvattende liefde' en de 'naar binnen gerichte verlichting' dit konden verhelpen. De Duitse tegenkultuur bezat het geloof dat door de mens te veranderen, de maatschappij zou veranderen. 'Ons gebrek aan enig (politiek) doel is onze sterkte', verklaarden de Duitse jongeren.

Koöperatieven en vrije scholen

Hoe dan ook, de Duitse tegenkultuur na WO I ging op zoek naar nieuwe instellingen. Studenten vormden koöperatieven om te voorzien in een zo goedkoop mogelijk bestaan. De Duitse Vrije Scholen Associatie bestreed de 'Pruisische geest' van het autoritair van buiten leren, dat overheerste in de publieke scholen. Deze vrije scholen verkondigden gelijkheid van de seksen. Veertig procent van hun leerlingen was Joods.

Bovendien, en in overeenkomst met de Amerikaanse tegenkultuur streefde de Duitse jeugd naar pacifisme en internationalisme. Het veel gelezen blad 'Junge Menschen' 'vermengde pacifisme met een algemeen streven naar levenshervorming' schrijft Laquer. 'Levenshervorming' betekende onder andere het volgen van een dieet, lichaams oefeningen, en soms vegetarisme. Daarbij kwam nog dat toen Duitsland de nederlaag van WO I zag naderen, de jongeren afstand deden van het uniform, dat in de eerste succesvolle dagen van de strijd nog iets te betekenen had, en plotseling bekeerden ze zich tot het mysticisme en het zoeken naar buitenaardse krachten.

Laquer schrijft: 'In 1917 werd de wijsheid van het Oosten herontdekt. Weldra had iedereen het over Taoïsme, Zen, Boeddhisme, karma, enzovoort.' De intellectuele helden gingen 'op ontdekkings-tocht naar de Oosterse ziel (...). Duitsland van 1920 vierde hoogtijdagen van Dada en het okkultisme; allerlei vreemde sekten staken het hoofd op en profeten met de meest kurieuze motieven vonden overal gehoor.' Een groot deel van de Duitse jeugd bekeerde zich tot deze

'nieuwe godsdiensten en okkulte sekten waarvan de profeten uit de grond rezen als paddestoelen (...) tussen de eerste en de tweede wereldoorlog.'

Hermann Hesse

Het populaire magazine 'Freie Deutsche Jugend' publiceerde keer op keer artikelen over Taoïsme en de Bhagavad Gita, samengesteld door bekende schrijvers zoals Hermann Hesse. Het is niet zo moeilijk om de overeenkomsten te zien tussen toen en nu, tussen jong Duitsland en jong Amerika.

Wat gebeurde er dan met deze idealistische, emotionele, humanistische en internationalistische beweging welke door waarnemers als Stanley High op dezelfde manier beschreven werd als Roszak en Reich deden met de hippies? Waar ging het fout? Hoe ging het fout? Wat kan men leren uit het feit dat tien jaar na hetgeen High in 1923 had beschreven Hitler aan de macht kwam?

Een groot deel van de Duitse jeugd bekeerde zich tot deze nieuwe godsdiensten en okkulte sekten.

Wereldrecessie

In 1929 klapte de wereldeconomie in elkaar. Dat was vooral verpletterend voor Duitsland dat nog steeds bezig was de oorlogsschulden te betalen die door het Verdrag van Versailles waren opgelegd. De arbeidersklasse, die goed vertegenwoordigd was door sterke vakbonden en door de Sociaal-Demokratische partij, kon de zwaarste klappen van de economische recessie van zich afwentelen. Deze last kwam terecht op de lagere middenklasse: winkeliers, ambachtslui en onderwijzers. Zij stonden voor de bijna onmogelijke opgave om de massa werklozen te onderhouden. De lagere middenklasse zocht hierdoor toevlucht bij het radikaal rechtse kamp (het Nazisme).

(...) kreeg Hitler gehoor bij de vervreemde jongeren door zijn verhalen over een mystieke gemeenschap.

• 'De Duitse tegenkultuur bezat het geloof dat door de mens te veranderen de maatschappij zou veranderen.'

'Het spook met de witte boord en de academische armoede werd realiteit', schrijft Laquer.

Het werd algemeen aangenomen dat het liberale kapitalisme en zijn politieke instelling, de Weimar-Republiek, gefaald hadden. In 1930 was iedereen 'ofwel socialist ofwel proletariër, ofwel nationalist.' De jongeren inkluis.

De kommunisten met vier à vijf miljoen stemmen in 1930 bezaten een jongerenbeweging van 30.000 aanhangers, terwijl de Nazi-partij met zes miljoen stemmen, 20.000 aanhangers bij de 'Hitlerjugend' telde.

Maar het grootste deel van de Duitse jeugd bleef wars van enige politieke interesse en hield zich onledig met spirituele vragen. En dit zouden de Nazi's later gaan uitbuiten.

In 1923 koos de Duitse gevestigde burgerij voor het fascisme om de economische orde weer op gang te kunnen brengen. De economische ramp was uitzichtloos en elke revolutionaire beweging zoals die er in 1918-19 was geweest ontbrak. Met veel retoriek lijmden Hitler de lijdende middenklasse door hen orde te beloven en door een zondebok te kiezen: de Joodse financiële belangen.

Daarna kregen de Joden in 't algemeen de schuld van de crisis toegewezen.

Daarenboven kreeg Hitler gehoor bij de vervreemde jongeren door zijn verhalen over een mystieke gemeenschap, de 'Volks Gemeinschaft' en won zo heel wat aanhangers bij deze jongeren, die geen weet hadden van de verschrikkingen van de eerste wereldoorlog.

Duitse intellectuelen als Wilhelm Reich (niet te verwarren met Charles Reich) en Ernest Bloch waarschuwden dat links niet voldeed aan de psychologische verwachtingen van de jeugd en dat de Nazi's het geestelijk en utopisch denken hadden overgenomen, hetgeen een beslissend feit zou worden. Hun waarschuwingen werden in de wind geslagen.

Hitler neemt over

Niet alleen ontnam Hitler de jongerenbeweging haar vroegere humanistische gedachten, hij verachtte ook het pacifisme en het internationalisme van de beweging en haar voortrekkers, zoals Hesse en Wyneken. De algemene Nazi-opvatting was dat de jongerenbeweging 'meer kwaad deed dan goed.' (Laquer)

Hitler vormde een alternatieve jeugdbeweging, die juist aanhangers won omdat ze het vertoon en de retoriek van de vroegere tegenkultuur kopieerde, vermengd met een stevige dosis nazi-discipline. Ondertussen liet Hitler de vroegere leiders van de beweging opsporen en vastzetten. Velen moesten vluchten. De meesten echter bogen voor de Nazi's, hoewel zij nog genoeg humanisme overhielden om niet als wachters voor Auschwitz of voorvechters van de Führer te dienen, maar evenmin durfden zij hem aan te vallen.

Omdat zij zich zo lang hadden afgezet tegen praktische politieke vragen, waren zij machteloos toen het onheil zich aanbod.

Hitler zorgde voor spektakels (vermengd met verborgen seksuele brutaliteiten) die beantwoordden aan de sadomasochistische fantasieën van de verbitterde en in het nauw geraakte middenklasse. Realiteit werd een artistieke aangelegenheid, omdat kunst verward werd met de realiteit.

Machtswellust verving de werkelijke impotentie, en identifikatie met het brutale verving de pacifistische impulsen; zoals in onze tijd het doden van dieren op het toneel (Alice Cooper), zachte protest-songs van Joan Baez is gaan vervangen. Bovendien beantwoordden Hitlers antisemitisme en anti-kommunisme, waarbij de kommunisten de schuld kregen van de straatgevechten en waarbij 'gezag en orde' beloofd werd, het meest aan de verwachtingen van de protestantse jeugdgroeperingen of bijbelgezelschappen, welke in Duitsland in overvloed aanwezig waren, zoals de 'Jezus Movement' bloeit in het moderne Amerika. In 1931 waren meer dan 70% van de leden van bijbelgenootschappen pro-Nazi. Omstreeks 1935 was er geen spoor meer over van de Duitse tegenkultuur. Alles was Hitler. De zondvloed was niet meer te keren.

Sterke leider

De 'Greening of America' is dus geen waarborg voor een meer humane toekomst, zoals de 'greening' van Duitsland het ook niet was.

Tegenkultuur en politiek radikalisme moeten samengaan om de toekomst onder ogen te nemen en ervoor te vechten, om goed doordachte alternatieven te zoeken voor de economische en psychische chaos rondom ons en om de machtswellust van het totalitaire rechtse kamp tegen te werken. Als de moeilijke tijden en chaos de overhand krijgen, zoekt men naar een doel, betekenis, orde en hoop. En als men dan een tegenkultuur vindt die overgeleverd is aan pessimistische lafheid en aan apatie van 'laat mij met mijn zaken', als men dan geen richting vindt bij hen die een vrije, humane en op gelijkheid gebaseerde maatschappij zoeken; dan zal men een richting vinden bij een sterke leider. En dan zullen we de grootte van onze vergissingen constateren waarmee we de tijd kunnen meten.

Dit artikel van John de Graaf is eerst gepubliceerd in het Amerikaanse tijdschrift 'The North Country Anvil' en verscheen daarna in enkele buitenlandse bladen. De vertaling is van Paul Vaes.

Schoepraderen in de Dommel

Mike uit Boxtel wint energieprijs

De energie van stromend water is overal voor te gebruiken. Ook in een vlak land als Nederland kan deze waterkracht van nut zijn. Daarbij is het een schone en eindeloze energiebron, zolang het blijft regenen.

Daarvan uitgaande maakte Mike Don-gelmans uit Boxtel een ontwerp voor een waterkracht-installatie in het Brabantse riviertje de Dommel voor de opwekking van elektriciteit. Hij zond dit idee, compleet met makette van schoepraderen en al, naar de jury van de wedstrijd Tijd voor Energie, georganiseerd door het Ministerie van Economische Zaken en de stuurgroep Verstandig met Energie. De eerste prijs was zijn beloning, vooral voor het 'kinderlijk' eenvoudige principe.

'Ik kwam op het idee, doordat ik vaak ga varen met mijn vrienden in een kano op het Omleidingskanaal van de Dommel, bij ons in de buurt. Er is daar een stuw met een verval van ongeveer twee meter. Ik dacht, die kun je mooi gebruiken om energie op te wekken. Precies hetzelfde als bij een watermolen. Ik heb er een keer zo een gezien in Nederlanden. Je hoeft maar een paar schoepraderen in de stuw te hangen en je kunt energie opwekken. Het systeem is eenvoudig en gemakkelijk uit te voeren.' Daar was de jury het helemaal mee eens en kende Mike in zijn categorie de eerste prijs toe. Die bestond uit een prachtige kampeeruitrusting.

Ook een windmolen

Mike had al eerder aan de wedstrijd mee gedaan. Maar toen viel hij buiten de prijzen. Samen met zijn vader had hij een windmolen ontworpen die via een soort kurketrekker water omhoog transporteerde om dan vervolgens een waterrad aan te drijven. Dat had hij netjes uitgetekend en in schema gezet. Het idee was

• Mike – 'Verstandig met energie' op pet en button – won deze beker en een kampeeruitrusting.

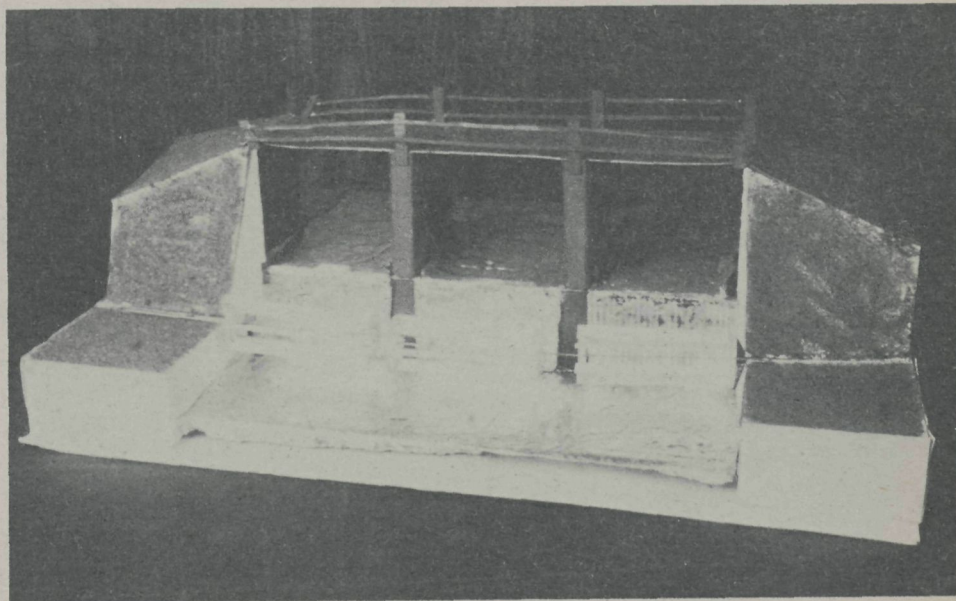
toen van zijn vader. Maar de gedachte om waterkracht uit de Dommel te gebruiken was helemaal bij hem zelf opgekomen.

Geen brommer of auto

Mike gaat naar de tweede klas van het VWO. Wiskunde en biologie zijn zijn lievelingsvakken. Natuurlijk werd hem gevraagd of die energiebesparing straks een rol gaat spelen in zijn beroepskeuze. 'Och, ik weet het nog niet. Ik denk dat ik iets ga doen in de bosbouw of zo. In ieder geval ben ik het liefst in de buitenlucht.'

Een paar jongens uit Waalwijk, die in een andere categorie een eerste prijs gewonnen hadden, bleken zeer milieubewust te zijn. 'Er komt bij ons later geen brommer of auto in huis.' Mike is wat dat betreft nog wat voorzichtig. 'Nou, daar durf ik nu nog geen uitspraak over te doen...'

• De makette van de waterkrachtcentrale, zoals Mike die gedacht had in het Omleidingskanaal van de Dommel.

AKTIE in eigen omgeving

Regelmatig komen er mensen op De Kleine Aarde die zelf het nodige aan energiebesparing doen, maar om zich heen weinig van dit edele streven merken. Vooral het buitensporige energiegebruik in bepaalde overheidsgebouwen, bij instellingen en bedrijven geeft deze energiebewuste mensen zekere gefrustreerde gevoelens: 'Wat voor zin hebben mijn poginkjes om energie te besparen als je ziet dat...'. Als reactie daarop is het idee ontstaan om met meer energiebewuste mensen een groep te vormen en door middel van brieven de 'verspillers' te konfronteren met hun gedrag.

De eerste brief die we verzonden ging naar de plaatselijke gemeenteraad. Hierin verzochten we de gemeenteraad om een gepland zwembad met zonne-energie te verwarmen in plaats van een konventionele installatie. Enkele bijlagen werden toegevoegd om onze verlangens beter te argumenteren. Een kopie van deze brief is hierbij afgedrukt.

Aktie-tips

Wanneer je van plan bent iets in deze richting te ondernemen, zou je de volgende richtlijnen kunnen aanhouden.

1. Vorm een groep van gemotiveerden om daarmee een actieplan op te stellen.
2. Geef de groep een naam, bijvoorbeeld

'Groep van verontruste energiegebruikers'.

3. Inventariseer de omgeving op overbodig energiegebruik: verlichtings-niveau's in gebouwen, overbodig verwarmde en verlichte vertrekken, overvloedig verlichte wegen, enzovoort.

4. Stel een algemene brief op waaruit ongerustheid over het huidige energiegebruik blijkt, bezwaren tegen kernenergie en de noodzaak van besparen (zie voorbeeld).

5. Stuur de brief naar gemeenteraad, bedrijf of instelling, met vermelding van de daar gepleegde energieverspilling en voorzie de brief zonodig van bijlagen.

6. Stuur kopieën van de brief naar plaatselijke bladen om meer druk te kunnen uitoefenen.

7. Wanneer het een wat grotere actie betreft, en resultaat zou uitblijven, zou je de actie uit kunnen breiden door bijvoorbeeld een handtekeningen-actie te houden.

Dit schema hebben wij zo ongeveer aangehouden. Het is vooral belangrijk om in bijlagen met cijfer- en vergelijkingsmateriaal je argumentatie te versterken. Neem contact op met andere milieu-groepen voor het uitwisselen van ideeën en ervaringen. Het zou ook zeer nuttig zijn om te weten te komen wat er in het partijprogramma staat van de verschillende po-

litieke partijen in je gemeente over energie-besparende maatregelen. Speciale voorlichtingsavonden kunnen gehouden worden over: mogelijkheden van alternatieve energiebronnen in Nederland, praktische tips over energie besparen, isoleren en voorlichting over kernenergie door bijvoorbeeld het draaien van de film 'Meer kerncentrales?'.* Op deze wijze kan bij de bevolking een ruimer begrip ontstaan over de energie-problematiek, de gevaren van kernenergie, de mogelijkheden van alternatieve vormen van energie opwekking en de noodzaak tot energie besparen.

* Deze zeer informatieve film is te bestellen bij: Cineclub Vrijheidsfilms, Postbus 1626, Amsterdam. Tel. 020-250045 of 250057.

Groep van
VERONTRUSTE ENERGIEGEBRUIKERS
p/a Apollopad 41, Boxtel

Boxtel, 31 mei 1979

Aan de Gemeenteraad van Boxtel,
Markt 1
Boxtel

Het energiegebruik neemt nog steeds toe, terwijl de olie, de kolen en het gas langzamerhand opraken. Bij deze steeds snellere toename van het energiegebruik ontkenen we er niet aan kernenergie te moeten toepassen. Deze vorm van energieopwekking is zeer gevaarlijk gebleken en bovendien bestaat er nog steeds geen uitzicht op een oplossing voor het radioactieve afval.

Alternatieve vormen van energieopwekking krijgen nog nauwelijks kans voor onderzoek en om er praktijkervaring mee op te doen. Tegen het huidige energiegebruik, dat in sommige gevallen duidelijk energieverswastend is, zullen die alternatieven niet opklimmen. Zelfs met de helft van het geld en de mensen, nu ingezet voor kernenergieonderzoek, zullen praktische resultaten pas tegen het jaar 2000 (of later) beschikbaar zijn. Zuiniger omgaan met de huidige energiebronnen schept tijd voor de ontwikkeling van veiliger alternatieven dan kernenergie.

Alle aanleiding dus om minder energie te gaan gebruiken. Alleen op die manier kunnen we kiezen voor een wereld zonder kernenergie. Er zijn talloze mogelijkheden te vinden in recente tijdschriften, boeken en rapporten. Daar zijn vele ideeën bij die zelfs geen enkele investering vergen. Het gaat in vele gevallen om een verandering van gewoonten, zoals het uitdoen van een TL-buis, als je even weggaat.

Ondergetekenden proberen thuis al enige tijd op verschillende manieren te besparen. Daarbij wordt o.a. gelet op alles wat elektriciteit kost, omdat bij de productie daarvan al zo'n 60% verloren gaat. Besparing op verwarming is echter ook van belang, daar huisverwarming ongeveer driekwart van het energiegebruik in een huishouding voor haar rekening neemt. Isoleren is dus bijzonder zinvol. Omdat wij al enige tijd met deze problematiek bezig zijn, vallen ons steeds meer vormen van energieverspilling op. Daarom willen we het volgende onder uw aandacht brengen:

Kunt u de mogelijkheid nagaan om het te bouwen zwembad in Munsel met zonne-verwarming en eventuele warmte-terugwinning uit te voeren?

De gemeenten Hoorn en Noordwijk hebben reeds door zonne-energie verwarmde zwembaden (zie bijlage I).

Bureau Van Heugten houdt zich al enige tijd met zonnewarmte installaties bezig, en gaat ook de mogelijkheid van zwembadverwarming na (zie bijlage II).

Voor het gemeentelijk zwembad 'Calluna' te Ermelo is een warmte-terugwinnings installatie aangelegd (zie bijlage III).

We hopen dat u zult besluiten tot een meer energiebewuste instelling, om aan de noodzaak van kernenergie te ontkomen.

Met (milieu) vriendelijke groet,

Mevr. M. Zandbergen, Energiegroep DKA, Ir. J. van Doorn, J. P. Juffermans, R. Dasiman, M. Quaak, Drs. J. Heystek, Ir. W. H. van de Hoofd, J. M. F. D. de Wit.

Slimme Toestanden

Ideeën, vindingen en ontdekkingen, die het leven mens- en milieuvriendelijker kunnen maken.

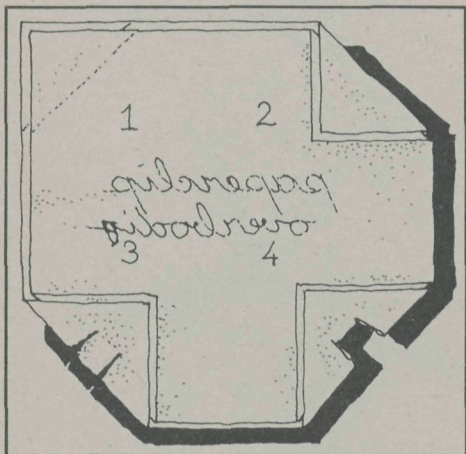
Stuur uw bijdrage (hou het klein) aan:
Redactie DKA, Postbus 151,
5280 AD Boxtel.

Paperclip overbodig

Mijn natuurkundeleraar gebruikt al sinds jaar en dag de 'papierclip' en is er zeer trots op. Die maakt de gangbare clip overbodig terwijl er geen andere grondstoffen nodig zijn. Het werkt als volgt:

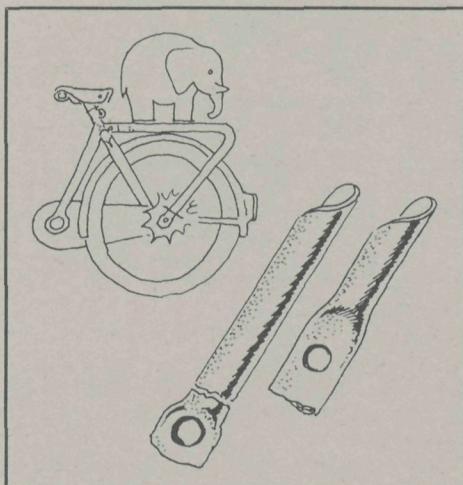
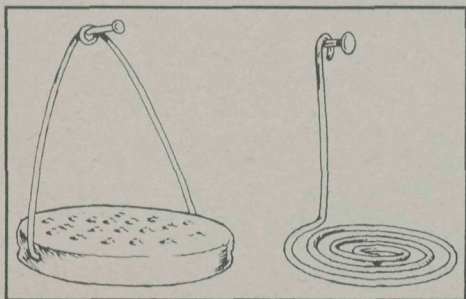
- leg de met elkaar te verbinden vellen op elkaar;
- vouw de linkerbovenhoek van het stapeltje naar achter;
- maak in de vouw twee kleine scheurtjes;
- vouw het ontstane strookje papier naar voren.

Kees Bals, Goirle

Langer met zeep doen

Als je een nat stuk zeep op de wasbak neerlegt of in een vrijwel dicht zeepbakje wordt de zeep week en is binnen de kortste keren op. Daarom moet je zeep in een zeepbakje leggen, waarin het vlot kan drogen. Een van de mogelijkheden is een bakje met van onder enkel een paar stangetjes. Je kunt er zelf een maken van stevig roestvrij ijzerdraad, zoals op de tekening is afgebeeld.

Langer bagage dragen

Voor al als je vaak zware bagage (mensen!) achterop de fiets meeneemt, zal die het wel eens begeven. En dat gebeurt meestal op z'n zwakste plek: net boven de plaats waar hij vastzit aan de as, breekt hij af. Je hoeft hem dan nog niet weg te gooien. Je kunt hem repareren. Sla met een stevige hamer de stangen van onderen plat en boor daar weer gaten in. Hij komt dan iets lager te zitten, maar dat is meestal niet erg. Een tweede keer zal het wellicht moeilijker gaan. Met een beugel van de fietsenmaker kan ook het andere bevestigingspunt van de bagagedrager – onder het zadel – lager geplaatst worden.

Alternatieve kerstboom

Als je tuin al vol staat met kerstbomen die je met kluit kocht lijkt het enige alternatief een plastik boom. Maar je kunt een prachtige boom zelf maken. Neem een stevige stok. Boor aan twee kanten een aantal gaten. Steek daar bijvoorbeeld bamboe-stokjes in, van boven naar beneden steeds langer. Zo krijg je een platte boom. Je kunt natuurlijk ook stokken aan alle kanten doen. Voor de versiering kun je denken aan geknipte en gevouwen figuren, denne-appels, droogbloemen en dergelijke. Als je de dwars-stokjes dun houdt passen de lampjes van de verlichtingsset er ook uitstekend op. Na de kerst hoeft je niets weg te gooien. Als je de dwars-stokjes niet lijmt, haal je 'm gemakkelijk uit elkaar en bergt hem op voor 't volgend jaar.

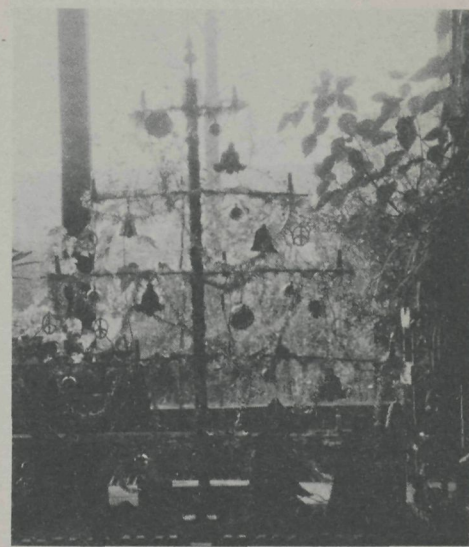
Overall bloemen in

Potten en pannen die lek zijn geraakt zijn juist daardoor goed te gebruiken als bloempot. Maar ook allerlei andere voorwerpen zijn door creatieve geesten verkozen boven plastik bakken om bloemetjes binnen of buiten te zetten: wastafels, wc-potten, klompen, autobanden, wasmachine-kuipen. Als er geen gat in zit, moet je er een in maken, want te veel water is ongezond voor de meeste planten.

Autoband geknipt

Een oude binnenband kun je behalve voor zwemmen ook goed benutten door er ringen van te knippen. Die zijn uitstekend geschikt voor spanners van een stretcher. Of als tent-spanners. Hoe breder je ze knipt des te steviger zijn ze.

Als dit gezond leven is vind ik het heel makkelijk

1. Jullie eten waarschijnlijk thuis anders dan bij burens en klasgenoten. Wat vind je daarvan?
2. Weet je waarom jullie anders eten?
3. Je kunt thuis op veel manieren energie besparen. Op welke manier doe je daaraan mee en wat vind je ervan?

Op zich is het al een aardige opgave: anders gaan eten en proberen in je dagelijkse leventje milieuvriendelijke en energiebesparende mogelijkheden ook toe te passen. Het kost aandacht, moeite en vooral aanpassing. Als je tegelijk met huisgenoten rekening moet houden ligt het nog iets moeilijker. Met name met kinderen. Voorzichtig aanpassen met overgangsmaltijden. Alles beetje bij beetje. En dan maar hopen dat je ze niet te veel oplegt.

Benieuwd naar de ervaringen van kinderen die thuis in zo'n situatie zitten, legden we Bram, Barbara, Gideon, Faber, Erik, Janderk en Floor enkele vragen voor.

1. Jullie eten thuis waarschijnlijk anders dan bij burens en klasgenoten. Wat vind je daarvan?
 2. Weet je waarom jullie anders eten?
 3. Je kunt thuis op veel manieren energie besparen. Op welke manier doe je daaraan mee en wat vind je ervan?
- Hier volgen hun antwoorden, in dezelfde volgorde.

Floor Kuiper (10 jaar)

1. Ik vind het niet goed wie van dat slechte eten eet. Als je dat slechte eten

eet ga je eerder dood.

2. Ja, want het is gezonder dan het andere eten en dieren als ze geslacht worden dan krijgen ze angst. Dat angst komt in hun bloed. Die angst eet je op, dan ga je dood.

3. Als het donker is niet de lichten aan doen maar de kachel. Meteen is het warm. In de keuken niet de ventilator aan doen, maar het raam open doen. En de winkels niet hun lichten aan laten staan als het donker is, of sproeier en boormachine aan laten staan.

Faber van Eeden (9 jaar)

1. Wij eten thuis vaak anders. Wij eten geen vlees en wij eten bij me vriendjes wel vlees. Ik vind het niet leuk voor de dieren. Soms vind ik vlees wel lekker. Wij hebben kippen en toen kregen ze

kuikens en toen hadden we er veel te veel. En toen wou mijn vader ze slachten. Maar dat hoeft nu niet meer, want wij werden heel erg boos en we hebben in de klas gevraagd wie kippen wil en toen wilde m'n vriendje kippen.

2. Wij eten groente omdat dat gezond is. We eten geen vlees omdat we tegen het slachten van de dieren zijn. Wij eten geen wit brood omdat dat slecht is en wel bruin brood omdat dat gezond is.

3. Geen licht aan laten staan in de wc of in de douche of in de kamer. Of de kachel niet steeds gloeiend aan doen.

Bram Mekes (12 jaar)

1. De burens eten anders want die eten wit brood en wij bruin brood. Soms vind ik het wel fijn om wit brood te eten, maar dat krijg ik moeilijk door mijn keel, want het is erg droog en dat vind ik lastig.

2. Wij eten anders dan de burens en vrienden. Wij eten anders omdat wij niet veel vlees eten. Want daarvoor moeten alle dieren geslacht worden omdat de andere mensen vlees willen eten.

3. Wij besparen energie op twee manieren. De eerste is geen auto te kopen. Dat spaart energie. Maar wij lenen er een bij de buren. Samen een auto spaart energie voor het maken van de auto. Ik zelf vind dat allemaal best maar als je op reis gaat en je moet met bussen en daar kan ik niet tegen. Maar je kunt ook op andere manieren energie besparen. Bijvoorbeeld als je gas voor je kachel nodig hebt. Dan kun je ook gas besparen. Dan hoeft je maar een bankschroef te hebben en je moet een boom hebben en je zaagt hem in stukken. Dat doe ik ook, vooral in de winter. Soms vind ik het niet leuk om te doen, maar het ruikt wel lekker. Dat moet u ook eens proberen.

Gideon Juffermans (11 jaar)

1. Wij eten anders dan bij onze buren. Zoals hun 's morgens wit en bruin brood. Wij muesli. Zij 's middags brood, wit en bruin. Wij eten warm maar vegetarisch. Niemand eet bij ons vlees, behalve ik. Ik eet nog wel eens vlees, maar niet thuis. We vinden het zielig voor de beesten, zoals koeien, paarden, kippen, schapen en vooral varkens. 's Avonds eten wij brood, hun warm met vlees. Ik vind dat het eigenlijk wel goed is, want dan zegt de een: 'Hé, wat interessant, mag ik het recept' en anders 'Oh dat ken ik al, dag!' En dat is niet goed. Daarom vind ik het wel goed.

2. Wij eten anders, omdat in het eten in de winkel zoveel kleurstoffen zitten, teveel verpakt is en niet gezond is en er niet veel graan in zit en ontzettend ongezond is.

3. Wij sparen veel energie omdat we willen dat er geen kerncentrales mogen komen. We sparen energie op deze manieren. Het licht uit doen als je dat vertrek verlaat, de deuren dicht doen, de radiator dicht doen als het niet meer warmer hoeft te worden. Ik vind die manieren goede manieren omdat kerncentrales het land bedreigen door te ontploffen en dan kan het hele land tot over de grens in puin storten.

Erik Kooy (15 jaar)

1. Wij begonnen met biologisch-dynamisch te eten omdat mijn vader een dieet kreeg wat hiermee in grote lijnen overeenkwam. Toen we een tijd lang 'anders' gegeten hadden, merkten we eigenlijk pas hoe slecht 'normaal' eten kon zijn. Mijn vader en moeder lusten nu soms dingen niet, die ze vroeger best lekker vonden. Ik merk dit niet zo, omdat ik me niet zo voor eten interesseer. Ik lust wit brood al heel lang niet meer. Bij mij in de klas zitten een heleboel jongens en meisjes die wit brood eten. Ze vinden het vaak gek dat ik maar vijf boterhammen meeneem. Ik zeg dan altijd dat ik het niet lekkerder vind dan bijvoorbeeld bruin brood, maar dat het wel veel gezonder en voedzamer is.

2. Ik vind gezond eten best belangrijk, hoewel ik het vaak moeilijk vind om van minder gezonde dingen af te blijven omdat ik ze gewoon lekker vond bijvoorbeeld vlees. Ik vind het jammer dat vooral kinderen vaak negatief reageren als ik zeg dat wij geen vlees enzovoort eten. Een aantal gezonde etenswaren vind ik vaak te flauw, dan zit er te weinig smaak aan en ik hou juist van eten waar een smaak aan zit. Maar als dit de manier zou zijn om gezond te leven, vind ik dat een hele makkelijke manier.

3. Ik vind het heel belangrijk om energie te besparen, maar wij doen er thuis niet zo fanatiek aan mee. We laten geen lampen overbodig lang aan staan en we zetten de verwarming niet te hoog. We doen wel op een paar manieren onbewust mee aan energiebesparing. Maar dit zijn maar hele kleine hoeveelheden. We hebben namelijk heel zuinig rijdende auto's en we gaan niet met een benzineverslindende auto op vakantie, maar met een zeilboot. Als er ooit grote landelijke maatregelen komen om energie te besparen zal ik altijd meehelpen om dit te laten lukken.

Barbara de Haan (9 jaar)

1. Ja wij eten hééééééééééé anders dan de kinderen uit mijn klas. Ik eet namelijk altijd bruine rijst, bah, en nooit witte rijst, jammer genoeg. En altijd maar die vieze prutjes baah.

2. Ik vind muesli, sesamkoekjes, honingkokosbrood en zonnebloempitten en onbespoten groenten en aardbeien uit de tuin lekker.

3. Ja, wij doen aan energiebesparing en als wij een plasje doen trekken wij niet door en als wij een hoop doen trek ik wel door. En wij doen 's avonds niet vroeg het licht aan. Ik drink geen suiker in mijn thee.

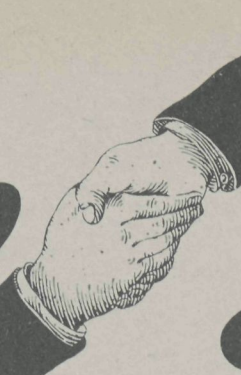
Janderk Kuiper (11 jaar)

1. Dat vind ik gek, want als je bij iemand anders gaat eten dan krijg je heel iets anders onder je neus geschoven, bijvoorbeeld iets dat heel anders smaakt dan bij je thuis.

2. Ja, omdat het gezonder en soms ook lekkerder is.

3. Op de eerste manier als het nog licht is de lampen uit houden. Op de tweede manier als je het koud hebt de verwarming niet aan te zetten en een kachel te stoken. En ik vind het prima om dat zo te doen.

Beste Dka

Zonder kachel

Waarom voelde men zich voor de Tweede Wereldoorlog prima bij een binnentemperatuur van 15°C? En nu pas bij een hittegolf van meer dan twintig graden? In de eerste plaats natuurlijk omdat iedereen tegenwoordig te lamelijk is om een trui aan te trekken of zich gewoon helemaal wat warmer te kleden. Dat zal wel veroorzaakt zijn doordat er simpelweg meer en goedkopere energie beschikbaar is gekomen, en misschien ook wel door de wetenschappelijk vastgestelde ideale werktemperatuur van 18°C (waar halen ze het vandaan). Maar dit is niet het hele verhaal. In andere streken op de wereld leeft men namelijk vrolijk bij 0 graden (Rusland, Groenland), dan wel met fikse kleding aan, maar toch. En in zogenaamde oosterse gebieden (India) zijn mensen, die zonder probleem een dag bij twintig graden vorst in de sneeuwstorm zitten.

Deze gedachten deden mij besluiten om de kachel geheel en al uit te laten en wel sinds augustus '77. De burens stoken (natuurlijk?) nog wel, zodat het niet zo koud als buiten werd. Maar op dit moment, na 1½ winter aanpassing, ben ik zover, dat ik mij behaaglijk voel bij 8 à 10 graden. En dat ik in elk geval ook kan leven bij 4 à 6 graden (de temperatuur in een koelkast). En dat alleen met een dikke trui, 2 paar wollen sokken en wat meer boterhammen.

Het lijkt mij dus het eenvoudigst om te proberen bij 0 graden te leven (dat moet zonder meer mogelijk zijn, je lichaam maakt meer warmte en wordt sterker), en dan eigenlijk alle verwarmingsapparatuur maar af te schaffen. Behalve misschien voor jonge kinderen of oude(re) mensen, dat weet ik niet. In noodgevallen, zoals afgelopen winter, zou je dan in een kelder ondergronds kunnen leven, daar vriest het nooit. Of een houtkachel aan kunnen maken.

Robert Kappen, Utrecht

Als individu kun je inderdaad zulke experimenten doen. Uit onderzoeken op dit gebied blijkt ook dat het leven bij 'extreme' temperaturen mogelijk is. Dat hangt dan wel af van de activiteiten van iemand. Wanneer men met meerdere mensen in een zelfde ruimte leeft en werkt zal dit dan ook veel problematischer worden.

Er is op dit gebied nog veel te doen. Het is duidelijk dat levensomstandigheden en de eisen die men er aan wil stellen voor ieder verschillen. Maar in principe kan iedereen met veel minder toe dan er nu gebruikt wordt. Wij als DKA stellen dan ook heel duidelijk dat het met veel minder

kan. Het kringloophuis heeft duidelijk aangetoond wat mogelijk is en hoe je je op eenvoudige wijze tegen extreme temperaturen kan wapenen.

Jos van Doorn

Maerl

In DKA 29 wordt fel van leer getrokken tegen de toepassing van maerl als meststof. Vooral de aankondiging op pagina 1, in Telegraafstijl, dient de lezer al in de redaktie-welgevallige stemming te brengen, alsof argumenten niet toereikend zijn. Nu het gebruik van maerl als onderdeel van de Boxman-teelmethode in opmars komt, blijken de auteurs van de artikelen hun oude argumenten te hanteren zoals ze dat zes jaar geleden in DKA ook deden.

Waarom niet Pieter Boxman in de gelegenheid gesteld om op DKA proeven te nemen met zijn teelmethode zodat de nieuwe toepassingen rechtstreeks publiekelijk gevolgd kunnen worden. Een open discussie over de voor- en nadelen bij het gebruik van maerl zou hiermee geëindigd zijn.

Overigens ken ik Boxman als een praktijkman die zich niet bezighoudt met 'lekker in het gehoor liggende termen'... (pag. 11). Het natuurwetenschappelijk bewijs mag toch nooit doel op zichzelf zijn. Het zijn altijd de buitenstaanders geweest die de stand van de wetenschap op een bepaald moment hebben beïnvloed. Dit is nu juist de reden van het bestaan van De Kleine Aarde: zorg te dragen dat die wetenschap geen eigen leven gaat leiden. Laten we niet vergeten dat Moerman veertig jaar lang door de gevestigde wetenschap is tegengewerkt. Het is van belang dat het werk van Boxman niet door mensen, uit eigen kring notabene, wordt genegeerd. De NOS-film over Boxman's kringloopproject laat zien dat een bedrijf vrij snel tot biologische teelt kan worden omgeschakeld. En deze feiten hebben vele mensen aangesproken. Het zou te betreuren zijn als de technokratische benadering van Job Tielrooy en Rob Boeringa als de leidende gedachte achter DKA zou gaan overheersen. Boxman, die wel wordt gevraagd om de tuinbouwweekenden van DKA op te luisteren, wordt als onderzoeker terzijde geschoven. Wat hij ook over deze materie publiceert, steeds staan DKA-deskundigen klaar om hem op te hangen aan de Lemaire-Boucher-methode waarbij men ook met maerl werkt en hiermee de grond uitmergelt.

Boxman gebruikt maerl om de bodem in

korte tijd geschikt te maken voor biologische teelt. Later neemt kompost deze functie over. Oude fruitbomen ondergaan door maerl een verjongingskuur. Dolokal wijst hij af omdat deze stof anders werkt. Dolokal zou vertragend voor de bodem werken en organisch materiaal te snel doen verteren.

Pieter Boxman heeft een geheel eigen teelmethode ontwikkeld die grote belangstelling heeft gewekt bij amateurs, beroepstuinders en bodemkundigen als Winnie Felderer. Het is jammer dat DKA niet op deze ontwikkeling in wil haken. Het concept van Boxman, het gemengde akkerbouw/kringloopbedrijf zou uitstekend te combineren zijn met het piramidehuizen-project. Dank zij de uitstekend geleide perskampagne van DKA kunnen nu de plannen van Schouten en De Jonge gerealiseerd worden. De Kleine Aarde is bij uitstek geschikt en toegerust om originele projecten te begeleiden. De ideeën van Boxman verdienen ook de steun van DKA, en die behoren niet in een hetzeachtige, oppervlakkige journalistiek te worden weggeschreven. Redaktie! Laat niet de macht van de middelmaat voor de zoveelste maal triomferen.

Ton Kroonenburg, Amsterdam.

Wie tegen de vervuiling van de Rijn protesteert maar als tuinder patentkali (uit de kalimijnen van de Elzas die zoveel zout lozen op de Rijn) blijft gebruiken is op z'n minst huichelachtig. Net zo is het wel erg regionaal gedacht om hier milieuvriendelijke landbouw te stimuleren met een stof waarvan de winning ergens anders het milieu drastisch verstoort. Hoe goed maerl ook zou zijn, dan zullen we toch naar een alternatief moeten zoeken. Het is juist de taak van De Kleine Aarde (en haar redactie – op Telegraaf-insinuaties gaan we maar niet in) om te wijzen op deze verbanden. Ook als die in eigen vlees snijden. In een blad van de biodynamische vereniging onderschrijft mevrouw Schilthuis het DKA-standpunt in deze. Zie ook het bericht over de verontrusting onder Franse vissers elders in dit blad. De overige bezwaren (veel te hoge prijs, kalk is medicijn geen meststof) blijven eveneens onweersproken. De resultaten van de methode Boxman zijn door de schrijvers niet bediscussieerd. Wat wetenschappelijk niet te bewijzen valt is daarmee nog geen 'waarheid voor alternatieven', maar krijgt hooguit het voordeel van de twijfel. Aanleiding voor 'de slag tegen maerl' was de zo sterk toegenomen vraag dat zelfs commercieel-werkende firma's zich op de nieuwe markt gestort hebben (Red.).

Antwoord van Dick

De reacties op mijn 'aanval' hebben mij en – wat belangrijker is – de zaak van eerlijke informatie over alternatief voedsel, goed gedaan. Hier volgen beknopt nog enkele kanttekeningen.

Van Arie van Genderen begrijp ik dat hij de manier van signaleren niet sympathiek vindt. Maar in de vijf jaar tijd dat ik in het biologisch wereldje heb mogen werken, heb ik niet gemerkt dat er een kollektieve bereidheid groeit om het probleem werkelijk aan te pakken. Wat 'Groot nieuws' (internationale normering) betreft, hoop ik er het beste van, maar alleen al de bijdrage van Rik Dedapper doet mij twifelen.

De bijdrage van Rob Boeringa lijkt mij nuttig omdat hij de gangbare praktijken in het licht van de economische en technische werkelijkheid op een rijtje zet. Ik vraag mij echter af waarom hij het systeem van geïntegreerde bestrijding zo oppervlakkig en bijna negatief benadert. Er zijn toch echt wel ontwikkelingen op dit terrein van onderzoek en toepassing te melden.

Tenslotte nog een opmerking: ik spuit niet met chemische middelen (in tegenstelling tot zijn bewering). Ik heb in vier jaar tijd één keer met een chemisch nagemaakt organisch preparaat gespoten. Na een gesprek met de heren Schellekens en Van de Goor namens de Brabantse Biologische Winkels noem ik als antwoord op de vraag in DKA 29 hieronder de volgende vier feiten.

1. In 1977 – voor de werkelijk biologische fruittelers een goed jaar – werd door het toenmalige DKA-verdeelcentrum aan de Brabantse winkels een partij fruit geleverd die vlak voor de bloeiperiode was bespoten met een chemisch middel. Pas in een later stadium werden de winkels door het betreffende verdeelcentrum van dit feit op de hoogte gesteld.

2. Vanaf 1976 werd door het toenmalige DKA-verdeelcentrum aan de Brabantse winkels aardappelen en groenten geleverd waarvan sommige partijen met het op zich voor de mens weinig giftige maar voor alle niet-warmbloedige dieren schadelijke siodron (dat volgens biodynamische normen is toegestaan) waren bespoten. De leverancier noch het verdeelcentrum maakten melding van dit feit.

3. In dezelfde jaren werden groenten (met name prei en kool) geleverd waarvan het plantgoed op 'normale' bedrijven werd opgekweekt. Op zich lijkt een dergelijk feit niet ernstig. Toch kan ik aan de hand van een voorbeeld aantonen dat een dergelijk feit niet zo onschuldig is. Prei bijvoorbeeld heeft een opkweekperiode van circa twaalf weken. In die twaalf weken worden de plantjes tussen de drie en vijf keer bespoten met voor de mens giftige herbiciden en insecticiden (een plantenkweker kan zich nu eenmaal geen risico's permitteren).

4. De winkelier die de dienst opzegde aan het toenmalige verdeelcentrum van DKA was de eigenaar van De Spil in Gorkum. Deze vertelde mij dat hij had ontdekt dat hem door het DKA-verdeelcentrum tarwe werd geleverd waarvan een deel met een herbicide was behan-

deld (het ging hier dus niet om brood zoals ik in mijn eerste artikel stelde). Aangezien hij deze informatie niet van het verdeelcentrum kreeg meende hij niet meer in goed vertrouwen van de diensten van het verdeelcentrum gebruik te kunnen maken.

Tenslotte: mijn artikel was niet – in elk geval niet alleen – voor de Brabantse winkels bedoeld. Dat zij konkrete feiten hebben uitgelokt betekent niet dat de overige winkels en verdeelcentra in Nederland vrijuit gingen of gaan. Ik verwijs slechts naar het door Boeringa genoemde rapport en naar verslagen van de Keuringsdiensten van Waren.

De bijdrage van mevrouw Schilthuis heeft bij mij de volgende vragen opgeroepen. Ten eerste: waarom zouden konsumenten beter niet betrokken kunnen worden bij de aan de orde gestelde zaken? Een konsument heeft toch het recht te weten wat de functies en gevaren van een bepaald bestrijdingsmiddel zijn en wat voor consequenties het gebruik van een bepaald soort kunstmest heeft.

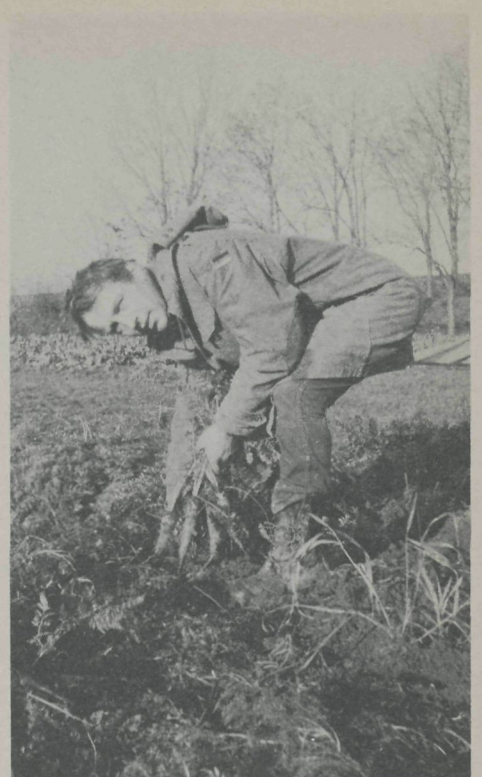
Ten tweede: ik begrijp op emotionele gronden best haar voorkeur voor een zuiver plantaardig vergif boven een chemisch bestrijdingsmiddel. Maar zij moet het toch met mij eens zijn dat plantaardige vergiften zoals pyrethrum en nicotine een ecosysteem grondig verstoren. Is bovendien bewezen dat pyrethroiden die, naar ik uit de mond van entomologen heb horen beweren, sterk verwant zijn aan DDT, wel snel afbreekbaar zijn in de vorm waarin zij zijn verpakt en dus mogelijk niet kanker-verwekkend zouden zijn?

Tenslotte Rik Dedapper. Helaas blijkt het in Vlaanderen niet beter. Ik vrees alleen dat zijn methode op wereldschaal niet navolgbaar is. Maar essentieel is zijn opmerking dat de compromissenzoekende biologische land- en tuinbouw een gewijzigd uithangbord behoeft. En daarmee slaat hij de spijker op zijn kop.

Dick Hollander, Hurwenen

Nawoord Brabantse biologische winkels

Allereerst betreuren wij het dat onze reactie in het vorige DKA-nummer als een persoonlijke aanval opgevat kan worden. Dat was niet onze bedoeling. Bovenstaande feiten suggereren dat de winkeliers niet altijd optimaal zijn geïnformeerd door verdeelcentrum en sommige telers. Een waterdicht controlesysteem is niet mogelijk omdat wij als winkeliers niet bij elke handeling van de telers aanwezig kunnen zijn. Vertrouwen is de basis voor een goede samenwerking. In bovenstaande gevallen is dit vertrouwen deels geschonden. De personen op wie dit betrekking heeft zullen wij ter verantwoording roepen. Wij, als winkeliers zijn voor onze informatie afhankelijk van het verdeelcentrum en

dit op zijn beurt weer van de telers. Het vertrouwen kan zodanig misbruikt worden dat gevallen van bedrog optreden zonder dat daarvan iedereen op de hoogte is. Indien kwalijke feiten aan het licht komen moeten deze onmiddellijk aan de betrokken verdeler en/of winkelier worden doorgegeven zodat deze verder kwaad kan voorkomen. Telers, verdeelcentra, winkeliers en klanten zullen er gezamenlijk aan moeten werken om de zwakke plekken in de totale organisatie sterk te maken, zodat de kwaliteit van het biologische produkt optimaal gewaarborgd is.

De Brabantse Biologische Winkels,
Eindhoven

Reactie verdeler

We hebben van Dick Hollander gehoord dat hij bovenstaande 'feiten' heeft gehoord van iemand die het gehoord heeft van iemand...

Voor kritiek staan we elk moment wagenwijd open, daar we te maken hebben met een filosofie in ontwikkeling omtrent de ecologie, die zijn vorm krijgt door met elkaar te schaven aan de uitgangspunten in relatie tot de bereikte resultaten. Dick Hollander zijn wijze van kritiek echter, zoals in dit nummer naar voren komt, vinden we erg ongenueanceerd en weinig constructief. Doordat we net voor het ter perse gaan van dit blad Dick Hollander's brief ontvingen, restte ons slechts tijd om hier kort te reageren.

Hopelijk zijn we in de gelegenheid om in het volgende nummer onze werkwijze betreffende voorlichting, begeleiding en controle bij de ecologische teeltmethode duidelijk uiteen te zetten.

Namens het Boldercentrum.

Wim Brinkman, Boxtel

Wij stellen graag ruimte beschikbaar voor zo'n uiteenzetting van het Brabantse verdeelcentrum (red.).

Beste Dka

Verstandig ouderschap

Eigenlijk is het wel waar wat P. G. Berg schreef. Als onze ouders wat gematigder waren geweest met het bevolken van Nederland hadden wij nu met stukken minder ellende gezeten. Met wij bedoel ik onze generatie want misschien was ik er dan niet geweest. Ik geloof dat jonge mensen tegenwoordig wel bewust kiezen voor het ouderschap, maar er eens aandacht aan besteden in DKA zou toch wel op z'n plaats zijn. Het boekje van Nicolaas Hartman over voorbehoedsmiddelen is misschien een goed uitgangspunt. Zelf heb ik het met veel interesse gelezen.

Veronica Horstman, Ferwerd

Kinderproduktie

Met verbazing las ik de ontboezeming over kinderproduktie. Waarin is deze man uit Groet ir.? (Over produktie gesproken.) Wat jammer denk ik dat de ouders van deze man hieraan hebben meegewerkt, dan zou het overschot min een zijn geweest. Hoe was het financieel gesteld met de ouders van mijnheer ir.? Was de positie zo dat zij studie en leefkosten uit eigen zak hebben betaald? Of heeft de goegemeente een handje geholpen? In de tijd dat mijnheer zijn ir. kon

Beste Dka

halen hebben anderen daarvoor gewerkt. Dat mijnheer zijn ir. kon halen heeft hij te danken aan de kennis die anderen voor hem hebben vergaard. Dankzij deze anderen heeft deze mijnheer ir. nu een goed belegde boterham en voldoende gelegenheid om hem te verorberen. Wat veel van de mensen die hier mee voor zorgen, niet kunnen zeggen.

L. Prudon, Rotterdam

Stenen koelkast

Dit jaar verbleven mijn man en ik enkele maanden op een boerderij in Nieuw-Zeeland. Wij zagen daar in een huis het volgende. In plaats van een kelder was er aan het houten huis een soort kast van steen aangebouwd, natuurlijk op de koelste kant van het huis. Het was er donker maar wel gleuven voor de buitenlucht. Hier werden fruit en groente bewaard. Ook hadden ze een goed systeem voor de warmwatervoorziening. In de wand tussen slaap- en zitkamer was de open haard, de slaapkamer kon in de winter ook door diezelfde open haard verwarmd worden. Ook kon een waterreservoir

verwarmd worden door deze haard. In de zomer ging dit elektrisch. Het reservoir zat in een grote kast, daar waren planken waar het linnengoed kurkdroog bleef door de warmte die de boiler afgaf.

W. van Luinen-Teger, Lemele

Gif in voeding

Uit de door ondergetekende gevoerde korrespondentie met de Minister van Volksgezondheid is overduidelijk gebleken dat Minister Ginjaar geheel achter de alternatieve land- en tuinbouw staat. Hij schrijft mij o.a.: 'Mijn subsidie aan het werk van **De Kleine Aarde** onderstreept mijn bereidheid op deze materie in te gaan'.

Verder is Minister Ginjaar zeer dankbaar voor de initiatieven op het gebied van de Biologisch-Dynamische Landbouwmethode.

Als deze gedachte door de bevolking of groepen uit de bevolking wordt gedragen, dan zullen zeer zeker maatregelen ten goede worden genomen.

Lezers stuurt u daarom een briefkaart, voorzien van uw naam en adres aan:

Dr. J. Buitkamp, Steenweg 41,
4781 AL Moerdijk met op de kaart:

'Regering geen gifdelen in onze voeding'.

O. Stolp, Delft

Raadgevers

De DKA raadgevers geven gratis adviezen. De Kleine Aarde is erg blij dat ze dit doen. Houdt u er rekening mee dat ze dit doen in hun vrije tijd. Als u hen wilt bezoeken, schrijf of bel dan in ieder geval van te voren of het goed is.

Als u een schriftelijke reactie verwacht, sluit dan een postzegel voor antwoord in. Als u zelf raadgever wilt worden, schrijf dan naar: Redactie De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bedrijfseconomische adviezen bij het opzetten van kleine bedrijfjes

Drs. D. C. J. van der Werf, Waalbandijk 19, Opijnen (Gld.). Tel. 04181-1901.

Stichting Memo, Postbus 16639,
1000 RC Amsterdam. Tel. 020-249800
(alleen op vrijdag).

Bouwen en verbouwen met natuurlijke materialen

Jan van der Linden, Halder 4, St. Michielsgestel. Tel. 04105-2677.

Bouwkundige adviezen (isolatie)

Johan Borsten, Jac. van Beierenlaan 27, Delft.

Centrale verwarming, gas en water

Hans Goebertus, Keizersgracht 72 sous-terrain, Amsterdam.

Elektriciteit, akku's, windenergie, energiebesparing

Ing. Hendrik Venema, Lage Weide 60, Utrecht. Tel. 030-440383.

Fruit- en groenteteelt

J. M. J. v.d. Werken, Steenweg 76, Zalt-

bommel.

Geitenkaas

G. J. van Diemen, Mr. J. B. Kanweg 99, Witteveen. Tel. 05930-415.

Lassen, smeden, draaien, bankwerken en metaalbewerken, sloop- en grondwerkzaamheden

Jaroš Janssen, Werkplaats Oostelijke Handelskade - begin Ertskade, Amsterdam - Stadsrietlanden.

Noten, blauwe bessen

Ir. C. J. Gerritsen. Tel. 05215-317.

Rietdekken

Grietinus Harms, Noorderstraat 20, Drouwenerveen. Tel. 05999-2856.

Struik- en houtgewassenkompost

Volgens de methode van Jean Pain: Frederik Vanden Brande, Hof ter Winkelen, 2900 Londerzeel, België. Tel. 052-300166.

Tuinbouw

D. Kraye, Anreep 24, Assen. Tel. 05920-11215 (ook aardappelteelt en kompost maken).

Volwaardige voeding en diëten

Yvonne Hoebe, Hanenberglaan 150, Enschede. Tel. 053-761339.
Helly Molendijk, Boterdiep 7a, Groningen.

Windmolens

Chris Westra, Renkumhof 53, Amsterdam-Bijlmermeer. Tel. 020-985522 (tussen 17.00 - 18.00 uur).

Wijn- en bier maken

Harry Nijhuis, Thorbeckelaan 1, Lochem. Tel. 05730-2048.
M. G. Hoose, Const. Huygensstraat 12, Beek-Ubbergen. Tel. 08895-1626.

Zonne-energie

Hugo de Vries, Beukenlaan 22, Soest. Tel. 02155-11549 (na 19.00 uur).
Evert Sjoerdsma, Gobartstraat 38, Castricum. Tel. 02518-53426.

Enorme stikstof-verliezen

Bijna zeshonderd miljoen kilo stikstof ging in 1970 verloren in de land- en tuinbouw, de voedingsmiddelenindustrie en door verliezen via het huishoudelijk afval. Uit een onderzoek van G. Kolenbrander van het Instituut voor Bodemvruchtbaarheid te Haren (Gr.) blijkt verder dat het rendement van de toegepaste stikstofbemesting op bouwland slechts 57% bedroeg. In hetzelfde jaar, 1970, was het rendement voor grasland 66%. Of, anders gezegd, op bouwland gaat bijna de helft verloren (43%) en op grasland ruim een derde (34%). Kolenbrander geeft in zijn verslag van het onderzoek, in het tijdschrift van de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek-TNO, 1/79, bovendien een overzicht van alle mogelijkheden de enorme verliezen te beperken.

DKA-tuinadvies

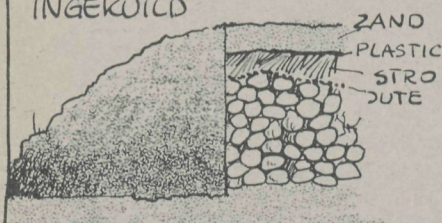
TEKST: WENNIE KAMERLING
TEK: TEO V. GERWEN

SEPTEMBER: OOGST MAAND

ALLERLEI METHODES VAN BEWAREN ZONDER DIEPVRIES, EN JE KUNT HET GEHELE JAAR VAN EIGEN GETEELDE GROENTEN ETEN.

KNOLLEN ZOALS AARDAPPELEN, BIETEN, RAMMENAS WORDEN INGEKULD

GEDROOGD BEWAREN: ALLERLEI SOORTEN BONEN.

ALLERLEI ZADEN; NA HET DROGEN IN POTTEN IN HET DONKER BEWAREN. KNOFLOOK EN UIEN, IN EEN GROFMAZIGE ZAK OF NET

ZORG VOOR EEN VOORRAAD GROENTEN OP HET VELD; ZOALS: VELDSLA, PREI, KOOL, SPRUITKOOL, AARDPEER, SCHORSENEER, BOERENKOOL, ENZ.

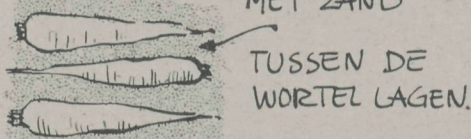

WINTERWORTELEN OOGSTEN OP EEN DROGE DAG.

DE GROND EERST LOS MAKEN LANGS DE RIJEN; ZE ZIJN DAN GEMAKKELIJK MET LOOF EN AL ERUIT TE TREKKEN.

KLEINE HOEVEELHEDEN KOEL OPSLAAN IN DE KELDER, OF ANDERS OPKUILEN MET ZAND

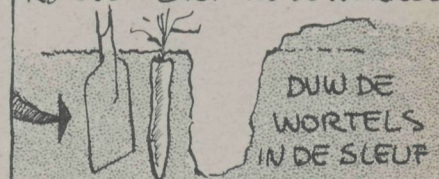

ALLEEN GAVE WORTELS BEWAREN.

SCHORSENEER OOGSTEN.

DE HOUDBAARHEID HANGT AF VAN DE MANIER VAN OOGSTEN EN BEWAREN. DE WORTELS MOGEN NIET BESCHADIGEN.

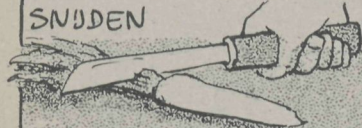
GRAAF 'N SLEUF LANGS DE RIJ EVEN DIEP ALS DE WORTELS

HET BLAD MET DE HAND ERAF DRAAIEN. DAARNA RECHTOP IN VOCHTIG ZAND IN DE KELDER BEWAREN

WITLOF INKUILEN.

DE WORTELS UITTREKKEN EN HET LOOF 'N STUKJE BOVEN DE WORTELS AFSNIJDEN

DE WORTELS TEGEN ELKAAR IN EEN SLEUF ZETTEN EN WAT ZAND INSPOELEN

DAN HET GEHEEL MET ZAND AFDEKKEN EN DAAR DAN WEER STRO OVERHEEN.

OPKUILEN VAN GROENTE, HIERDOOR KOMT GROND VRIJ EN KUN JE DE OOGST TOCH GOED BEWAREN.

BV. KOLEN:

1. MET WORTEL EN AL UIT DE GROND HALEN

2. OVERTOLLIGE BLAD ERAF HALEN

3. DE KOLEN NAAST ELKAAR IN 'N SLEUF ZETTEN. DE SLEUF DICHT MAKEN MET DE GROND UIT DE VOLGENDE SLEUF.

BIJ VORST AFDEKKEN MET STRO EN PLASTIC

Nieuwe warenwet met antiek artikel

Producenten bepalen zelf hoeveel gif er in voedsel mag

Als je eenmaal je eten koopt in de biologische winkel, maak je je meestal niet meer zo druk om het supermarktvoedsel. Maar verbetering daarvan is natuurlijk hard nodig. Een groot aantal groepen en organisaties, die zich met voeding bezig houden, kwam in De Kargadoor in Utrecht bijeen om een gezamenlijke actie te bespreken rond de nieuwe warenwet, die eind van het jaar in de Tweede Kamer wordt behandeld. In die nieuwe wet staat nog steeds een artikel, dat de producenten een ijzeren greep toestaat op de regels en de voorschriften. Jaap Jansen legt hier uit hoe de situatie in elkaar zit. Daarna iets over de actieplannen.

Wat er in Den Haag aan wetten en regels wordt gemaakt gaat voor een groot deel aan de meesten van ons voorbij. Met een belangrijke verandering in de warenwet die op komst is, gaat het precies zo, als we niet oppassen. De warenwet is de wet die eisen stelt aan de samenstelling en toestand van eet- en drinkwaren.

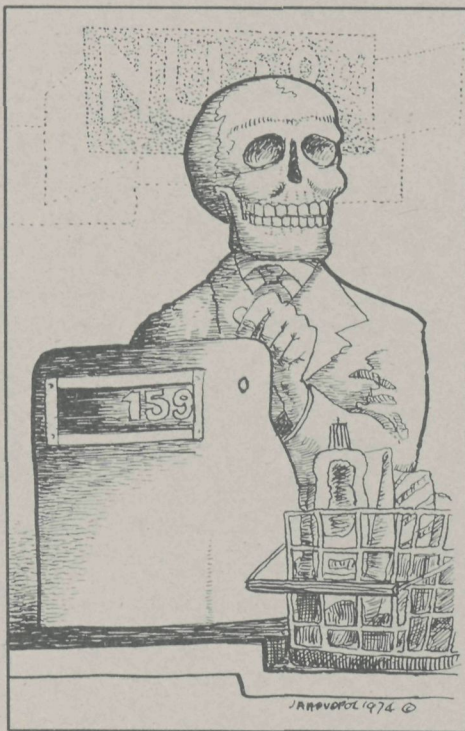
(On)macht konsument

Waarom is waakzaamheid geboden? Het gaat niet alleen om regels die de kwaliteit van ons dagelijks eten en drinken beïnvloeden. Ook de (on)macht van de konsument, wij allemaal dus, staat op het spel!

De warenwet bevat maar heel weinig regels die rechtstreeks het voedsel betreffen. Dat komt omdat het een zogenaamde kaderwet is. Dat betekent dat in de wet alleen vastgesteld is hoe, door wie en op grond waarvan regels voor waren gemaakt kunnen worden. Let wel: kunnen worden en niet moeten worden. De regels waar het hierom gaat, vind je dus niet in de warenwet, maar in een Broodbesluit, Melkbesluit, Kleurstoffenbesluit, enzovoort. In totaal zijn er op dit moment zo'n vijftig besluiten. Het vervelende is dat deze besluiten, zogeheten 'maatregelen van bestuur', buiten het parlement om door een of meer ministers worden vastgesteld. Publieke discussie erover vindt nauwelijks of helemaal niet plaats. Waarom worden deze zaken niet in de warenwet zelf geregeld? Men zegt dat het om zaken van technische aard gaat en van ondergeschikt belang en men zegt dat het op deze manier sneller gaat. In feite gaat het vaak om zeer wezenlijke zaken en in veel gevallen gaat het ontzettend traag!

Ook goede kanten

Aan de voorgestelde wijzigingen van de warenwet zitten een aantal goede kanten. Nieuw is bijvoorbeeld dat teksten op

verpakkingen van etenswaren voorgeschreven kunnen worden op grond van 'duidelijkheid voor de konsument'. Nu is de enige grondslag 'eerlijkheid in de handel' en is het niet mogelijk om vormen van misleiding aan te pakken, die straks dus wel bestreden kunnen worden. Of een aantal warenwetbesluiten werkelijk in deze trant herzien gaan worden, zullen we moeten afwachten. De ervaring in de laatste tien jaar met de warenwet opgedaan, geven geen reden tot optimisme.

Veranderingen in warenwetbesluiten en nieuwe besluiten worden voorbereid door de Advieskommissie warenwet, uit tien overheids-, zes producenten- en vier konsumentenvertegenwoordigers samengesteld. Leden van de commissie klagen erover, dat meer dan veertig kant-en-klare adviezen blijven steken in het 'interdepartementale overleg'. Hierdoor wordt het werk van de commissie dus

• Als de nieuwe warenwet niet gewijzigd wordt, blijven de producenten uitmaken wat er aan voedsel toegevoegd, bewerkt en verder gerommeld mag worden.

sterk gefrustreerd. Zelfs wetgeving zou sneller gaan!

Invloed producenten

Hoe is zo iets mogelijk? De bekende ambtelijke traagheid levert onvoldoende verklaring. Binnen onze overheid zijn diverse lobby's actief. Zo zijn de belangen van de voedselindustrie binnen het Ministerie van Landbouw goed vertegenwoordigd, het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is relatief neutraal, maar trekt bij meningsverschil vaak aan het kortste eind. Hiermee is een goed deel van de eindeloze touwtrekkerij verklaard.

De invloed van de voedselproducenten is eigenlijk een drie-traps raket.

1. Binnen de advieskommissie warenwet (met tegenspel, dat helaas niet altijd effectief is).
2. Binnen de departementen (de producenten lobby's; van een konsumenten-lobby is geen sprake).
3. Binnen de PBO-organen (PBO = Publiekrechtelijke Bedrijfs Organisatie). Die PBO's zijn de produkt- en bedrijfsschappen, die voor hun branche veel zaken regelen. Deze vorm van zelfregulering die in de vijftiger jaren ontstond op grond van de filosofie: 'Als de bedrijven het zelf kunnen, laat de overheid zich er dan buiten houden', loopt aardig uit de hand de laatste jaren.

Artikel 16c

In feite wordt de warenwet steeds meer uitgehold, doordat regels van de schappen warenwet besluiten kunnen en mogen verdringen. Deze schandalige gang van zaken is mogelijk geworden toen in 1965 in de warenwet een artikel 16c werd opgenomen: het 'terugtrekingsprincipe', dat regelt dat een besluit van de warenwet wordt geschrapt, als dezelfde zaak door een schap geregeld is! Dus door de producenten. Al jaren is hiertegen met klem geprotesteerd, onder meer door de konsumenten-organisaties, maar in de nieuwe warenwet staat een artikel 16a met identieke inhoud. En dat kan gewoon niet meer in deze tijd.

Actieplannen

Op de landelijke bijeenkomst in Utrecht is een inventarisatie gemaakt van mogelijke acties om de nieuwe warenwet echt nieuw te maken. Er wordt gedacht aan een perskampagne, de organisatie van een symposium, een briefkaartenactie naar de politieke partijen en plaatselijke acties vlak voor de Kamer-behandeling. Er is een coördinatiegroep gevormd, waar onder andere mensen van de Consumentenbond, Konsumentenkontakt, de Bond van Wetenschappelijke Arbeiders en enkele alternatieve groepen in zitten. Voor informatie en suggesties is het actiesekretariaat bereikbaar via de Milieusektie van de Kargadoor, Oudegracht 36, Utrecht, tel. 030-310377 ('s middags van 1 tot 5 uur). Daar kun je ook terecht voor de brochure 'Voedselbewust - Voedselactief' die een inventarisatie bevat van de groepen en organisaties, die aan de landelijke bijeenkomst deelnemen, én hun publikaties, films, dia's en dergelijke.

Vanaf nu hoeft geen TL-buis meer onnodig te branden

Onder de titel 'De fabel van de TL-lamp die niet uit mag' beschreef Arie Kroon uit Woubrugge in het DKA-herfstnummer van 1977 de resultaten van zijn onderzoek. Toen was zijn konklusie dat energiebesparing al bereikt wordt als de lamp vijf minuten uit is, mits die al een half uur gebrand heeft. Voortgezet onderzoek bracht aan het licht dat TL eigenlijk altijd uit mag als geen verlichting meer no-

dig is. De extra slijtage door het aan- en uitschakelen blijkt niet op te wegen tegen de stroomkosten. Bovendien brengt het laten branden van de lampen ook slijtage met zich mee. Om precies te zijn is de extra slijtage vanwege de volgende inschakeling al na zestien seconden gecompenseerd door de stroomkosten. Hieronder volgen enkele delen uit het verslag dat Arie Kroon ons toezond.

Verlichting maakt een belangrijk deel uit van het elektrische energieverbruik, vooral in de utiliteitsgebouwen. Naast andere mogelijkheden van besparing, zoals het terugdringen van het vaak overdreven verlichtingsniveau en het beter gebruik maken van het daglicht, is er nog een manier van besparen, namelijk de schakelaars gebruiken. Zo heeft de regering erop gewezen dat in de overheidsgebouwen na werktijd de verlichting uitgeschakeld moet worden, hetgeen natuurlijk het intrappen van een open deur is. Dit zal wel besparing geven; een veel grotere besparing is echter te verwachten van het uitschakelen van de talloze TL verlichtingsarmaturen in ruimten die tijdens werktijd voor kortere of langere tijd niet worden gebruikt. Daar schort momenteel alles aan.

Misverstand

Uit onderzoek blijkt dat de voornaamste oorzaak van dit verschijnsel is het *misverstand* dat:

- 1) het inschakelen van TL-verlichting veel stroom zou kosten;
- 2) dat veel schakelen de levensduur van de lampen sterk zou verkorten.

In een steekproef die ik heb gehouden onder honderd personen bleek dat acht en negentig deze mening zijn toegedaan. Van de ondervraagde personen was het merendeel technisch-wetenschappelijk geschoold.

Twee jaar geleden onderzocht ik de relatie tussen levensduur en kosten van stroomverbruik van TL-verlichting. Hieruit kon worden gekonkludeerd dat het kostenbesparend is om bij afwezigheid van meer dan vijf minuten de TL-verlichting uit te doen, mits deze een half uur heeft gebrand. De vraag of een kortere brandtijd nu wel zo slecht zou zijn als uit de gegevens van Philips bleek, begon uit besparingsoogpunt steeds belangrijker te worden. Daarom werd een beperkte proefopstelling gemaakt met drie TL-buizen die per schakeling 1 minuut brandden en 2 minuten uit waren. Volgens het bekende fabeltje zou de levensduur van deze lampen veel korter worden. Maar de resultaten van dit experiment waren boven verwachting. Na duizend uur, dat is zestigduizend maal een minuut, brandden ze nog. De proefneming is toen voortgezet met een groter aantal buizen met onderling uiteenlopende schakeltijden.

Starten minder energie dan branden

Een belangrijke rol speelt het opgenomen elektrische vermogen tijdens het inschakelen van de TL-buis. Om dit te bepalen is de stroomsterkte gemeten van een armatuur met drie buizen. Uit die metingen blijkt dat het opgenomen vermogen tijdens het starten minder is dan tijdens het branden. Het totale energieverbruik tijdens het starten is zo laag dat men een TL-lamp vijftigduizend maal kan schakelen voor dat een kilowattuur van 16,5 cent is verbruikt.

Zestien seconden

Zoals uit de gegevens blijkt, wordt de slijtage van de lampen door het branden en door het schakelen veroorzaakt. De lamp

die, eenmaal ingeschakeld, 15.000 uur brandt, slijt alleen door het branden. De lamp die 135.000 maal in- en uitgeschakeld is, slijt hoofdzakelijk door het schakelen. Nu we uit deze resultaten van het experiment weten wat de invloed van het maximum en het minimum aantal schakelingen op de levensduur is, kan worden berekend in welke gevallen het in de praktijk zinvol is de TL-verlichting uit te schakelen.

Konklusie is dat de energiekosten in 15,8 seconden overeenkomen met de extra kosten van slijtage door het schakelen. Met andere woorden, het is reeds besparend om de TL-verlichting uit te doen als men die zestien seconden niet gebruikt.

Gebruiksdur gelijk of langer

Levensduur van de lamp is iets anders dan de gebruiksdur. De levensduur wordt bepaald door het aantal branduren. De gebruiksdur door de branduren plus de uren dat hij niet brandt. De zojuist berekende evenwichtstijd (15,8 seconden) zal in de meeste gevallen van geen belang meer zijn, omdat de gebruiksdur van de lampen gelijk zal blijven of zal worden verlengd. Anders gezegd, als men de lampen meer zal gaan schakelen zal dit geen nadelige invloed hebben op de gebruiksdur. Dit is als volgt te verklaren. Door het meer schakelen wordt wel de le-

• Net als bij gewone lampen, kun je TL-lampen altijd uitdoen als je geen licht meer nodig hebt. Ook als je maar even weggaat. Het spaart energie en de lamp gaat even lang of langer mee.

vensduur verkort maar de tijden dat de lamp dan minder brandt en waarin hij niet aan slijtage onderhevig is, worden meegeteld in de gebruiksduur. De konklusie is dat uitschakeling van de verlichting ook voor kortere perioden direkt al besparing geeft aan elektriciteitskosten zonder verhoging van afschrijvingskosten aan de lampen.

Miljoenen besparing

De besparing kan aanzienlijk zijn. In veel utiliteitsgebouwen neemt de verlichting de helft van de energiekosten voor zijn rekening. Eén uur minder branden per dag geeft per jaar per duizend lampen een besparing van f 2145,- (1000 x 52 Watt x 250 werkdagen = 13.000 kWh x 16,5 cent = f 2145,-). Volgens een schatting van mij zijn er in Nederland honderd miljoen fluorescentielampen geïnstalleerd (volgens het Instituut voor Milieuvraagstukken te Amsterdam is dit aantal 150 miljoen). De totale besparing wordt dan 1300 miljoen kWh (100.000 x 13.000 kWh). Dat is vergelijkbaar met vierhonderd miljoen kubieke meter aardgas of een bedrag van 214,5 miljoen gulden (100.000 x f 2145,-). Deze besparing wordt niet verkregen doordat we met z'n allen gaan schemeren maar door het licht alleen te gebruiken als dat nodig is. Nog één vergelijking: om een TL-lamp een jaar te laten branden is een vat olie nodig van 159 liter.

Levensduur en vlekken

Een waarneming die een aanwijzing kan zijn voor de levensduur van een fluorescentielamp is de vorming van vlekken aan de uiteinden van de lamp. Door een regelmatige registratie hiervan bleek dat er verband zit tussen de vlekken en de levensduur. Als 30 - 75 procent van de levensduur om is, gaan zich lichte vlekken vertonen. Als er donkere vlekken komen, dan is 75 - 100 procent van de levensduur verstreken.

Milieuprobleem

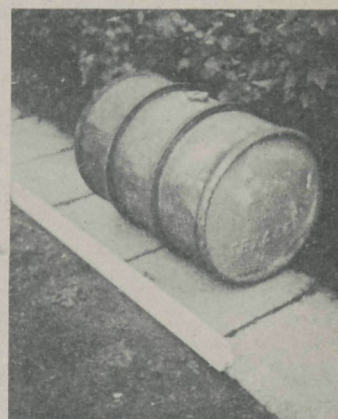
Tegenwoordig wordt veel groepsvervanging van de TL-lampen toegepast in gebouwen uit economische overwegingen. Soms al na drieduizend branduren, meestal na vijfduizend uren. Bij gerenommeerde merken zullen pas bij vijfduizend uren of daarna de eerste lampen uitvallen. Maar als men genoeg neemt met

enkele uitvallers of zelfs die enkele vervangt, zal de rest van de lampen nog lang kunnen branden. Dit kan bij grote gebouwen duizenden guldens goedkoper zijn dan groepsvervanging. Daarbij doet zich nog een milieuprobleem voor. In de buizen zitten kwik en andere zware metalen (0,4 milligram). Hoe eerder de lampen worden vervangen, hoe meer er van deze stoffen bij de vernietiging van oude lampen in het milieu vrijkomen of gerecycled moeten worden. Echter, door verbeterde fabricage heeft men per lamp steeds minder van deze stoffen nodig.

Konklusies

- Bij het inschakelen van TL-verlichting wordt minder stroom verbruikt dan bij het branden.
- Bij het uitschakelen van TL-verlichting wordt de extra slijtage vanwege de volgende inschakeling reeds in zestien seconden gecompenseerd door de stroomkosten.
- Meer schakelen hoeft op de gebruiksduur geen invloed te hebben.
- Uitstel van groepsvervanging bespaart veel geld, grondstoffen en is beter voor het milieu.

- Een TL-lamp die een jaar brandt, gebruikt een vat olie van 159 liter.

Na wereld-, rechts- en biologische winkel

DE MILIEUWINKEL

Terwijl de kruidenier om de hoek en de melkboer uit de buurt hun deuren moeten sluiten steekt een nieuwe categorie winkels de kop op. Ze zijn niet uit de lucht komen vallen, die wereldwinkels, biologische winkels, gezondheidswinkels, rechtswinkels en wetenschapswinkels. Onvrede over bestaande instituten en mogelijkheden was vaak de aanleiding. Zoals bij de wereldwinkels. Ondanks officiële verklaringen en internationale konferenties worden de armen nog steeds armer en de rijken steeds rijker. Per land worden de verschillen ook groter. Mensen die zich daar erg boos over maken zijn gaan zoeken naar een vorm om het anders aan te pakken. Zo ging het met de andere winkels ook, in grote lijnen.

Een nieuw type is sinds kort aan de reeks toegevoegd: de milieuwinkel. Want met de milieuproblematiek is het niet anders.

Een groeiend aantal overlegsituaties, glasbakken worden met groot vertoon geïntroduceerd, maar de problemen aanpakken bij de bron, ho maar. Milieuwinkels dus, om los van belangengroepen als industrie of overheid informatie te verstrekken. Daarom verkopen ze literatuur. Maar er gebeurt meer. Drie milieuwinkels stellen zich voor.

De Papyrus in Amsterdam

De Papyrus is het milieu-informatiecentrum van de stichting 'De Nieuwe Lelie'. Naast het stimuleren van een milieuvriendelijke landbouw wil de stichting hiermee op een breder gebied informatie geven, zoals over milieu, energie en werkgelegenheid.

In de Papyrus worden daarover boeken, brochures en tijdschriften verkocht.

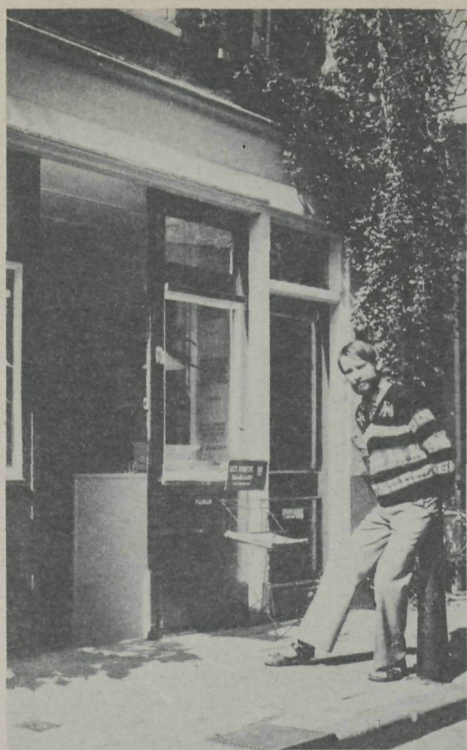
Naast zowat alle uitgaven van de verschillende milieuorganisaties (DKA, Milieu-defensie, ENFB, Strohalm, Natuur en Milieu) zijn er boeken van de 'gewone' uitgever verkrijgbaar.

Ook heeft de Papyrus een groot assortiment kringlooppapier en aanvullende artikelen.

Een andere activiteit is het distribueren van boeken en kringlooppapier naar andere verkooppunten in Noord-Holland en een deel van Utrecht.

Voor de komende winter wil de Papyrus zich verder bezig houden met het organiseren en houden van cursussen en lezingen. Dit alles gebeurt door één vaste kracht, een stagiaire, enkele medewerkers van De Nieuwe Lelie en vrijwilligers.

Begin oktober gaat er een kookkursus van start. Deze omvat (waarschijnlijk) acht avonden van elk drie uur. Ze be-

● **De Papyrus in Amsterdam met een van de medewerkers.**

staat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Degenen die deze kookkursussen geven hebben daarvoor de kaderkookkursus van De Kleine Aarde gevolgd.

We houden lezingen in Noord-Holland en Utrecht. Afspraken hiervoor moeten wel tenminste zes weken van te voren gemaakt worden.

De Papyrus is geopend dinsdag tot en met vrijdag van 13.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 11.00 tot 16.00 uur. Voor nadere inlichtingen: Stichting De Nieuwe Lelie, t.a.v. Gertjan de Bruin, Nieuwe Leliestraat 168, 1015 HE Amsterdam. Tel. 020-245281.

Milieuwinkel van Stro- halm in Utrecht

Eind 1978 opende Aktie Strohalm haar milieu-informatiewinkel aan de Utrechtse Oudegracht. In deze winkel worden boeken en tijdschriften, aktiemateriaal, affiches, stickers en dergelijke verkocht, die betrekking hebben op de milieuproblematiek. Er is onder andere materiaal over voedsel, landbouw, verkeer, industrievestiging en energievraagstukken. Behalve eigen materiaal is in de winkel van Strohalm ook materiaal van andere milieuorganisaties te vinden, zoals ENFB, De Kleine Aarde, Natuur en Milieu, Vereniging tot Behoud van de Waddenzee.

De winkel moet voorzien in één van de doelstellingen van Aktie Strohalm: het tot activiteiten stimuleren van de individuele milieu-geïnteresseerde. Natuurlijk krijgt niet elke klant een preek. Maar een praatje maken met een leraar die een boekje over windmolens komt kopen, kan soms leiden tot initiatieven op de school waar hij les geeft. Zo worden ook vaak stencils meegegeven waarin op aktiemogelijkheden wordt gewezen.

● **Het interieur van de Strohalm-winkel.**

De winkel vervult ook een belangrijke functie binnen de eigen organisatie. Strohalm werkt vrijwel geheel met vrijwilligers. De winkel wordt ook door vrijwilligers gerund. Alleen voor de algemene coördinatie van het winkelwerk is een betaalde part-time kracht aanwezig. Voor nieuwe vrijwilligers biedt het werk in de winkel een goede gelegenheid om kennis te maken met een milieuorganisatie, en met wat er op dit gebied allemaal gebeurt.

De winkel van Strohalm ligt heel gunstig in het centrum van de stad, op slechts 10 minuten lopen van het station. Het adres: Oudegracht 42, Utrecht. Tel. 030-314314. Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag van 13.00 tot 17.30 uur, op zaterdag van 11.00 tot 16.00 uur.

Draaien om de zon in Den Haag

De ruimte waarin de werkgroep 'draait' is op 23 juni 1979 geopend. Voorlopig noemen we het nog een voorlichtingsruimte, hoewel inlichtingscentrum (of winkel) misschien beter op zijn plaats zou zijn. De voornaamste bezigheid sinds de opening is namelijk het doorgeven van adressen van verkopers van zonnepanelen, zonnecellen en windmolens en van verkopers van isolatiematerialen en het doorgeven van adressen van diverse aktiegroepen.

We zouden graag meer willen gaan doen, zoals lessen en lezingen over energieonderwerpen geven en vooral ook meer directe technische informatie doorgeven, maar helaas, de werkgroep bestaat uit mensen die hun brood elders verdienen en voorlopig ziet het er niet naar uit dat we een vaste kracht kunnen betalen.

We willen de informatie namelijk graag gratis verstrekken en dat dat nodig is blijkt wel uit het aantal bezoekers dat we de eerste twee weken hebben ontvangen

en verder geholpen: 123!

Wat deze mensen wilden weten blijkt vooral uit de volgende, veel gestelde vragen.

Wat kan ik **zë**lf doen?

Wat kost het en wat is rendabel?

Wër kan ik zonnepanelen, zonnecellen, windmolens kopen?

Welke dubbele ramen funktionieren het beste?

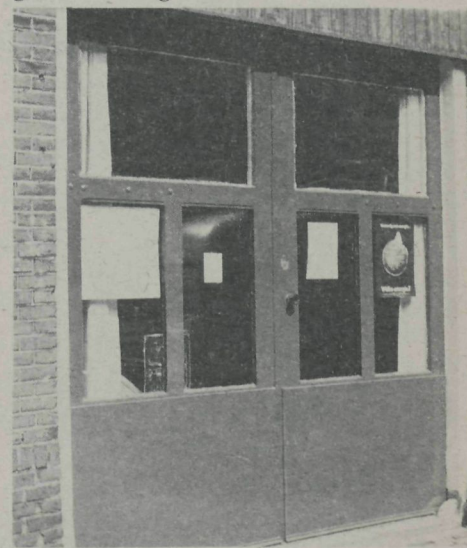
Veel bezoekers kwamen natuurlijk uit Den Haag, maar toch ook een aantal uit omliggende gebieden.

We concentreren ons vooral op bestaande huizen (dus niet op nieuwbouw). Vooral mensen die een eigen huis bezitten blijken geïnteresseerd te zijn.

De leden van de nu ruim één jaar oude werkgroep zijn: Dirk Pasma, Jaap Douma, Anna Kwappenberg, Wil van Leeuwen, Hannie Didden, Bart Didden, Sjoerd Didden, Joop v.d. Heuvel, Aad van der Ark en Mieke Rutten.

Voorlichtingscentrum 'Draaien om de zon' van de Haagse Energiewerkgroep, Fr. Maelsonstraat 15, Den Haag. Tel. 070-551023.

● **Het pand van 'Draaien om de zon'. De gevel mist nog een naam.**

Werkgroepen woonplan De Kleine Aarde

Piramidebouwers in heel Nederland

Heel belangrijk voor de toekomst van de piramidewoningen zijn de regionale werkgroepen. Veertien zijn er nu, over het hele land verspreid, bezig met het ter plaatse bekijken van de realisatie-mogelijkheden.

Aan twee belangrijke voorwaarden moet voor de bouw worden voldaan. Ten eerste, dat er een groep mensen in een bepaalde gemeente of streek is, die in een dergelijke woonvorm met bijbehorende ideeën wil wonen. Zij kunnen zich verenigen tot een vereniging of stichting die in de desbetreffende gemeente dit plan gaat aankaarten en realiseren. Of in eerste instantie als groep gaan werken en met elkaar gaan vaststellen wat je als groep wilt bereiken en welke aspecten er als gemeenschappelijk naar voren komen, om als bewonersgroep verder te gaan. Uit dit groepsproces, dat op zich al moeilijk is, kan dan een bouwvereniging ontstaan, die bijvoorbeeld als een centraal-wonen-project verder gaat.

Ten tweede is het noodzakelijk een gemeente bereid te vinden, dit project ruimte te geven om te bouwen. Een gemeente is hierin helemaal autonoom. Zij beslist zelf of de piramidewoningen gebouwd mogen worden en of zij daarvoor bouwgrond ter beschikking stelt. Het gevaar dat een provinciale of rijksoverheid iets in de weg zal leggen, kwa voorschriften en wenken waaraan niet voldaan wordt, is er niet meer, na de brief van het Ministerie van VoRo aan alle Nederlandse gemeenten (zie DKA 29).

Om tot een verdere uitbouw van dit regionale werk te komen, is onderstaand de lijst met de werkgroepen en hun contact-personen, zoals die op het ogenblik aan het werk zijn, opgenomen. Deze contact-personen komen regelmatig, ongeveer tien keer per jaar bij elkaar, om ervaringen uit te wisselen en gezamenlijk de vorderingen met medewerkers van DKA, de Stichting Woonplan DKA (i.o.) en de architecten door te nemen. Ook het opzetten van nieuwe acties en de vorderingen bij het uitwerken van de plannen worden hier besproken.

Adressen piramidebouwers

Regio-koördinatoren en lokale contact-personen.

• Regio Nrd-Brabant/Limburg.

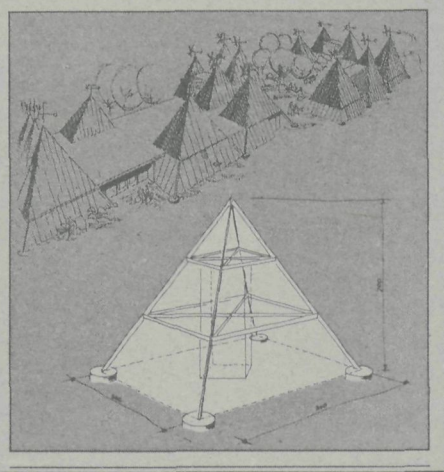
Jan van der Linden,
Kasteel Nw Herlaer,
Halder, bij St.Michielsgestel. Tel. 04105-2677.

• Regio Zeeland.

Ton Caljouw,
IJsselstraat 37, Souburg. Tel. 01184-64515.

Milieubewust wonen in piramidehuizen

Het woon/leefplan DKA-Schouten-De Jonge

• Oost-Souburg.

Hannie en Peter Stok,
Braumstr. 13, Oost-Souburg.

• Regio Overijssel/Gelderland.

Jan Bakker,
Ruys de Beerenbrouckstr. 37,
Brummen. Tel. 05756-2602.

• Zutphen en omgeving.

Christel v.d. Dobbelssteen,
Barlheze 19, Zutphen. Tel. 05750-15347.

• Regio Zuid-Holland.

Herman van der Made,
Archimedesstr. 119, Den Haag. Tel. 070-637468.

• Regio Nrd-Holland.

Afra Korse,
Lange Tuin 51, Zwaag N.H. Tel. 02290-33048 (46673).

• Lelystad.

Mariette van der Molen,
Punter 30-38, Lelystad. Tel. 030-314652.

• Regio Utrecht.

Chris Jonkman,
Korte Nieuwstr. 8 bis, Utrecht.
Tel. 030-889042.

• Loenen/Breukelen/Abcoude.

Els Boerwinkel,
Rijksstraatweg 20, Nieuwersluis. Tel. 02943-4011

• Maarssen/Wilnis.

Cees Riedijk,
Burg. Van Trichtlaan 46, Wilnis. Tel. 02979-5070.

• Regio Friesland/Drente/Gron.

Pieter J. Sevenhuijsen,
Tweeloo 24, Meppel. Tel. 05520-55868.

• Workum e.o.

Ad Klomp, Süd 17, Workum.

• Almelo/Enschede.

Henk Schoemaker,
Schierstins 9, Almelo. Tel. 05490-64435.

• Architecten:

Gerard Schouten, Lauwersdijk 18,
Lielde (gem. Lichtenvoorde). Tel. 05443-1776. Gerrit de Jonge, Da Costa-laan 2, Velp. Tel. 085-635023.

• De Kleine Aarde (energiegr.)

Jos van Doorn, Munsel 17, Postbus 151,
Boxtel. Tel. 04116-76901.
privé: Van Ostadelaan 9, Waalre. Tel. 04904-2014.

• Stichting Bouwplan De Kleine Aarde i.o., kontaktpersoon:

Wout Snel, Deventerweg 43,
7245 PJ Laren (Gelderland). Tel. 05738-1499.

Voeding en religie

Religie/sekte: verboden en regels

Leger des Heils: alcohol

Quackers: alcohol + eenvoud in de voeding

Baptistengemeente: alcohol + tabak

Christian Science: alcohol + tabak

Jehova's getuigen: alcohol + tabak + koffie + thee + vermijden van alle luxe en vermaak

Baha'i wereldgeloof: alcohol + tabak + opium

Zevendedagsadventisten: alcohol + tabak + koffie + thee + narkotika, velen leven vegetarisch of veganistisch

Joden: varkensvlees + bloedrijk vlees (30 diersoorten)

Hindoeïsme: rundvlees, de hogere kasten alle vleesgebruik

Boeddisme: in principe alle vleesgebruik

Zen-boeddisme: alle vleesgebruik

Rozekruisers: vegetarisch, wel zuivelproducten

School van het Rozekruis: vlees + vis + alcohol + tabak

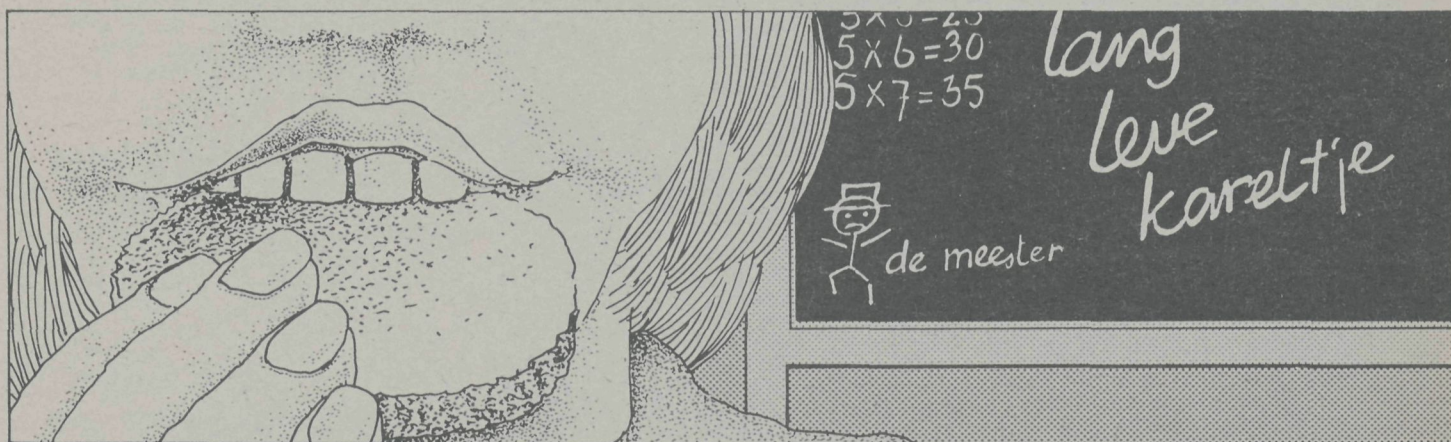
Trappisten: vlees + vis + eieren, weinig melk

Messiah's World Crusade: dieet van 50% rauwe granen en 50% rauwe groenten.

(Uit: Voeding 7/8 1979).

Bak zelf goed, vers en lekker!

TRAKTEREN op school en thuis

We gaan eens bekijken wat je aan gezonde traktaties kunt bedenken, bijvoorbeeld voor op school of op een feestje. Ik heb wat ideeën verzameld en die hieronder zo duidelijk mogelijk opgeschreven.

Niet alle kinderen zijn waarschijnlijk gewend om volkorenbrood en andere volwaardige produkten te eten. Misschien is gebak, gemaakt van volkorenmeel een goede manier om ze er eens kennis mee te laten maken. Het lijkt me dat je niet te grote stukken moet gaan maken. Dat is ook niet nodig, want de kinderen hebben meestal thuis al gegeten. Veel kinderen zullen het leuk vinden als je van de vorm iets moois of juist iets gekks maakt, zoals een poppetje, een kop, een beestje of een letter. Of als je het mooi verpakt.

Zoete koekjes

Hier is dan het eerste recept. Het is geschikt om zoete koekjes te bakken. Je hebt nodig voor ongeveer dertig koekjes:

250 gram tarwemeel
100 gram vlokken (gerst- of havervlokken),
150 gram roomboter,
2 eieren,
1/4 theelepel zeezout,
4 eetlepels stroop (pere- of bietenstroop).

Om het deeg te maken heb je een kom nodig. (En natuurlijk schone handen.) Daar doe je het meel, de vlokken en het zout in. Goed door elkaar mengen. Dan leg je ook de boter in die kom. Is hij erg hard, snij hem dan in stukjes. Doe de stroop en de eieren er ook in. Met je ene hand ga je nu alles door elkaar kneden, tot je van het deeg een bal kunt vormen. De boter is nu zacht geworden. Proef even of de smaak naar je zin is. Dan zet je de kom op een koele plaats weg, om de boter weer een beetje hard te laten worden. Na een uurtje rol je de deegbal uit op een tafel die met meel is bestrooid. Gebruik hiervoor een echte

deegrol of een gewone fles. De dikte van de koek moet minder dan een halve centimeter zijn. Uit deze koek ga je nu koekjes snijden. Misschien heb je thuis wel zandtaartvormpjes. Je kunt natuurlijk ook zelf modellen bedenken. Je smeert een bakplaat dun in met boter of olie en legt daar je koekjes op. Je kunt ze nog versieren met een stukje noot of graanvlokken. Rozijnen als garnering kun je er beter na het bakken opleggen, anders verbranden ze. Om de koekjes te bakken zet je ze ongeveer twintig minuten in een oven bij 175°C. Na het bakken leg je ze voorzichtig op een rooster om ze uit te laten dampen.

Rozijnenbollen

Nog iets voor in de oven: rozijnenbollen. Voor dertig kinderen heb je nodig:

1 kilo volkorentarwemeel,
30 gram gist,
500 gram rozijnen,
ongeveer 700 cc lauw water,
1 theelepel zout.

Leg je meel en het zout op een tafel en ga dit goed mengen. De gist ga je nu vloeibaar maken met een beetje lauw water. Maak een kuiltje in het meel en giet daar het gistwater in. Een beetje roeren met je vinger en daarna scheutje voor scheutje de rest van het vocht erbij doen. Flink kneden met beide handen. Het deeg mag niet zo nat zijn dat het plakt. Terwijl je kneedt merk je dat het deeg steeds meer vocht opneemt. Dan doe je er ook rozijnen bij. Nu ga je verder met je kneedwerk tot je een soepel deeg hebt. Als het na al dat bewerken weer wat aan je handen kleeft, is je kneedwerk af. Maak nu dertig bollen en leg ze op een ingevette bakplaat. Laat ze ongeveer een uur rijzen op een warme plaats (kamertemperatuur). Dek ze af met een vochtige (thee)doek. Daarna zet je ze in de oven bij 175°C, ongeveer een half uur lang. Leg ze daarna op een rooster om af te koelen.

Zonder oven

Hier is nog een recept, waarvoor je geen oven nodig hebt. Je gaat hiervoor oud brood gebruiken. Voor dertig kinderen heb je nodig:

10 sneetjes oud brood, van volkorenmeel gebakken,
5 lepels notenpasta,
4 lepels roomboter,
4 lepels pere- of bietenstroop.

Je begint met het brood te verkrumelen in een kom. Dan doe je er de roomboter bij (even snijden als hij hard is), de stroop en de notenpasta. In plaats van notenpasta kun je ook zelf noten hakken of malen. Wel lekker, dan vind je nog stukjes terug. Van dit alles kneed je een deeg, waarvan je een bal kunt vormen. Die verdeel je in dertig porties. Daarvan kun je allerlei figuurtjes vormen, net als bij klei. Letters, poppetjes, verzin maar wat. Je kunt natuurlijk voor oren en ogen weer stukjes noot, vlokken, rozijnen of andere stukjes fruit gebruiken.

Nog meer ideeën

En wat dacht je van een armband, geregen van rozijnen en krenten en noten. Of zelfgebakken popcorn met een beetje honing? Dat wordt allemaal nog lekkerder als je er zelf kleine zakjes voor maakt of er zo maar een mooi papiertje omheen doet.

Waarschijnlijk heb je zelf ook wel eens iets gemaakt om op school te trakteren. Het lijkt me leuk als je dat opschrijft en naar ons toestuurt. We kunnen dan de volgende keer wat recepten van jullie zelf geven.

Het mogen ook ideetjes zijn voor iets anders, een drankje of zo. Denk er wel aan dat je gezonde spullen gebruikt om het te maken.

Stuur je recepten aan: Greet Hospers, De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Weer leren voorzien in eerste levensbehoeften

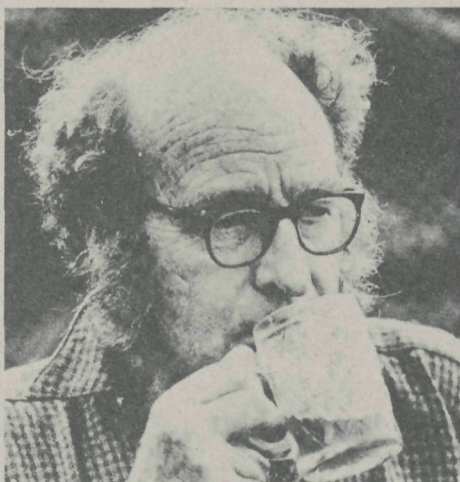
John Seymour
bezoekt De Kleine Aarde

Het werkloosheidsprobleem is op te lossen. Mensen kunnen gezonder worden, dankzij voedsel zonder chemicaliën. En ze zullen niet meer zo afhankelijk zijn. Dit zijn de belangrijkste konklusies, die John Seymour aan iedereen wil doorgeven, na 25 jaar zoveel mogelijk voor zichzelf zorgen. Voor de presentatie van zijn boek 'Leven van het land', dat we reeds in het lentenummer konden aankondigen, kwam John Seymour onlangs naar De Kleine Aarde.

'Om voedsel te produceren wordt vijf tot zes keer meer energie gebruikt dan er in de vorm van calorieën uitkomt. Dat is toch te gek. Bovendien is het in de toekomst onmogelijk, want vrijwel al die energie komt uit olie, die schaars en duur wordt. Daarom moet het roer radikaal om. De landbouw moet niet steeds meer boeren afstoten, maar er moeten juist meer boeren komen. De werklozen kunnen aan het werk.' Duidelijke taal van John Seymour. Hij weet waar hij over praat. Hij ziet ook duidelijk wat er moet gaan gebeuren.

De stad uit

Zijn ervaringen en die van anderen met biologische landbouw en zelfvoorzieningstechnieken moeten worden doorgegeven. Steeds meer mensen zullen belangstelling krijgen. John Seymour ziet zelfs de mensen uit de steden wegstromen naar het platteland, als de milieuproblemen nog meer de pan uitrijzen. Maar waar vinden ze dan land? 'Dé oplossing daarvoor is een hoge belasting op

grootgrondbezit. Dan zullen de prijzen vanzelf zakken. Dan kunnen mensen grond kopen, en zelf aan de gang gaan.' Seymour gelooft zelfs dat het zo ver komt dat ook in het westen sprake zal zijn van landbezetting door mensen uit de stad.

De Brabantse ploeg

Zelf heeft hij zelfvoorziening uit noodzaak ontdekt. Het begon met een koe te kopen in plaats van dagelijks enkele mijlen te moeten fietsen voor melk. Al doende en zoekende leerde hij. Zo ontdekte hij in Spanje de Brabantse ploeg. 'Een slimmere vinding dan de kerncentrale', oordeelt hij. Zijn boek is een pleidooi voor de eigen aanpak. Maar, vroegen we hem, moeten we nu allemaal zelf brood gaan bakken,

manden vlechten en dergelijke? 'Het is goed als je het kunt als er geen aanbod (meer) is. Maar zelfvoorziening op dorpsniveau is natuurlijk beter. Een bakker dus die voor een kleine gemeenschap werkt. Alleen voor bepaalde producten zoals staal, zal de productie op een grotere schaal moeten gebeuren.' Zoals bekend waren Schumacher en Seymour goede vrienden. Ze hebben elkaar sterk beïnvloed. Schumacher schreef dan ook een voorwoord in het boek en merkt op dat Seymour een van de grote pioniers is op het gebied van zelfvoorziening.

Kennis doorgeven

Op zijn boerderij in Wales (Groot-Brittannië) wil John Seymour zijn kennis ook in de vorm van kursussen gaan doorgeven. Dus theorie en praktijk tegelijk. Naast de landbouw wil hij ook aandacht

'Gangbare landbouw verspilt kostbare energie'

besteden aan ambachten zoals linnen maken, wol spinnen en dergelijke. Op energiegebied denkt hij aan de toepassing van methaangas en zonnepanelen. Tot nu toe is het er nog niet van gekomen daarmee op z'n eigen bedrijf te experimenteren.

Na zijn verblijf op De Kleine Aarde merkte hij op hoe 'well organized' alles er toe ging. Waarna hij nog eens het belang onderstreepte van dergelijke plaatsen, waar de mensen kunnen leren, weer in hun eerste levensbehoeften te voorzien, voor als het er op aan gaat komen. Maar ook voor het plezier, de ervaring en de bevrijding van de afhankelijkheid van organisaties en systemen. Of zoals Schumacher zegt: 'In aanraking te zijn met de feitelijke oerprocessen van de schepping.'

Leven van het land Inspirerend en vooral fijn om te lezen

Op dit moment wordt de Nederlandse markt overstroomd met boekjes die je vertellen hoe je 'het' op de goede, oude manier moet doen, zonder dat je spullen nodig hebt van de grote, vervuilende maatschappij. Kortom hoe je een produkt maakt waar niemand (behalve jij) mee geknoeid heeft. Een produkt dat is zoals het – in het ideale – vroeger geweest zou zijn.

Deze boekjes zijn niet meer dan handleidingen voor de productie met grootmoe-

ders gereedschap, grootmoeders grondstoffen, en grootmoeders kennis. Nostalgie dus.

Deze eventueel toepasbare nostalgie blijkt uitstekend in de markt te liggen. Uitgeverijen als Hollandia, Baarn (Hans van Cuylenborg) en De Driehoek, Amsterdam (Greet Buchner) hebben er flink werk aan.

Op het gebied van de akkerbouw en vee-teelt blijkt in dit genre nog niet veel geschreven te zijn. Naast enkele bruikbare

publicaties uit Engeland (zie DKA 24) kennen we nog De Nieuwe Boer van Arnold Kamphuis (Bert Bakker, Amsterdam), een handleiding voor onmogelijke en verouderde landbouwtechnieken in Panoramastijl. Een boek dat ver uitstijgt boven dit niveau is het in 1976 verschenen werk The Complete Book of Self-Sufficiency van John Seymour. De Nederlandse vertaling en bewerking, genaamd Leven van het Land, is van John Onstwedder en Hendrik van den Heuvel.

Het boek doet zeer Engels aan – de prijs gelukkig ook – en is schitterend uitgevoerd. De afbeeldingen zijn instructief en duidelijk en meestal ware kunstwerkjes, een zeldzame combinatie.

Wales

De schrijver, John Seymour, heeft in Wales al jaren een zelfvoorzienende boerderij, vandaar dat hij met kennis van zaken kan spreken. Helaas heeft hij niet alleen gebruik gemaakt van die kennis, maar heeft zich ook laten inspireren door de tijdschriften Mother Earth News (US) en Undercurrents (UK), wat het boek wel interessanter, maar niet geloofwaardiger maakt.

Het boek is geschreven door iemand die op veel plaatsen op aarde aan landbouw heeft gedaan, en daarom voor allerlei problemen met allerlei oplossingen komt aandragen. De meeste oplossingen zijn echter bepaald niet overal op aarde toepasbaar.

Verder woont hij duidelijk in Wales en een van de charmes van Wales is, dat er zo weinig Welshmen zijn, en dat merk je in de grondprijzen.

Gemengd bedrijf

Het boek is in zes hoofdstukken verdeeld.

In het eerste hoofdstuk 'De weg naar de zelfvoorziening' wordt een inleiding gehouden over de landbouw, waarbij uitgegaan wordt van het gemengd bedrijf.

Onderwerpen als bodemkunde, bemesting en vruchtwisseling komen aan de orde en er wordt aan de hand van twee bedrijven – een van een halve hectare en een van 2½ hectare – bekeken hoe je zou kunnen boeren met tuinbouw, veehouderij en akkerbouw.

In het tweede hoofdstuk, 'Voedsel van het land', komen ontginnen, draineren – jammer dat in Nederland gangbare systemen niet behandeld zijn – omheinen en bosbeheer aan bod. Hier ook de vergelijking van trekker, paard, ezel, muilezel en os. Wel interessant, maar ezels, muilezels en ossen zijn nogal schaars in Nederland. Grondbewerkingen zijn goed behandeld, maar bij het gebruik van ploegen staat de afstelling van de ploeg niet beschreven.

Werktuigen voor paardetractie, waarmee in dit boek veel gewerkt wordt, staan óf bij enkele boeren weg te roesten of moeten uit allerlei uithoeken van de wereld geïmporteerd worden. In ons progressieve landje wordt bijna niets meer gemaakt – een lijst van fabrikanten ontbreekt. (Die kan besteld worden bij TOOL, Mauritskade 63, Amsterdam.) De teelt van granen wordt goed beschreven. Zo goed dat je zin krijgt om het te doen, maar ook zo dat je zegt ik wil het eerst gedaan hebben voor dat ik op eigen risico aan de gang ga. Dat is volgens mij de sterke kant van het boek, het dwingt de lezers tot nadenken voordat ze dordriest beginnen.

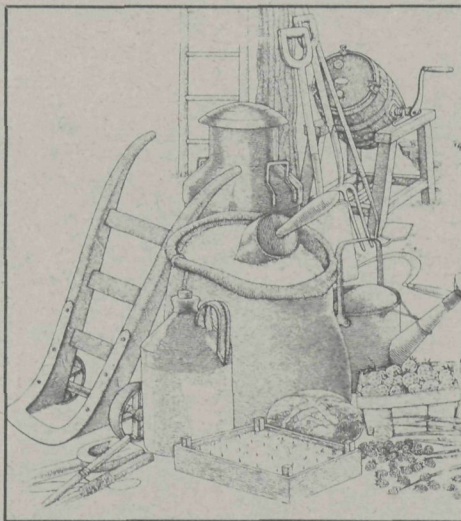
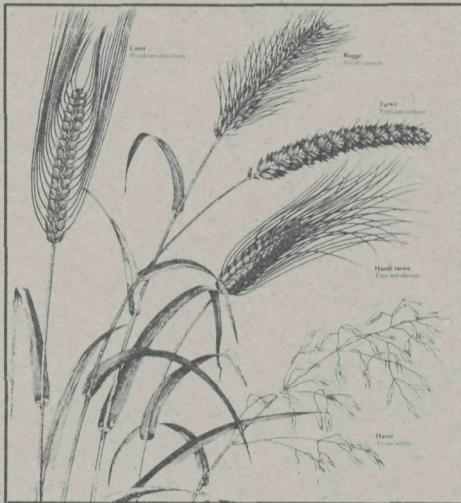
Graslandbeheer en de teelt van voedergewassen, inclusief de teelt van veldbonen – een gewas dat in Nederland toekomst heeft – komen ook goed aan de orde.

Dieren

De meeste boekjes over biologische landbouw laten de verzorging van dieren,

van assistentie bij de geboorte tot en met de slacht en het verwerken van de produktie buiten beschouwing. Dit boek is erg gedetailleerd en met zorg aangepast aan de Nederlandse omstandigheden. Jammer dat de bereiding van Goudse kaas niet behandeld is, terwijl de ingewikkelde bereiding van Engelse kazen er wel in staat. Geiten, varkens, schapen, konijnen, kippen, ganzen, duiven, eenden en bijen (hier worden wel de Nederlandse rassen genoemd) komen aan bod, inclusief de adressen waar informatie te verkrijgen is (hulde, vertalers!).

Het voedsel uit de tuin, het vierde hoofdstuk, blijkt ook op een Engelse manier geteeld te worden. Groenbemesting, kompost en het gebruik van tuingereedschap staan er prima in. Jammer dat er geen afbeelding in staat van een goede

schoffel en een rolschoffel.

Een groot assortiment aan gewassen wordt behandeld, maar weer op een typisch Engelse manier; in de tuin staan veel wortel- en knolgewassen en weinig verse bladgroentes. Wij zouden onze tuinen anders indelen.

Ook is het klimaat daar milder. Wat betekent dat we, volgens Seymourse be-grippen, in koudere streken zitten, wat weer doorwerkt in de planttijden.

Groot- en kleinfruit worden goed behandeld maar er staat weinig in over de snoei van het gewas.

Interessant zijn de verhandelingen over het conserveren van diverse produkten. De Nederlandse bewerkers hebben geprobeerd het gebruik van kristalsuiker zo veel mogelijk te beperken, door deze te vervangen door bietsuikerstroop van bio-

logische komaf. Ik ben bang, dat de kleur en de smaak van de stroop toch wel zijn invloed op de bedoelde conserven zullen hebben.

In het gedeelte dat over energie handelt wordt gelukkig niet voorbijgegaan aan het belang van energie besparen; het is weinig zinvol om uitgebreide systemen te ontwerpen waarmee we warmte van natuurlijke hulpbronnen kunnen benutten, alvorens we iets gedaan hebben aan verliezen in de systemen die we reeds gebruiken.

Hoewel er nog wel ongeveer 75 watermolens in Nederland zijn, is het duidelijk, dat deze vorm van energieopwekking in Nederland geen grote toepassing kan vinden. Dit in tegenstelling tot zonne- en in mindere mate windenergie die zeker wel mogelijkheden bieden.

Het hoofdstukje besluit met 'Brandstof uit afval'. Dit biedt mogelijkheden voor mensen die buiten wonen en de beschikking hebben over een hoeveelheid (dierlijk) afval, dat kan dienen om het brandbare methaangas te produceren. Vermeld is hier ook de hoeveelheid gas die mens en dier per dag via hun afval kunnen leveren.

Niet na te volgen

Het laatste hoofdstuk behandelt een aantal oude ambachten, voorzien van juweeltjes van illustraties. Leuk beschreven, maar echt niet om direkt na te volgen; de aanwijzingen zijn te summier. Om een voorbeeld te geven: bij mandenvlechten moet je weten hoe je de tenen dient voor te behandelen, hoe je ze eventueel dient te schillen, en wanneer ze gesneden moeten worden. Er wordt gepraat over het bakken van stenen voor het bouwen van huizen. Is het niet veel beter uit te kijken naar ander bouw materiaal dat niet zo veel energie kost (kun je niet veel beter bouwen van het hout dat je wilt verstoppen voor de steenbakkerij?). Smeden en steenhouwen zijn vakken, en die leer je niet zo maar uit twee bladzijden tekst.

En het telen van vissen (tilapia, een tropisch visje) gaat misschien goed in Amerika, maar in Nederland met zijn zachte klimaat is het echt geen sukses. Bij een proef op De Kleine Aarde bleek een kilo vis ongeveer tweehonderd gulden te moeten opbrengen om uit de kosten te komen.

Over het destilleren van hars en teer, het maken van houtskool, zeep, suiker, verf en papier kun je alleen maar zeggen dat het leuk is om te lezen.

Ondanks deze kritiek is het een boek waar je voor je plezier in gaat lezen, en waardoor je op allerlei leuke ideeën kan komen. Een boek dat je als het ware toeschreeuwt 'begin!', waar je ook zit en wie je ook bent, en dat is volgens mij precies de bedoeling van de schrijver, de tekenaar en de bewerkers, die een schitterend werkstuk geleverd hebben.

Leven van het land. Niets verspillen en gezond blijven. John Seymour. In den Toorn, Baarn/Kosmos, Amsterdam. Oorspronkelijke titel: The Complete Book of Self-Sufficiency. Nederlandse bewerking en vertaling John Onstwedder en Hendrik v.d. Heuvel.

Prijs f 29,50. Speciale prijs DKA donateurs, zie bestelpagina.

Zonder verwarming gaat het ook

In de wereld van biologische telers is al lang de discussie gaande of telen onder glas nu wel of niet verantwoord is. Groeit de plant in de kas nu wel zo gezond als hij zou moeten groeien? Kan hij zijn ziektes wel weerstaan? En kost het bouwen van kassen, het stoken en eventueel bijbelichten van die kassen niet ontzettend veel energie?

Wat gebeurt er in een kas?

In een kas scherm je een stuk tuin af van allerlei weersinvloeden die normaal gesproken op die tuin ingewerkt zouden hebben. Hierdoor kun je tot op zekere hoogte het klimaat in dat stukje tuin beheersen. Een kas biedt bescherming tegen wind en regen en houdt zonnepwarmte vast. Wind versterkt de verdamping, koelt en bestuift de plant. Zonnestralen kunnen door het glas dringen. Donkere oppervlakken binnen de kas worden warm, met als gevolg, dat de temperatuur in die kas stijgt. De warmte kan, in de vorm van straling, het glas niet passeren. De kas is dus eigenlijk een soort muizeval voor zonne-energie. De lichtstralen kunnen er wel in, maar de zonnepwarmte kan er niet uit.

Klimaat regelen

Doordat de afscherming geen regen doorlaat heerst er in de kas altijd een soort woestijnklimaat. Dit droge, windvrije, tamelijk warme klimaat kunnen we nog verder beheersen door de kas te luchten. We zorgen dan dat er in de kas een luchtstroom optreedt, waardoor de temperatuur daalt en de relatieve luchtvochtigheid daalt. Door water in de kas te vernevelen kunnen we een verhoging van de luchtvochtigheid en een temperatuurdaling bewerkstelligen.

Koude kas

Bovenstaande klimaatbeheersingen kunnen allemaal in een 'koude' kas gedaan worden, dus in een kas die niet kunstmatig verwarmd wordt. We zijn nu echter nog vrij beperkt in onze mogelijkheden. We zijn namelijk nog volledig afhankelijk van de hoeveelheid zon die in de kas valt (die maakt de kas warm) en ook behoorlijk afhankelijk van de temperatuur buiten de kas. Glas en plastic, tenminste als zij licht moeten doorlaten, isoleren niet zo best, en door allerlei kiertjes vindt een heel sterke ventilatie plaats. In een goed kasje wordt twee tot drie keer per uur het gehele luchtvolume ververst. De Kleine Aarde gebruikt koude kassen voor het voortrekken van plantmateriaal en voor wat teelten waar het in het voorjaar buiten nog te koud voor is: sla andijvie, spinazie, tuinkers, postelein. Ge-

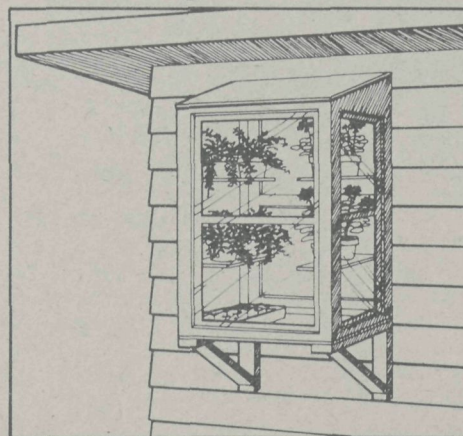
durende de zomer staat de kas vol met gewassen die het buiten niet zo lekker doen zoals paprika's, tomaten, aubergines, komkommers en Spaanse pepers.

Gestookte kas

We kunnen een kas op een andere wijze gaan verwarmen waardoor we verzekerd zijn van een vrij konstant temperatuurniveau.

- Een vensterkastje uit: Biologisch tuinieren onder glas.

veau, wat erg nuttig is voor sommige gewassen die absoluut geen koude kunnen verdragen. We kunnen ook nog bijbelichten in een kas, zodat we kunnen zorgen dat bepaalde planten dingen gaan doen, die ze in dat jaargetijde anders nooit gedaan zouden hebben. Door bijbelichting of verduisteren kun je een kerstster (Euphorbia pulcherrima) zo gek krijgen dat hij zelfs met kerstmis de bloei overslaat. De zelfde kerstster bloeit dan in hartje zomer.

Door deze mogelijkheden tot klimaatbeheersing zijn de mogelijkheden van de tuinder enorm. Hij kan het hele jaar door (theoretisch) alle gewassen telen, wat voor de toch al niet met verse voorjaarsgroente verweende biologische konsument een groot voordeel is.

Nadelen

Maar ten koste waarvan gaat dit? Een kas staat meestal op een vaste plaats. De grond, die relatief duur is zal vaak voor de dure teelten gebruikt worden, met als gevolg een krappe vruchtwisseling en grotere kans op bodemziekten. De grond krijgt in de winter nooit de kans om eens flink door te spoelen. Dus allerlei zouten kunnen niet uit de grond weg. In een kas kan tocht optreden met als gevolg luis. Het stoken en bijbelichten kost flink wat kostbare energie. Om bij het stoken te blijven, in de winter moet soms een temperatuurverschil van 32°C overbrugd worden.

Meer informatie

Over het telen in kassen zijn twee boekjes verschenen. 'Biologisch telen onder glas' van George en Katy Abraham en 'Het kassenboek' van Oudshoorn/Hiddema. Beide boekjes gaan over hobbykasjes. Het biologische boekje is geschreven door een paar Amerikaanse tuin-enthousiasten, die heel vindingrijk allerlei kasjes maken van diverse materialen (tot kinderschommels toe) maar zo nu en dan ook wat onpraktisch bezig zijn. Ze doen alles op tabletten (kweektafels) en dat lijkt mij voor de hoge gewassen helemaal niet gemakkelijk. Het is leuk geschreven, maar het moet nuchter doorgelezen worden. Dit in tegenstelling met 'Het kassenboek', een degelijk werk van Hollandse origine, dat rustig spuit als dat nodig is. Dit boek is vrij technisch, maar wel zeer sekuur. Voor bouwers van hobbykasjes is misschien een nadere toelichting op de technische termen op zijn plaats. Van de grond af wordt de kassenbouw hier behandeld, als ware het kassenbouw voor de beroepsteelt. Maar ook de teelten, vooral die van siergewassen staan hier grondig in beschreven. Ik geloof dat deze boekjes elkaar uitstekend aanvullen. Ik raad de biologische amateurtuinder die een kasje wil zetten aan beide boekjes eerst bij een bibliotheek te lenen, om dan later eventueel het boekje dat hem het best bevalt aan te schaffen.

Biologisch tuinieren onder glas, George en Katy Abraham, Hollandia, 1977. Het kassenboek, Wam Oudshoorn en Watze Oege Hiddema, Zomer en Keuning, 1978.

Job Tielrooy

sap maken

van groente en fruit

Zelf sap maken is leuk werk. Het is meestal verser en lekkerder dan drankjes uit de winkel. U kunt zelf de smaak bepalen door eigen combinaties toe te passen. En u weet precies hoe het gemaakt is. De zonovergoten medaille heeft echter ook een andere kant.

Sap maken is eigenlijk een vorm van conserveren. Het kost extra energie en geeft meestal verlies aan voedingswaarde. Net als bij witte bloem zijn de vezels verdwenen en is de hoeveelheid vitaminen drastisch verminderd. De voordelen van vers fruit zijn eigenlijk onverbidde-lijk.

Maar naast al dat gezonde en milieu-vriendelijke is er best wel eens aanleiding voor het serveren van een bijzonder sapje. Ronn Hoose, ook DKA raadgever op dit terrein, vertelt u hoe u 't zelf maakt.

Vijf methoden

Er zijn verschillende methoden, om sap aan vruchten te onttrekken.

1. Door koude extractie, dus door uitpersen.
2. Door middel van koken.
3. Door middel van een sapcentrifuge.
4. Door middel van een citruspers.
5. Door middel van een stoomextraktor. Bovenstaande vijf methoden hebben voor- en nadelen, daarom zullen we ze in volgorde behandelen.

1. Koude extractie. Vruchten grondig afspoelen met lauwwarm water, bijvoorbeeld in een vergiet. De eenvoudigste manier is de vruchten in een schone (in kokend water steriel gemaakte) sloop, met de handen uit te persen. De handen moeten natuurlijk terdege gewassen zijn, maar nog beter kan men voor f 1,75 een paar chirurgische handschoenen aantrekken.

Voordeel: volledig behoud van vitaminen en smaakstoffen.

Nadeel: dit sap kan alleen bewaard worden door invriezen, waardoor weer veel vitaminen verloren gaan.

2. Koken. Vruchten weer grondig afspoelen en in een pan doen met zoveel water dat ze ruim onder water staan. Aan de kook brengen en door laten koken tot alle sap uit de vruchten onttrokken is. Daarna zeven.

Voordeel: eenvoudige bereidingswijze en het sap kan in schone flessen bewaard worden mits aan enkele eisen voldaan wordt (zie 'bewaren').

Nadeel: veel vitaminen en smaakstoffen gaan verloren.

3. Sapcentrifuge. Deze methode gaat snel en grondig en heeft dezelfde voor- en nadelen als de 'koude extractie'.

4. Citruspers, zie 1 en 3.

5. Stoomextraktor. Naar mijn smaak is

dit wel de meest ideale methode. Dit gaat met een speciale pan, de stoomextraktor (zie DKA 25, p. 41).

Voordeel: Het sap wordt gepasteuriseerd en is dus bakterievrij.

Geen verlies van vitaminen en smaakstoffen.

Geen kooksmaak.

Ook te gebruiken voor groentesappen.

Nadeel: Het sap wordt iets verdund met water.

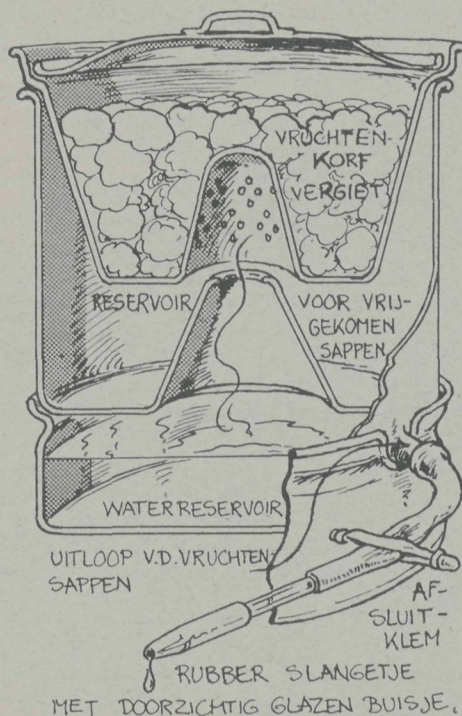
De enige methoden waarbij geen synthetische conserveringsmiddelen behoeven worden toegevoegd om het sap bewaarbaar te maken, zijn 2 en 5 of men moet grote hoeveelheden suiker toevoegen of het sap op hoge temperatuur brengen.

Bewaren

Indien het sap dus na een koude extractie of door methode 3 of 4 enige tijd verhit wordt, kan dit in flessen bewaard worden.

We zullen hieronder de bewaarmethode bespreken bij gebruik van een stoomextraktor aangezien uit deze methode, de andere kunnen worden afgeleid.

• De stoomextraktor.

De goed gewassen vruchten worden in de vruchtenkorf gedeponeerd, het waterreservoir gevuld met warm of koud water en op een warmtebron geplaatst. Spoedig zal het water in het reservoir koken en de stoom gaat dan langs en door de vruchten. (Grote, harde vruchten van te voren klein snijden en om de kooktijd te bekorten alle andere vruchten tot moes drukken of stampen.)

Spoedig komt vruchtsap vrij dat zich verzamelt in het sapreservoir. Dit is dan zichtbaar in het glazen buisje van het aftapslangetje.

Tevoren moeten voldoende flessen worden gereedgemaakt om het sap te kunnen opvangen. Men kan hiervoor iedere fles nemen, die hermetisch af te sluiten is, dus bijvoorbeeld wijnflessen.

Voor f 11,95 kan men zich een kroonkurkapparaat aanschaffen om grondig te kunnen afsluiten. (Kroonkurken kosten per 50 stuks f 2,95.)

Een andere methode werkt met rubberkapjes, die over de hals van de fles gaan en zich naar binnen zuigen (vacuüm) zodra het sap afkoelt.

De flessen kunnen het beste schoongemaakt worden met behulp van wat soda. Daarna vult men de flessen met warm water en zet ze binnen handbereik.

Zodra er zich sap in de ketel gevormd heeft, kan men gaan tappen.

Laat een fles leeglopen, plaats het afvoerslangetje in de flesopening en open de afsluitklem. Vul de fles voor 100%.

Terwijl het sapreservoir van de extraktor zich opnieuw vult, kan men nu een kroonkurk of rubberkap aanbrengen.

Let er op dat men niet met vuile vingers aan de flesopening of aan de kroonkurk komt, om infectie te voorkomen.

Plaats de warme flessen (het sap is minstens 70° Celsius) op een vochtige doek, dus niet op een koude aanrecht.

Het enige wat u nu nog te doen hebt is de flessen van een etiket te voorzien en op te bergen.

Mengen

Op deze wijze voorziet u zich van een voorraadje zonnig sap, voor de winter-tijd. Niet ieder sap echter zal – vooral door kinderen – gewaardeerd worden.

Rode bessensap is nu eenmaal vrij zuur. Terwijl er ook vruchtsappen zijn, welke vele mensen te zoet vinden.

Aarzel daarom niet om verschillende vruchten te mengen, bijvoorbeeld rode bessen met peren of meloen. Zo zijn er vele variaties te bedenken.

Zeergezonde groentesappen zijn rode bieten, wortels en selderij-sap.

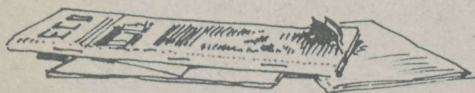
Etiketten

Natuurlijk schrijft u op het etiket, welk sap zich in de fles bevindt. Het is echter ook raadzaam hierop te noteren, hoeveel vruchten gebruikt zijn, om één fles sap te maken. Indien u dus uit tien kilo bramen, tien flessen sap verkregen hebt, noteer dan op het etiket 1 fles is 1 kilo bramen. De reden hiervoor is de volgende. Men kan gemakkelijker 1 fles bramensap drinken, dan 1 kilo bramen eten. En het is niet raadzaam meer vruchtsap te drinken, dan men vergelijkenderwijs aan vruchten zou eten.

Zomaar wat uit andere bladen Zomaar wat uit andere bladen Zomaar wa

Anderzijds – dit mag hier ook wel 'ns gezegd – stagneert de laatste jaren de bio-teelt. Maar de natuurvoedings- en reformwinkels staan nochtans proppensvol biologische produkten? Niets is minder waar: slechts twintig tot dertig procent van het aanbod is werkelijk biologisch. Het ligt voor de hand dat ook deze fraude heeft bijgedragen tot de stagnatie van de biologische landbouw. Maar de 'kooplui in de tempel' hebben het nu al te bont gemaakt: het ogenblik is aangebroken om hen aan te klagen en orde op zaken te stellen. Pierre Gevaert in 't Seizoentje, zomer '79, tijdschrift van de Vlaamse V.E.L.T.

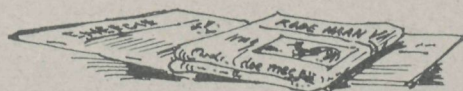
W at het prijsbeleid voor de biologische land- en tuinbouwprodukten betreft, heeft Rik Dedapper geen stelling genomen. We weten dat hij vroeger voorstander was van lage prijzen. Toch zit hier fundamenteel iets fout. Om aan het loon van de gemiddelde landgenoot te komen, moet de kleinschalige teler het dubbele aan arbeidsuren presteren en misschien is het zonder de onbetaalde hulp van de echtgenote niet eens haalbaar. Dingexpres, 2 juli 1979, Vlaams weekblad met ruim vier pagina's verslag en commentaar naar aanleiding van de discussie in DKA over het artikel van Dick Hollander, Alternatief is geen garantie.

E r is een grote – en naar ik meen vrij snel groeiende – groep mensen die sympathie heeft voor het mens- en milieuvriendelijke, die inziet dat onze materialistische konsumptiemaatschappij op de verkeerde weg is en die graag iets zou willen doen en ook wel offers over heeft voor een menswaardiger samenleving, echter zonder in staat of bereid te zijn zelf een memo-bedrijfje te beginnen of in een kommune te gaan leven. Het zijn de duizenden, misschien wel tienduizenden lezers van De Kleine Aarde, Waterman, De Twaalf Ambachten en andere 'alternatieve' publicaties. Het is jammer om van dit 'reservoir van goodwill' geen gebruik te maken ten behoeve van de werkers in het veld. Aldus Willem Fischer, ex-Memo-bestuurslid in een open brief aan het huidige bestuur, die staat afgedrukt in het juninummer van Waterman-tijddingen. Hij pleit voor de oprichting van een stichting Memo-munt als kanaal tussen geldschieters en memobedrijfjes. Leo Gompén, de huidige voorzitter reageert in hetzelfde nummer.

Allereerst is het niet niks wat de afgelopen jaren in Memo-verband tot stand is gebracht. Aan de andere kant is de geringe activiteit op dit moment van de

stichting Memo mede een weerslag van de mens- en milieuvriendelijke theorie/praktijk-verhouding van de laatste jaren. Het blijkt dat vele Memo-ondernemers een lage prioriteit toekennen aan het belang van het voortbestaan van de stichting Memo. Gelukkig ademt de brief van Fischer nog wel een ambivalentie, want als Memo-munt eenmaal een zelfstandige stichting is, moet wel het Memo-bestuur of een groep namens het Memo-bestuur een aanvraag voor financiële hulp op 'Memo-kwaliteit' beoordelen. Het is mij alleen niet duidelijk waarom dan eerst Memo-munt uit Memo moet. Maar met het uitgangspunt van de open brief is Leo Gompén het vrijwel geheel eens. Het nu zittende bestuur ziet heel duidelijk in dat Memo evenmin kan blijven bestaan zonder de steun van juist die mensen uit de grootschalige wereld die iets (en soms zelfs heel veel) in Memo zien en voor Memo overhebben.

A ls ze dan geen kerncentrales mogen bouwen – want dat willen ze natuurlijk nog steeds – moeten er maar weer grote met kolen gestookte elektriciteitsfabrieken komen. De mogelijkheden van alternatieve bronnen als zonne-energie worden zoveel mogelijk gekleineerd. Niet in het minst omdat dergelijke energiebronnen gedecentraliseerd, bijvoorbeeld door elk huishouden afzonderlijk kunnen worden aangeboord. Dat vermindert de greep van de elektriciteitsbedrijven op ons energieverbruik, dus voelen ze daar niets voor. Als we in Nederland een ander energiebeleid willen krijgen zullen we er voor moeten zorgen dat de semi-overheidsbedrijven die het monopolie hebben op de elektriciteitsopwekking, onder democratische controle worden gebracht. John Hontelez en Jan van Arkel in De Groene, 4 juli '79.

F iles worden slechts opgeheven door niet of minder auto te rijden, staat in Natuur en Milieu 79/6 als commentaar op de nieuwste aktie van de RAI-Bovag 'Niet zo blij in de Rij'. De kommentator verzucht: Moet nu weer worden betoogd dat deze scheve voorstelling van zaken slechts leidt tot het verschuiven en zelfs vergroten van de verkeersproblemen? Dat het opheffen van knelpunten nieuwe en grotere knelpunten oproept en leidt tot verloedering van stad en land?

O mdat deze en andere vormen van alternatieve landbouw bij de konsumenten bij voortdurend veel verwarring hebben

gesticht en gezien de 80.000 reacties op een televisieprogramma, is het noodzakelijk dat van overheidswege door middel van een goede voorlichting orde op zaken wordt gesteld. Dit klemt te meer omdat ons Ministerie van Landbouw soms zelf de indruk wekt deze beweging niet onwelgezind te zijn. Dat is onder andere gebleken uit het feit dat de door de minister in 1970 ingestelde commissie voor de alternatieve landbouw in meerderheid bestond uit voorstanders daarvan, waardoor de gangbare landbouw er onvoldoende in was vertegenwoordigd. Ir. H. v.d. Molen heeft de strijdbijl weer eens opgegraven. Nu is zijn medium het blad Economisch-Statistische Berichten, 4 juli 1979, waaruit gretig geciteerd is door het public-relations blad 19Nu. ('19Nu wordt gratis toegezonden aan elfduizend opinielers en opinievormers in Nederland.')

Molen in ... Brokdorf

De grootste en modernste windmolen ter wereld zal in Noord-Duitsland worden gebouwd. Als bouwplaats is gekozen het plaatsje Brokdorf aan de Elbe, niet ver van de grote kerncentrale waar het in 1977 tot ernstige botsingen kwam tussen politie en betogers.

De molen krijgt de naam Growian, wordt op een honderd meter hoge toren geplaatst en krijgt wieken met een diameter van honderd meter. Als de molen over twee jaar gaat draaien moet hij een vermogen van drie megawatt kunnen leveren. Dat maximale vermogen wordt bereikt bij een windsnelheid van 11,8 meter per seconde. Dat is een stevige wind, ongeveer 6 op de schaal van Beaufort.

Zakt de windsnelheid tot zes meter per seconde dan staat de molen stil. Volgens statistieken gebeurt dat 23% van de tijd. In totaal is honderd miljoen mark beschikbaar voor het windonderzoek.

Tweede van de benodigde elektrische energie in Duitsland kan windkracht theoretisch leveren. Dan zouden er echter wel dertigduizend molens van het type Growian nodig zijn. Windenergie wordt daarom niet als de enige alternatieve bron gezien voor kernenergie en fossiele brandstoffen.

(PT/Aktueel 11 juli 1979).

Vogels in stal

Tien paartjes Japanse nachtegallen houden het aantal vliegen op een laag niveau in een varkensstal met veertig zeugen te Noord-Holland. Deze biologische methode kost bijna honderd gulden per jaar, tegenover ongeveer tweehonderd gulden bij gebruik van een insecticide. De proef loopt sinds maart 1977. (Vakblad voor Biologen 8, 59-1979)

Een ander beeld van de varkenshouderij

Grootste deel veevoer is mensenvoedsel

De bio-industrie draait op volle toeren en breidt zich nog dagelijks uit. Met name de varkenshouderij. Vorig jaar werden maar liefst veertien miljoen varkens geproduceerd in Nederland. Een resultaat om trots op te zijn, vindt onder andere de NCB, de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond. Vooral omdat de provincie Brabant zo'n groot aandeel heeft in die produktie. 'Het varken is de welvaartsdrager van de Brabantse Landbouw', is het NCB-standpunt.

Alle bezwaren negerend organiseerde de NCB op 9 juni een groot feest met als doel bij een groot publiek onder de aandacht te brengen dat de varkenshouderij veel welvaart heeft gebracht voor de arme aardappeletende boeren van Brabant, en eigenlijk voor heel ons land. Een fraai standbeeld van een zeug met elf biggen werd onthuld door de heer Lardinois, oud-landbouwkommissaris van de Europese Gemeenschap en – wat een goeie keuze – nu topman bij de Rabobank.

De feestelijkheden rond het provinciehuis in Den Bosch waren voor actiegroep Lekker Dier en De Kleine Aarde aanleiding tot een gezamenlijke verklaring waarin de bezwaren tegen de moderne varkenshouderij op een rij werden gezet. Zowel de regionale pers als de tv bevestigden – zeer tot ongenoegen van de organisatoren – ruim aandacht aan deze nuancerings op een eenzijdig standpunt. Subsidiering (door WIR) van vleesproduktie en propaganda voor vleesconsumptie gaan echter gewoon door. Dinsdag is tot varkensvleesdag uitgeroepen. Omdat Nederlanders te weinig varkensvlees eten, volgens het betrokken Pro-

duktschap. Omdat er een overproduktie is, geeft Lardinois toe, in een gesprek na de onthulling.

Hieronder de belangrijkste delen uit de gezamenlijke verklaring van Lekker Dier en DKA. Niet vermeld staan de enorme verliezen bij vleesproduktie (acht kilo voer voor een kilo vlees) en de gezondheidsargumenten. Veel dierlijk eiwit blijkt schadelijk voor de gezondheid, vanwege purinen die er van nature inzitten en toegevoegde stoffen als anti-biotika en, soms, hormonen.

Afval of mensenvoedsel

Van de kant van veevoederfabrikanten wordt steeds gezegd: 'De produkten in veevoer zijn voor het grootste deel afval dat anders weggegooid zou worden.' Van Es van de LH te Wageningen wakkerde die discussie aardig aan met zijn artikel 'Van wat de mens niet lust of smaakt, wordt door het dier iets goeds gemaakt'. Aan de hand van recente offi-

• Het bronzen beeld voor het provinciehuis van Noord-Brabant, aangeboden door de NCB en onthuld door de heer Lardinois van de Rabobank.

ciële landbouwcijfers ging Arnold Robbé na wat er waar is van deze suggestie dat veevoer vooral uit voor mensen oneetbare zaken bestaat.

Hiervoor nemen we de gegevens van 1975/76. Wat blijkt daaruit? Van het voer voor varkensteelt was 54% (op basis van de voedingswaarde) wel degelijk geschikt voedsel voor mensen: granen, peulvruchten, plantenvet, tapioca, magere melkpoeder.

Er is een stijgend gebruik van deze produkten voor veevoeder. En dat is eigenlijk niet vreemd, want de hoeveelheid afvalprodukten kan niet zoveel meer toenemen. Dus moet je wel je toevlucht nemen tot directe landbouwprodukten als je steeds meer vlees wilt produceren.

Schijnafval

Maar de overige 46%, is die dan voor mensen oneetbaar? Ook dat is niet waar. Een belangrijk deel is *schijnafval*. Alleen bij het huidige konsumptiepatroon valt het af. Bij het eten van witbrood blijft de zemel over, maar je kan ook volkorenbrood eten. Ook het schroot van oliehoudende zaden is geen echt afval. Die zouden we ook in zijn geheel kunnen eten, met name soja en pinda. En wat is de zin van plantaardige olie, waar vooral margarine van gemaakt wordt, als je al teveel boter hebt. Van het voer voor varkens bestaat 32% uit dit schijnafval (zemelen, maisgluten, schroot van olie-zaden).

Slechts 14% van het voer voor varkens is echt afval (melasse, diervoer, dierlijk afvalvet, wijpoeder) en daar valt nog wel wat op af te dingen, want bij diervoer staat in de tabellen ook vismeel vermeld. Voor pluimveevoer gelden soortgelijke cijfers. Varkens en pluimvee maken het grootste deel uit van de bio-industrie. We laten hier nog even de procenten volgen (op basis van de voedingswaarde):

varkensvoer	pluimveevoer
54% mensenvoedsel	59% mensenvoedsel
32% schijnafval	24% schijnafval
14% echt afval	17% echt afval

• Landbouwcijfers 1978, en 'Het voeden van Nederland', Stichting Toekomstbeeld der Techniek.

Welzijnsaantasting

Bij de onstuimige ontwikkeling van de bio-industrie is met het welzijn van het dier nauwelijks rekening gehouden. Er zijn huisvestingssystemen ontwikkeld die onvoldoende zijn afgestemd op de aard van het varken. De stallen, waarin de varkens zitten, hebben meestal geen ramen. Alleen bij het voeren (tweemaal per dag) wordt het licht aan gedaan. De rest van de dag zitten de dieren in het donker, waardoor optische oriënteringsmogelijkheden ontbreken. Hierdoor worden zoveel gedragpatronen onmogelijk dat de varkens zich opvallend rustig gedragen. Die 'rust' wordt met opzet bewerkstelligd om energie te besparen en om ongewenst gedrag zoals staartbijten te voorkomen. De vloer van de hokken (die een afmeting hebben van twee bij drie meter en gebruikt worden voor zes

tot twaalf dieren) bestaat geheel uit betonnen roosters, zodat het verstrekken van stro de grootste moeilijkheden oplevert. Dat hierdoor ongeveer de helft van de mestvarkens in Europa problemen heeft met de voortbeweging is nauwelijks van invloed op het mestresultaat (NRLO - TNO 1975).

De afwezigheid van stro, het konstante klimaat en de spaarzame stalwerkzaamheden maken van de moderne stal een uiterst saaie, monotone omgeving. Met als gevolg talloze konfliktgedragingen, zoals staartbijten en kannibalisme. De eenvoudigste oplossing van het probleem is geven van stro, hetgeen wel een andere vloerconstructie noodzakelijk maakt. Ook voor zeugen speelt de bodemconstructie een belangrijke rol. Bij rooster-systemen ligt de morbiditeit van zeugen op 24,9% terwijl deze bij andere systemen (met strooisel) op 14,6% ligt (Backström 1973). Bovendien is gebleken, dat de afwezigheid van stro het moedergedrag doorkruist en de opeenvolging van handelingen tot na de geboorte kan blijven beïnvloeden. Zeugen, die niet in de gelegenheid zijn geweest om een leger (nest) te maken, laten zich vaak simpelweg vallen wat voor de biggen fatale gevolgen kan hebben.

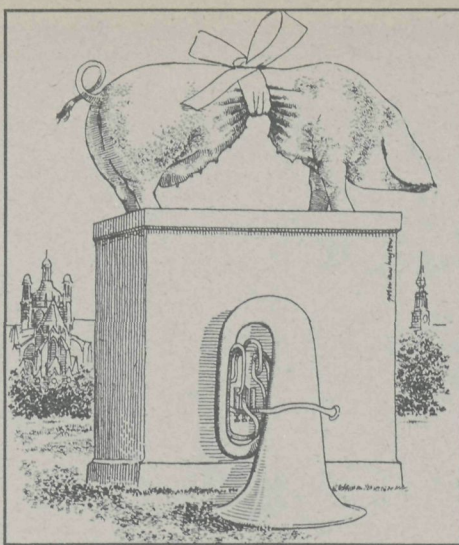
Kraamhokken

Bijna alle zeugen zijn tegenwoordig gehuisvest in zogenaamde individuele boxen (kraamhokken). Uit onderzoek is gebleken dat deze boxen ten opzichte van groepshuisvesting grote bezwaren opleveren voor het welzijn van de zeug. Het werpen van de biggen duurt bijvoorbeeld in individuele boxen veel langer. Daarnaast is het percentage dieren met verwondingen veel lager in groepshokken (0,8%) dan in individuele boxen (30%). Ook de mortaliteit van biggen is onderwerp van uitgebreid onderzoek geweest. Het gemiddelde aantal geworpen biggen bedraagt 11,1 (zie het standbeeld), waarvan slechts 8,9 biggen worden gespeend, hetgeen neerkomt op een mortaliteit van 19,4% (Backström 1973). In totaal werden in 1977 3.071.897 biggen naar het destruktiebedrijf gebracht (CBS). Tijdens het afmesten van de overgebleven biggen leggen in Brabant nog eens 78.230 dieren jaarlijks het loodje.

Mest van 14 miljoen mensen

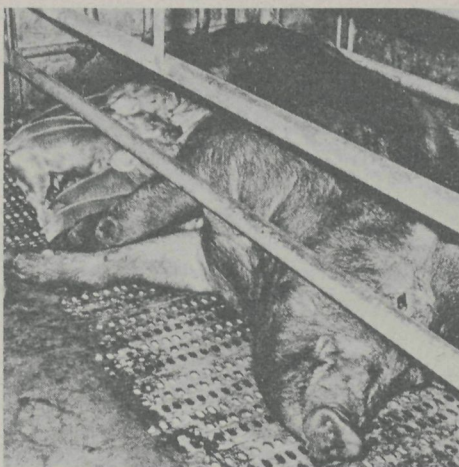
De opkomst van de bio-industrie heeft ogenschijnlijk voor Brabant welvaart gebracht. Maar die indruk is alleen gebaseerd op geld en eenzijdige cijfers. Want tegelijk heeft de bio-industrie een aanslag op het milieu gepleegd die van nabij goed te zien is en van een afstand goed te ruiken.

In Nederland worden momenteel negen miljoen varkens gehouden, waarvan vijf miljoen mestvarkens en 1,2 miljoen fokvarkens (mei-telling CBS 1978). Die varkens produceren samen evenveel mest als veertien miljoen mensen. Met die hoeveelheid weet niemand raad. De mest kan bijna uitsluitend gebruikt worden voor de snijmaisteelt (veevoederproductie!). Het mestoverschot geeft op verschillende plaatsen aanleiding voor overbemesting. Hoezeer het bemestingsniveau is toegenomen blijkt uit gegevens over de hoeveelheid beschikbare mineralen per

• Een beeld uit De Volkskrant.

• Een ander beeld: aangebonden zeug in kraamhok met roostervloer.

hektare kultuurgrond (kunstmest en dierlijke mest). Voor stikstof steeg die hoeveelheid van ca. 100 kg/ha tot ca 260 kg/ha in de afgelopen 25 jaar (CBS: Produktie van dierlijke mest 1950-1974).

Vervuiling en verspilling

Uitwassing van de voedingszouten uit de mest leidt tot vervuiling van het oppervlaktewater. Met als gevolg een ernstige verarming van flora en fauna. De provincie Brabant met 3.129.204 varkens (34% van het totaal) kampt na de Betuwe met het grootste mestoverschot in Nederland. Ook op een andere manier is de bio-industrie nadelig voor het milieu. Deze veehouderijtak is namelijk energieverslindend. De stallen moeten verwarmd en geventileerd worden, terwijl ze vaak slecht geïsoleerd zijn. Voorts is veel energie nodig voor het transport van en naar toeleverende en afnemende bedrijven.

Steeds minder boeren

De belangrijkste sociaal-ekonomische kracht achter de ontwikkeling van de grootschalige en intensieve landbouw is de algemene welvaartsontwikkeling met de daaruit voortkomende sterke stijging van de lonen. Dat leidt tot het ontwikkelen van arbeidsbesparende werkmethoden en bedrijfssystemen (mechanisering en automatisering). De arbeidsbesparing moet via produktiviteitsverbetering leiden tot een redelijk inkomen voor de boer. Omdat zodoende de produktie per boer omhoog gaat en

bovendien het beschikbare landbouwareaal is afgenomen, gaat deze ontwikkeling gepaard met een sterke afvloeiing van arbeidskracht en vermindering van het aantal bedrijven. Het aantal landbouwbedrijven is sinds 1950 met iets minder dan de helft teruggelopen tot 141.000 bedrijven, waarvan op 53.000 bedrijven een of meer takken van intensieve veeteelt voorkomen. Als deze ontwikkeling doorzet, zal in 1980 het aantal bedrijven ten opzichte van 1950 zijn gehalveerd. En daarmee gepaard gaat een grotere uitstoot van arbeidskrachten (in de melkveehouderij op dit moment zeer aktueel in verband met het tankmelken).

Overproductie

Merkwaardig is dat de landbouwpolitiek nog steeds gericht is op arbeidsbeperking (van 200.000 arbeidsplaatsen in 1974 tot 120.000 in 1990). Want er is niet alleen sprake van grote werkloosheid, maar ook van overproductie. In 1976 moesten de EEG-landen in totaal 20.000 miljoen gulden opbrengen om de overschotten te bestrijden! Toch wordt de boer door de huidige landbouwpolitiek nog steeds gedwongen om zijn produktie te verhogen. In de slachtkuikensektor wordt nota bene verondersteld dat de Nederlandse en Duitse konsumptie zal toenemen met 40% (nota Landbouwverkenningen 1977). Kortom, de twee belangrijkste ekonomische effecten van de landbouwpolitiek – arbeidsvermindering en produktieverhoging – zijn voordelig voor de agrobusiness, maar nadelig voor de gemeenschap. De gezamenlijke verklaring besluit met: 'Het wordt hoog tijd dat mens, dier en milieu op adequate wijze worden beschermd tegen de vernietigende invloed van schaalvergroting en intensivering in de landbouw.'

Adres Lekker Dier: Maziestraat 2, 2514 GT Den Haag, 070-642764.

Kritische kinderen

Enkele mensen van De Kleine Aarde waren bij de feestelijkheden rond het varken aanwezig met literatuur en affiches over het eten van minder vlees. Na de plechtigheden werd een gesprek aangeknoopt met de heren Lardinois en Crijns. De laatste is Hoofd-Ingenieur-Direkteur Bedrijfsontwikkeling bij het Ministerie van Landbouw, provincie Noord-Brabant. Tijdens deze discussie lieten beiden zich ontvallen dat ze ook met hun kinderen gesprekken voerden over minder vlees eten en milieuvriendelijke landbouw. Lardinois nam in dit verband zelfs het woord 'verslaafd' in de mond. We begrepen dat hun kinderen nogal kritisch staan tegenover vader en vaders beroep. Dat blijkt dus in de beste families voor te komen. Boeiend genoeg voor een interview, vooral om na te gaan hoe groot de invloed is op pa en zijn werk. Na wat aarzeling voelden beide heren wel voor het idee. Maar door vakanties en andere omstandigheden zag geen van beiden kans een afspraak te arrangeren. Wellicht toch ook wat huiver voor publikatie van zo'n gesprek?

Produktinformatie in kort bestek

OVER SUIKER EN ANDER ZOET

Nederlanders zijn, op de Engelsen na, het zoetste volkje van Europa. Gemiddeld 24 kilo verwerken we per jaar. Veel daarvan is schadelijk voor gebit en stofwisseling. Vermindering in het gebruik van – met name – suiker is gewenst. Beter nog is helemaal geen suiker, maar wat dan wel?

Greet Hospers – DKA diëtiste – heeft voor- en nadelen van alle mogelijkheden om een zoete smaak te krijgen eens op een rijtje gezet. Een vervolgverhaal met in het eerste deel witte en bruine suiker, riet- en bietsuiker, melasse, stroop en honing.

De mens is al eeuwenlang op zoek naar zoetheit. Al op heel oude tekeningen staan honingzoekers afgebeeld. Men kent reeds lang zoete plantensappen zoals het sap van de dadelpalm, van suikerriet en van de esdoorn ('maple'). De suikerbiet is later 'ontdekt'. Rietsuikersap werd al heel lang geleden voor het eerst uitgekristalliseerd. Daarbij ontstaan nog zoetere korreltjes. Deze kristallen bestaan bijna helemaal uit suiker; alles wat er van nature nog meer in de plant zat zoals mineralen, vitaminen, eiwitten, cellulose en water is er uit verdwenen. Pure suiker blijft over, die vreet aan tanden en kiezen en werkt verzurend op het lichaam. Ook uit bietsuikersap wordt suiker gemaakt. Dit gebeurt op een modernere manier dan vroeger bij de rietsuiker. Volgens de nieuwere methode wordt de suiker helemaal gezuiverd, hagelwit.

Melasse

Het overblijfsel van het sap, nadat de suiker is uitgekristalliseerd, heet melasse. Melasse van suikerrietsap is erg smake-lijk, die van bietsap is nogal bitter. In de melasse zitten wel de mineralen en vitaminen die de suiker mist, maar het blijft een gekoncentreerd produkt. Een ander bezwaar is, dat je met de melasse, ekologisch gezien, óók de suiker zou moeten accepteren, als bijprodukt. Riet- en bietsuiker zijn dubbele suikers, sacharose genaamd, heel zoet van smaak maar jammer genoeg weinig vriendelijk voor gebit en de rest van het lichaam, als je ze geraffineerd eet.

Wit en bruin

Tussen witte en bruine suiker bestaat wel verschil in kleur maar daardoor moeten we ons niet laten misleiden. Vroeger was het inderdaad zo dat witte suiker meer gezuiverd was dan de bruine, dat dan nog een beetje meer van de mineralen en vitaminen van het oorspronkelijke produkt bevatte. Veel te weinig echter om de suiker op zich bruikbaar te maken voor je lichaam. Suiker levert 'energie', maar om

die energie te gebruiken heb je hulpstoffen nodig, namelijk de vitaminen die van nature in al het onbewerkte voedsel voorkomen. Uit geraffineerde produkten zijn ze grotendeels verdwenen. Bruine suiker wordt tegenwoordig ook nagemaakt door er karamel aan toe te voegen.

Stroop

Riet- en bietsuikerstroop worden gemaakt van ingedikt sap. Ekologisch gezien is dit beter te accepteren dan melasse of suiker. Het blijft een ingedikt produkt met verhoudingsgewijs te weinig vitaminen.

Een andere stroopsoort is moutextrakt, gemaakt van gekiemde gerst. De suiker die hierin ontstaat wordt in heet water opgelost en dit vocht wordt weer ingedampt. Ook dit is een tamelijk bewerkt produkt. Veel van de oorspronkelijke

stoffen van de gerst zijn na het spoelen in de gerstpulp achtergebleven.

Ook van peren en appels wordt stroop gemaakt, waarbij er een restje pulp overblijft en het water onder vacuüm wordt verdampt.

Zuivere appel- en perestroop is houdbaar door het gehalte aan natuurlijke vruchtensuikers. Appelstroop smaakt een beetje zuur, perestroop is wat zoeter. De 'gewone' appelstroop is meestal extra gezet om het produkt goedkoper en gewilder te maken. De suikers in appels en peren zijn enkelvoudig, glukose en fruktose. Ze komen in de stroop erg gekoncentreerd voor maar zijn iets vriendelijker voor het gebit dan de sacharose.

Honing

Honing zou je ook onder de ingedikte sappen, een bloemensap dan, kunnen rangschikken, maar wel één die door de natuur zelf zo is gevormd.

De bijen verzamelen nektar uit de bloemen. Deze heeft een vochtgehalte van ongeveer zestig procent. Als het in de raten zit wordt het door de bijen verder ingedikt tot er twintig procent vocht overblijft. Ze doen dat door vliegenschvul met hun vleugels te waaieren, waardoor een tochtstroom ontstaat. Een milieuvriendelijke manier van indampen dus.

Om honing te winnen zijn veel geurige bloemen nodig. Klaver, tijm, koolzaad, linde, boekweit, kastanje, fruitbloesem enzovoort. In Nederland zijn grote velden bijna niet meer te vinden. De bijenteelt is een bezigheid die door allerlei kunstmiddeltjes toch nog een redelijke produktie oplevert. Die is dan meegenomen, want bijen zijn in de eerste plaats nodig voor de bestuiving van bloemen. Een bij produceert van nektar niet alleen honing, maar ook de was om de honing, die zijn wintervoedsel is, in op te bergen. Van de nektar voor één kilogram was, zou je tien kilogram honing kunnen maken. Daarom is men van de korventeelt overgegaan op teelt in kasten, waarin kunst-raten kunnen worden gezet. Om was te maken is dan geen honing meer nodig. Wat de imker er uithaalt aan honing moet worden aangevuld door suiker. Want de bij moet iets te eten hebben voor de winter.

Kwaliteit

Honing heb je in allerlei kwaliteiten en soorten. De smaak hangt af van de bloemen waaruit de nektar is gewonnen. De manier van winnen bepaalt de kwaliteit van de honing. Belangrijk is dat hij niet wordt verhit. Volgens de warenwet

mag men toch nog verhitten tot 65°C, de temperatuur waarbij de diastatische fermenten nog net intact blijven.

De honing kan uit de raten worden geslingerd of geperst. Na slingeren of persen wordt ze gefilterd om verontreinigingen eruit te halen, zodat ze er mooier uitziet en minder snel kristalliseert (hard wordt). Door te hoog te verhitten verliest de honing de eigenschap na verloop van tijd te kristalliseren.

Pershoning komt bijna niet meer voor omdat de kunstraten daarbij verloren zouden gaan. Het voordeel van pershoning is dat je nog een deel van de stuifmeelkorrels in de honing terugvindt. Het slingeren kan zonder de honing te verhitten gebeuren, als de imker het juiste moment kiest, dus voordat de honing in de raat gekristalliseerd is. Buitenlandse honing die in het land zelf is geslingerd en in grote vaten wordt gedaan, moet in de plaats waar de potten worden gevuld, worden verwarmd om hem weer vloeibaar te maken.

Soms wordt de honing te vlug uit de raten geslingerd, voordat hij voldoende door de bijen is ingedampt en verzegeld. Bij grote oogsten zijn de bijen soms zelf te snel met verzegelen van de raten. Honing met een te hoog vochtgehalte kan gaan gisten.

Soorten

Soms worden verschillende honingsoorten gemengd omdat het publiek bepaalde sterk smakende soorten niet zou waarderen. Er wordt dan een neutraler smakende soort bijgedaan.

Of men mengt een snel kristalliserende

met een minder snel kristalliserende soort. Om de honing vloeibaarder te maken kan men ook de honing enten door iets van de honing van een vorig jaar bij eenzelfde soort van het volgende jaar te doen. Koolzaadhoning kristalliseert bijvoorbeeld erg snel. Acacia-honing pas na een jaar.

De kleur en de geur van allerlei soorten variëren erg. Koolzaadhoning is erg licht en smaakt erg zoet. Fruithoning, gewonnen in het voorjaar van de fruitbloesem, is donkerder, kristalliseert minder snel en is vrij zacht van smaak.

Dennehoning is heel zeldzaam, donker, bijna groen van kleur en is erg duur.

Kastankehoning heeft een volle smaak en is goudgeel. Boekweithoning is vrij donker en sterk van smaak. Bloemenhoning is een mengsel van allerlei zomerbloemen, door de bijen zelf gemengd. Een hele dure soort is raathoning. Deze honing wordt in de raat verkocht. Die raat mag dan alleen van echte bijen-was gemaakt zijn.

Honing blijft een kostbaar produkt. Voor een kilo honing zou één bij 3500-4000 werkdagen van 24 uur moeten maken. Een reden te meer om honing met zorg te gebruiken.

Andere manieren om een zoete smaak te krijgen komen de volgende keer aan bod.

Regeladvertenties

Tarief regeladvertenties:

f 6,- per regel, ± 30 lettertekens, inclusief BTW.

Minimum prijs per plaatsing f 30,-.

Wij maken op ons bedrijf schapekaas en hebben tevens te koop schapewol. Schapenfokbedrijf 'De Regulieren', Hennisdijk 16, Beusichem, 03453-1453.

TE HUUR te Zuid-West-Ierland: verbouwde boerderij, 200 meter van zee (Kenmare-River). Indeling: woonkamer met open haard, badkamer, keuken, koud/warm stromend water. Bovenverdieping: 4 slaapkamers. Ingericht voor zes personen. Van 1/10 tot 30/3: f 85,- per week. Inlich-

tingen: 04120-33199.

Voor aanleg van natuurtuinen en sierbestratingen, ontwerpen en gerichte adviezen: HOVENIERSBEDRIJF 'Hagebeemd', St. Catharinastraat 38, 5611 JD Eindhoven.

Jongen, 20, zoekt kleine mensvriendelijke UITGEVERIJ in of rondom Amsterdam, part-time of full-time. Editing-ervaring en precisiewerk bij uitgeverij op 't moment. Minimumloon: prima, maar wel medeverantwoordelijkheid. Marcel Bullinga, Keurvorstenseplein 6, 5371 CM Ravenstein, 08867-1205.

Twee jonge bouwkundigen willen graag beginnen met kleinschalig TEKENBURO en vragen daarvoor tekenwerk op verschillend gebied (ook adviezen en ontwerpen). Eventueel ook illustraties. Holleweg 3, Heiloo, 072-335905.

TE KOOP: verbouwd boerderijtje met een ha. grond, vrij van pacht. Gelegen tussen Drachten en Groningen, prijs n.o.t.k. Brieven onder nr. 30-01, uitgeverij DKA, Postbus 151, Bostel.

Grote stolpboerderij TE KOOP in Friesland. Vlakbij kop Afsluitdijk. Met boomgaard. Bij uitstek geschikt voor een kleine gemeenschap. Tel. 05158-2037.

BERBOURG (Lux.) voor natuurliefhebbers, eenvoudig vijfpers. huisje TE HUUR (v. student) in rustige omgeving, f 200,- per week, exkl. gas & elektriciteit. Tel. 's avonds 070-468638.

TE KOOP ca. 20 ha. terrein in de Ardèche Fr. met twee zelfherbouwde woningen, naaste dorp op 8 km. Zeer geschikt voor woon-werk-leefgemeenschap. Volop gelegenheid tot oriëntatie. Dia's, foto's, films ter beschikking. Geen speculanten, uitsluitend voor land- en/of tuinbouw en/of veehouden beschikbaar. Schrijven naar: Ali en Siem Vast, Propriété 'Bouybeaux' Valvignères 07400 - Le Teil d'Ardèche.

Zoete dranken

In een artikel over suiker en dranken in het tijdschrift 'Voeding' van december 1978 staan een aantal opmerkelijke gegevens.

In de laatste 40 jaar is het gebruik van toegevoegde suikers (zoetstoffen) toegenomen met 50%. De Voedingsraad heeft gekonkludeerd dat het huidige suikerverbruik dringend vermindering behoeft.

Veel suiker blijkt te zitten in dranken, de bijdrage van de suikers die in frisdranken worden verwerkt aan het totale verbruik van in voedingsmiddelen verwerkte suikers, bedraagt 12 - 15% indien vruchtendranken, vruchtensappen en siropen niet worden meegerekend en circa 19% indien deze wel worden meegerekend. In de periode 1965 - 1970 is het gebruik van frisdranken verdubbeld.

Wat er met rijst en gerst gebeurt voor het in de winkel ligt

Wat de boer niet kent dat eet hij niet. Zo zal het velen van ons vergaan bij het zien van de onbekende levensmiddelen in biologische winkeltjes. Alle reden dus om eens iets meer te vertellen over die produkten en wat er mee is gebeurd voor ze in de winkel liggen.

Die achtergrondinformatie verklaart bovendien waarom voor sommige alternatieven waar doorgaans meer betaald moet worden dan voor een schijnbaar gelijk produkt in andere winkels. Het eerste artikel gaat over rijst en gerst ('de Nederlandse rijst') en is geschreven door Hennie de Boer van de Stichting Alternatief Warenonderzoek. De SAW geeft informatie over biologische produkten aan producenten, verwerkers, verdeelcentra, winkels en konsumenten en verzorgt onderzoek naar ongewenste stoffen. De kosten van dit werk worden opgebracht door de tien verdeelcentra in Nederland. De SAW heeft toegezegd in de toekomst vaker informatieve artikelen te schrijven voor de lezers van De Kleine Aarde. In de verwachting dat daarmee mensen nog sterker worden gemotiveerd om biologische produkten te kopen. Waardoor de biologische landbouw extra stimulans krijgt en tegelijk de hele keten van mens- en milieuvriendelijke bedrijfjes die ontstaan is tussen boer en winkel. (Het gaat hier dus om produkten die in biologische winkels verkocht worden, en maar zelden in reformhuizen.)

Bruin en zilvervlies

Rijst is een van de meest verkochte en gegeten granen. En terecht. Het heeft veel goede eigenschappen. Het bevat aan eiwit de meeste van de onmisbare aminozuren (alleen lysine en methionine wat minder).

Terwijl Lima de rijst uit Frankrijk haalt, importeert Locust voor de ekologische verdeelcentra, die op hun beurt weer aan biologische winkels leveren, bruine rijst uit Italië.

Van bruine rijst is alleen het onverteerbare buitenste laagje, het kaf, afgehaald. Dit noemt men het pellen. Terwijl bij zilvervliesrijst ook een deel van de zemel weggeslepen is. Daarmee is zilvervliesrijst een tussenvorm tussen 'volle bruine' en 'witte' rijst.

Uit Italië

De door Locust geïmporteerde rijst is van biologische herkomst. Acht samenwerkende boeren, lid van de Italiaanse biologische vereniging Suole e Salute (Bodem en Gezondheid) verbouwen in het Noord-Italiaanse dorpje Mede onder

andere rijst. Van een van hen, Ghezzi, die een vrij groot gemengd bedrijf heeft, wordt de rijst voor Nederland betrokken. Deze boeren telen al verscheidene jaren met begeleiding volgens biologische methoden. Ze gebruiken geen chemische bestrijdingsmiddelen en voornamelijk organische mest. De grond wordt regelmatig op biologische activiteit gecontroleerd, terwijl hun produkten ieder jaar op residuen van bestrijdingsmiddelen onderzocht worden; op de oogsten vanaf

• **De ronde stenen stellingmolen 'Nooit Gedagt' van Jan Kees te Budel waar biologisch graan zoals rijst gemalen wordt. De wiekdiameter is 25 meter.**

Prijs van de rijst

De prijs die de biologische boeren voor hun rijst ontvangen is gekoppeld aan de prijs van de bespoten rijst en ligt daar steeds twintig procent boven. Omdat ook het pelverlies varieert en de koers wel eens schommelt wordt met een gemiddelde prijs gewerkt. Per april 1979 zag de opbouw – per kilo – er als volgt uit.

Prijs na het pellen	f 1,60
Transport + heffingen	f 0,14

Bij Locust binnen voor	f 1,74
Marge Locust	f 0,21

Inkoop verdeelcentra	f 1,95
Marge verdeelcentra 18%	f 0,35

Inkoop biologische winkel	f 2,30
Marge winkel 40% + 4% BTW	f 1,05

Prijs konsument	f 3,35
-----------------	--------

Bijna de helft van wat de klant betaalt, komt dus bij de boer terecht, terwijl dat in de supermarkt maar 5 à 6 procent is. De rest gaat zitten in reclame, verpakking en bewerking. Het produkt zelf wordt daar niet beter van, integendeel. Witte rijst heeft door de bewerking aan voedingswaarde verloren, maar de klant moet er wel voor betalen.

1975 zijn geen werkelijke verontreinigingen meer aangetoond. De lindaan die in de analyse van 1979 in een zeer kleine hoeveelheid gevonden werd, onderstreept wel weer eens het gevaar van persistente, moeilijk afbreekbare pesticiden. Die kan men jaren later en overal verspreid nog in het milieu terugvinden.

Pellen, malen, pletten

Het pellen van de rijst vindt ook in Italië plaats, namelijk bij het bedrijf Masinari. Dat is een vrij kleine, ouderwets ingerichte rijstpellerij. Hier wordt de rijst ook in jutezakken van vijftig kilo gedaan, waarna verlading en transport via trein of containervrachtwagen volgt.

De rijst wordt, net als andere biologische granen, in Nederland op molenstenen tot (rijst-)meel vermalen door Frans den Toom in Zevenhuizen en Jos Kees te Budel. Door het malen van vrij kleine partijen per keer, kan er voor regelmatige en verse aanvoer gezorgd worden. Het pletten van biologische granen tot vlokken, wordt in Heeswijk-Dinther door Vlokkerij De Halm verzorgd. Sinds 1977 is daar veel en intensief gewerkt aan methoden om van ieder graan vlokken te kunnen maken voor de ekologische verdeelcentra.

Ekologische overwegingen

Goed voedsel kiezen is niet alleen een kunst, maar ook een kunde. En is dus te leren. Door iets langer bij voedsel stil te blijven staan, ontdek je snel de waarde van ermee samenhangende zaken. Zoals redenen om geen of minder vlees (van de bio-industrie) te eten, de voordelen van voedsel dat niet onnodig opgepept is door kunstmest, de redenen die er zijn

om bijbehorende insecten niet zonder meer dood te spuiten. Kortom de waarde van biologisch geteeld voedsel voor jezelf en de natuur. Daarmee zijn ook de eerste ekologische overwegingen geboren: het rekening houden met kringloopprocessen en de mogelijkheid van hergebruik op elk gebied.

Wat ook betekent, rekening houden met energiegebruik. Dat kan inhouden eerder seizoengebonden produkten te kopen dan kasgroenten en voedsel niet over te grote afstanden te vervoeren. Volgens sommigen is voedsel dat in de direkte omgeving van een mens groeit, daardoor het meest geschikt.

Gerst

Zonder al te strikt te worden, zijn deze overwegingen voor ons een goede reden om op een 'vergeten' produkt van eigen bodem in te gaan en de 'Nederlandse rijst' oftewel gerst naar voren te halen. Gerst is een stevig graan, vergroeid met het kaf, dat goed op kleigronden groeit. Het wordt geassocieerd met licht en kiezelzuren: goed voor het zenuwstelsel. Verhoudingsgewijs bevat het meer mineralen dan de andere granen. Bij ontkieming van de korrel ontstaat door omzetting van koolhydraten het zoete mout.

Uit Zuid-Holland

De biologische gerst die door de meeste

Voor donateurs van De Kleine Aarde is plaatsing van berichten in deze rubriek gratis, bij een maximum van 75 woorden.

Inzendingen voor deze rubriek moeten uiterlijk 1 november binnen zijn voor het winternummer.

Samenwonen: Momenteel zijn wij met drie mensen, tussen de 25-35 jaar. Wij zoeken nog enkele mensen, eventueel met kinderen om gezamenlijk een (verbouwbare) boerderij te kopen in de Achterhoek. Met Velp en Arnhem op bereikbare afstand. Wij denken aan gescheiden huishoudens en een gemeenschappelijke mentaliteit (milieubesef en kleinschaligheid). Wie doet er mee en/of wie weet er een plek? Willem van Ommen, Middelweg 25, Leiden. Tel. 071-124567.

Vrijheid en ongebondenheid is mijn grootste ideaal, zoek daarom allerlei **los werk**, desnoods door heel Nederland. Ben van héél veel markten thuis en werk hard. Jack. Tel. 050-776348.

Vier mensen en twee kinderen zijn van plan samen een huis te kopen en gaan

Gerst en rijst in laboratorium

Gerst is op vier van de meest gangbare pesticiden onderzocht in een laboratorium. De detektiegrens (de grens waarbij nog resten terug te vinden zijn) lag bij 0,05 ppm ('parts per million'). Van geen van de vier bestrijdingsmiddelen konden residuen (restanten) aangetoond worden. Rijst is op twintig verschillende stoffen onderzocht. De detektiegrenzen varieerden per stof van 0,1-0,001 ppm. Van 19 bestrijdingsmiddelen konden geen residuen aangetoond worden. Van lindean werd 0,0016 ppm (mg/kg) in de rijst gevonden. Wat een zeer kleine hoeveelheid is, die maar net aantoonbaar was. Middelen waarop werd onderzocht waren onder andere aldrin, DDT, DDE, dieldrin, heptachloorverbindingen en PCB.

biologische winkels geleverd wordt, is afkomstig uit Zevenhuizen (ZH). Drie boeren verbouwden daar vorig jaar (en één ook weer dit jaar) biologische gerst aan de hand van gemaakte teeltafspraken. Een boer, waarmee nu geen contacten meer zijn, zou zich daarbij niet goed aan de gemaakte afspraken gehouden hebben en een keer tegen onkruid en een keer

bewonen om tot een bundeling te komen van praktische en creatieve mogelijkheden. **Wie ging ons reeds voor en kan ons wat informatie verschaffen over zaken als woonvergunningen, splitsing van kosten e.d.** Alleen informatie graag, geheel vrijblijvend. Korrespondentieadres: M. v.d. Velden, Bachlaan 317, 8031 HK Zwolle.

Wie kan me helpen aan een goede tweehands **houtkachel** waar flinke stukken hout in kunnen. Zoals bijvoorbeeld de Ardenner kachels. Jan Juffermans, Apollod 25, Boxtel, tel. 04116-76885.

Raszuivere Hollandse **krielhoenders le-
verbaar**, voor onderhoud van tuin en erf.
Biologische tuin DKA. Tel. 04116-
76903, alleen vrijdags tussen 14.00 en
16.00 uur. Vragen naar Alwin Verhoek.

tegen gele roest gespoten hebben. Bij analyse van die monsters gerst in een laboratorium bleken echter geen aantoonbare resten bestrijdingsmiddel meer terug te vinden te zijn.

Bij graanteelt in het algemeen is een goede vruchtwisseling noodzakelijk om de grond niet te veel uit te putten en onkruidgroei tegen te gaan. Dit vraagt een goede begeleiding. Tevens is een gerichte aanpak nodig om voor heel Nederland tot een goede teeltplanning te komen. Hoewel dit een moeilijke en kostbare zaak is, wordt hier via konsulent(en) aan gewerkt. Het vaststellen van normen voor toegelaten en verboden meststoffen en biologische bestrijdingsmiddelen – waarmee een begin gemaakt is – staat ook hoog op het lijstje.

Koken net als rijst

De bereiding van gerst is vergelijkbaar met die van rijst. De korrels eventueel enkele uren weken of de droge korrels direkt roosteren zijn mogelijkheden. De kooktijd bedraagt ongeveer drie kwartier, na weken nog minder. Gerstevlokken zijn heerlijk te verwerken tot (panne)koeken, in eiergerechten en puddingen.

Noot: Uitgebreidere rijstinformatie is te vinden in de SAW-Nieuwsbrief nr. 1, verkrijgbaar in biologische winkels.

Minder energie Van Agt!

Nieuw affiche met open brief

In een open brief aan minister-president Van Agt pleit De Kleine Aarde voor een serieus besparingsbeleid met meer aandacht voor alternatieve energiebronnen. Om de brief kracht bij te zetten is een affiche gemaakt 'Minder energie Van Agt! Weet u eigenlijk al waarom?' In het kort staan de argumenten voor ander energiebeleid op de affiche vermeld. De konklusies luiden: nu is besparen de belangrijkste energiebron. En in de open brief wordt daar nog aan toegevoegd dat we ons moeten oriënteren op duurzame bronnen in de nabije toekomst.

De open brief is verstuurd naar aanleiding van Van Agt's pleidooien om als de wiedeweerga over te schakelen op het gebruik van kernenergie. Hij toonde daarbij geen enkele kennis te hebben over de mogelijkheden van alternatieven. In de brief wordt daarom verteld dat kernenergie gebruikt wordt voor het produceren van elektriciteit en dat die bron slechts zeven procent van de nationale behoefte dekt. Andere bronnen zullen dus nodig blijven. Drastisch besparen zoals de Zweden doen, die maar de helft nodig hebben vergeleken met de Noord-Amerikanen, maakt het mogelijk geheel over te schakelen op het gebruik van eindeloze bronnen als zon, wind en waterkracht.

Donateurs vinden de affiche op de binnenkant van de omband waarmee het tijdschrift verzonden wordt. Meer exemplaren zijn te bestellen bij Uitgeverij DKA, postbus 151, 5280 AD Boxtel. Giro 52730. Eén exemplaar kost één gulden. Voor f 2,50 krijgt u er vijf. Prijzen inclusief verzendkosten.

**minder
energie
van agt**

weet u eigenlijk al waarom?

[illegible]

nu is besparen belangrijkste energiebron

Besluit de afbeelding via p. 327.04 (i.e.). De Kleine Aarde, Biscuit, met versmalling. (Minder sterkte afbeelding). (Uitslag van De Kleine Aarde)

Winkeltjes, Restaurants, Theeschenkerijen, Bakkerijen

Deze lijst wordt steeds gekorrigeerd en aangevuld. Adreswijzigingen en andere mutaties a.u.b. schriftelijk doorgeven aan de uitgeverij van De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

AALTEN • Op de hoogte, Hogestr. 36, W

ALBLASSERDAM • De Peuleschil, Kon. Wilhelminaweg, W

ALKMAAR • De Korenbeurs, Verdrongen oord 141-143, 072-119588, W • **De Zaailing**, Hof v. Sonoy 6, W

ALMELO • De Pimpernel, Holtjesstr. 22, W

ALPHEN AAN DE RIJN • De Oorsprong, Concordiastr./Raadhuisstr. 01720-94303, W

AMERSFOORT • Moswinkel, Kapelw. 53, 033-34294, W

AMSTERDAM • Annee, Runstr. 25, 020-235322, W.B. • **Arbolito**, 2e Egelantierstr. 5, 020-224920, W.B. • **De Bast**, Huidenstr. 11, 020-248087, W • **De Belly**, Nieuwe Leliestr. 170, 020-245281, W • **Buurt**, Nieuwe Leliestr. 30, R.T. • **Brood en Spelen**, Utrechtsedwarstr. 134, 020-227705, W • **De Braamstruik**, Kikkenstein 393 (Bijlmer), T.R. • **Beit Hamazon**, Joods veg., Anjelierstr. 57-59, R. • **Floreat**, Overtoom 502, 020-189129, R. • **The Garden**, Weteringschans 75, 020-249475, W • **Gezond Amsterdam**, Berenstr. 5, 020-253376, W • **Golden Temple**, Leidsestr. 54, 020-242253, W.R. • **Kurs**, G. Flinckstr. 251, 020-769995, R. • **Hoogveen**, Hortensiastr. 29, 020-361415, W • **Kosmos**, Prins Hendrikkade 142, 020-230686, W.R. • **Manna**, Niasstr. 54, 020-350548, B. • **Markus**, Nwe Kerkstr. 8, 020-251223, W • **Marian en Gerrit**, Hortensiastr. 29 (noord), 020-361415, W • **Mother's Milkrestaurant**, Korte Koningstr. 10, R. • **Het Nabije Oosten**, Krugerpl. 17 (Oost), 020-934444, W • **Pimpernel**, Quellijnstr. 153, 020-716514, W • **In de Andere Pot**, Krugerpl. 17 (Oost), 020-934444, T.R.

• **Rozenmarijn**, Rozenstr. 141, W.T. • **Sesam**, Frederikspl. 25, 020-258098, W • **Stichting Sanitas**, Staalstr. 22, 020-274349, R • **Weegschaal**, De Oude Waal 124, 020-241765, W • **Zaailing**, Ruysdaelstr. 21-23, 020-793817, W • **Het Zesde Huis**, Quellijnstr. 155, 020-733962, R • **Zonnebloem**, Haarlemmerdijk 174, W • **Het Zonnetje**, Haarlemmerdijk 45, W

APELDOORN • Fluitekruid, Asselsestr. 69, 055-251503, R • **De Groene Aarde**, Nieuwstr. 11, 055-214914, bgg. 261993, W.T.R. • **Sattva**, Schoolstr. 9, 055-216072, W

ARNHEM • Jongerencentrum Willem I, Willemspl. 1, T. • **Arnhemse Reformhuis**, Rozendaalstr. 81, 085-430395, W • **De Regenboog**, Nacl. Tynnegieterstr. 7, W • **Waterlelie**, Drie Koningendwarstr. 18, 085-426012, W

ASTEN • De Kiem, St. Josephpl. 12, 04936-3188

ASSEN • De Kiem, Weierstr. 1, W

BAARLE NASSAU • Kruidje Roer me wel, Singel 8, 04257-9270 W

BEERTA • Okkie Trooy, Hoofdstr. 283, 05971-1516, B

BERGEN OP ZOOM • De Moerbeij, Zuiderzijde Haven 7, 01640-52374, W

BERGUM • Biologisch-organische winkel, Hillamaweg 62, 05116-1742, W

BOLSWARD • De Mistel, Skilwyk 2, 04952-2972, W

BOXTEL • De Kleine Aarde, Boerderijwinkel, Munsel 17, 04116-76903, W

BOXMEER • Korenbloem, Spoorstr. 31, 08855-3766, W

BREDA • Korenbloem, Ginnikerweg 2b, 076-136417, W.R. • **De Bongerd**, Boschstr. 106, 076-136842, W

BUITENPOST • Elanor voeding, markt donderdag

CUYK • Arnica, Grotestr. 3, W, 08850-13922, W

DE BILT • St. Bew. Yoga en Macrobiotiek, Burg. de Witstr. 8, 030-761290, W

DEN BOSCH • De Mare, Vugterstr. 195/197, 073-134791, W.R. • **Sattva**, Karrenstr. 10, 073-131458, W

DEN BRIEL • De Waag, Voorstr. 159, 01810-3011, W

DEN BURG (Texel) • De Vlier, Burgwal 33, 02220-4396

DEN HAAG • Ambrozijs, Prinsestr. 34, 070-643808, W • **'t Fluitekruid**, Herderinnestr. 12a, W • **Gaiapolis**, Laan van Meerdervoort 1318, 071-151408, W • **De Drie Gelederen**, Bankastr. 97, 070-653891, W • **Paard van Troje**, Prinsengr. 12, 070-601839, R • **De Vier Jaargetijden**, Tweede Riemerstr. 186, 070-465704, W • **De Winkel**, Bankastr. 97, 070-630702, W • **Zaailing**, Weissenbruchstr. 78, 070-280884

DELFT • De Plataan, Phoenixstr. 58 (wijk 1) W.R.

DEURNE • Aere, Stationstr. 89, W

DEVENTER • Ragebol, Smedenstr. 184, 05700-17519, W.T.

DIEVER • Koopman, Hoofdstr. 41, 05219-1580, W

DOETINCHEM • Het Volle Pond, Varsveldseweg 60, 08340-34737, W

DOKKUM • De Driehoek, Hogepool 12, 05190-5313

DORDRECHT • De Gaarde, Groenmarkt 4, 078-144249, W.R.T. + kursussen • **De Kiem**, Noordendijk 430, 078-64541, W.R. • **De Gelukkige Mus**, Voorstr. 475, 078-31720, W.R.

DRACHTEN • De Wigter, Oude Weg 124, 05120-14856, W

DRIEBERGEN • Kore, van Oosthuysel. 23a, 03438-3672

EDE • Kleingrutterij, Molenstr. 152, 08380-30522, W

EDENS • Hof van Edens, 05159-1972, W

EINDHOVEN • De Appelboom, Kruisstr. 90a, 040-444543, W • **Gestelse Grutter**, Gestelsestr. 48a, 040-447959, W.R. • **Wingerd**, Seringenstr. 7, 040-121723, W

EMMEN • De Dovenetel, Kapelstr. 31, 05914-1249, W

ENSCHDEDE • De Bakkerij, Stadsgravenstr. 34, 053-314741, B • **Tielbakkerij**, Stadsgravenstr. 34, 053-314747, B • **Rozemarijn**, Noorderhagen 48b, 053-317099, W.R. • **De Wending**, Lijsterstr. 24, 053-357061, W

FRANEKER • Elanor voeding, woensdag markt

GELEEN • Midgard, Marcellienstr. 15, Oud-Geleen, 04494-41232, W

GORKUM • De Spil, Brugstr. 3, 01830-332335, W

GORREDIJK • De Rounte, Langewal 23, 05133-1425, W

GOUDA • De Tweesprong, Keizerstr. 47, 01820-20469, W

GRONINGEN • De Paardebloem, Folkingestr. 21, 050-132672, W.T.

• **Zuurdesembakkerij 'De Terp'**, Meeuwerderweg 67, 050-181422, W.B. • **De Kruidenier**, Soedanstr. 5, 050-771323, W • **Moeder Aarde**, Meeuwerderweg 68, 050-120465, W • **Simplon**, Eethuisje, Boterdiep 71, 050-184150 • **Maikel**, Boterdiep 24, 050-122355, W • **De Eenhoorn**, Ubbo Emmiusstr. 6, 050-181658, R

HAARLEM • De Groene Grutter, Stresemanl. 2a, 023-343539, W • **Het Spijshuis**, Reitzstr. 13 zw-15 zw, 023-252426, W.R. • **Zero**, Bakenessergr. 8, 023-322847, W.R. • **Hagel**, Groot Heiligland 3-5, 023-311293, W.T.R.

HARDINXVELD-GIESSENDAM • De Goudsbloem, Rembrandtstr. 18, 01846-3050, W

HARLINGEN • Elanor voeding, markt woensdag • **De Rozebottel**, Spekmarkt 2, 05178-6707, W

HEERENVEEN • De Swanneblom, Breedpad 59, 05130-28500

HENGEL • Warwinkel, Oldenzaalsestr. 141, 05900-31771, W.T.

HILLEGOM • Nectar, Sixlaan 42, 02520-20498, W

HILVERSUM • Vluchtheuvel, Eemnesserweg 180a, 035-55410, R • **Zaailing**, Eemnesserw. 38, 035-856796, W

HOOGVEEN • Ketwiesel, Wilhelminastr. 2, 05280-62641, W

HOORN • Weegbree, Grote Oost 35, 02290-18659, W.T.R.

HUIZEN • Amsterdams Winkeltje, Haamstedel. 3, 02152-53539, W

HULST • De Tingel, Grote Bagijnstr. 20, 01140-5708, W

KAMPEN • Moeder Natuur, Geerstr. 13, 05202-17245, W • **Zonnekruid**, Geerstr. 32, W

KOLLUM (Fr.) • Lytse-Pychem, Oosterdiepswal 3, 05113-1339, W

LEEUWARDEN • Sticht. de Roos, Tuinen 5, 05100-38610, W.T. • **Ananda**, Klein Hoogstr. 24, 05100-36749, R.T. • **'De Cirkel'**, Heerenwaltje 12, 05100-50431 • **Elanor voeding**, Breedstr. 64, markt vrijdag en zaterdag

LEIDEN • Mensa De Bak, Kaiserstr. 25, R • **De Helianth**, Herenstr. 5c, 071-141513, W • **Peuleschil**, Breestr. 19, 071-130983, R • **Repelsteel**, Breestr. 19, 071-130983, W • **De Zaailing**, Hooigracht 34, 071-146917, W

LISSE • Ambrozijs natuurvoeding, Heereweg 185, 02521-12628, W

LOCHEM • De Kastanje, Kastanjel. 21, 05730-4184, W

MAASTRICHT • Maretak, Van Hasseltkade 21 bis, 043-50419, W.R. • **La Yapa**, Theodoor Schaepkensstr. 11, 043-51021, R

MARKEN • Marker theehuis, Kerkbuurt, W.T.

MEPPEL • De Drieklank, Marktstr. 9, 05220-55758, W.T.R.

MIDDELBURG • De Tuin, Lange Noordstr. 58, 01180-26011, W

NAARDEN • Sattvika, Meentweg 9, 02159-45743, b.g.g. 02152-55812, R

NEEDE • Klaas van Eldijk, Borculoseweg 18a, 05450-2142, W

NOORDSE SCHUT • De Schutze, Noordse Schut 5, 05248-1251, B

NOORDWIJK AAN ZEE • Sesjat, Voorstr. 1, 01719-11531, W • Acacia, v. Speykstr. 12a, W

NIJMEGEN • Andere Koek, Fransestr. 23, 080-225977, B • De Zonnerwijzer, Graafseweg 65, 080-230177, W.R.T • Grietje Rietmeijer, Ganzenheuvel 1, 080-224750, R • Zuurdesembakkerij 'De Spinde', Koninginnel. 98, 080-774843, B

OEGSTGEEST • Gaiapolis, Rijnsburgerweg 20a, 071-151408, W

OLDENZAAL • De Kloostertuin, Hengelosestr. 37, W

OSS • De Korenschoof, Monsterstr. 4b, W

OUDE PEKELA • De 'Volkswinkel', Feiko Clockstr. 83A, 05976-1864, W

OUDE WETERING • De Knoppe, Kanaalweg 3, 01713-2787, W

PIETERBUREN • Zuurdesembakkerij Impuls, Hoofdstr. 145, 05952-328/395 W.B

PURMEREND • Natura, De Vriespl. 4, 02990-25808, W

ROERMOND • Van Haver tot gort, Dr. Leursstr. 19a, 04750-17593, W

ROOSENDAAL • Bredaseweg 174, W

ROTTERDAM • De Gentiaan, Heer Kerstantstr. 1a, 010-675648, W.R.B.T • Harlekijn, Oranjeboomstr. 263b, 010-842947, W • Van haver tot gort, Zuiderkerkedijk 233, 010-826584, W • De Pompoen, Adrianastr. 71, 010-361404, W.R • De Toermalijn, Waterloostr. 88, 010-144669, W • Zonnemaire, 1e Middelandsstr. 27b, W • Zonnemaire, Anna Paulownastr. 546, 010-135804, R • Zonnemaire, Blankenburgstr. 116, 010-843127, W.B

RUINERWOLD • De Moerbeij, Weidenweg 70, 05223-422

SITTARD • Bij Vrouw Holle, Rosmolenstr. 11, W.R

SNEEK • Graanwaag, Lemmerweg 9

SON/BREUGEL • Milieucentrum, Mercuriusstr. 5, 04990-6253

STADSKANAAL • De Klaproos, Oosterstr. 71, 05990-18240, W

STEENWIJK • De Duikelaar, Korte Woldstr. 29, 05210-14298, W

TERSCHELLING • 'Morgenland', de Ruyterstr. 10, West-Terschelling, W

TEXEL • De Vlier, Burgwal 33, Den Burg, 02220-4396, W

TILBURG • De Paardebloem, Bredaseweg 256, 013-685189, W • Solidare, Smidspad 22, 013-432910, W • De Imme, Schouwburging 206, 013-425229, R

TIEL • De Gedegen Kost, Hof van Arkel, W en op de markt (za.)

UDEN • Krisiswinkel, Lieve Vrouweplein 5b, 04132-64515, W

UTRECHT • Bij de Dom, Servetstr. 6-8, 030-317365, W • De Groene Waterman, Spingweg 6, 030-316164, W.R.T • Santekraam, Werfkelder, Oude Gracht onder nr. 70, 030-316313, W.T • De Werfkring, Oude Gracht onder nr. 123, 030-311752, R • Zaailing, Gildstr. 64, 030-718169, W

VELDHOVEN • De Schep, Heuvel 46, 040-539634, W

VENLO • Kamperfoelie, Stalbergw. 57a, 077-41854, W

VLISSINGEN • De Rozebottel, Nw. Dijk 51, 01184-19756, W

VOORBURG • De Amethyst, Laan v. Middenburg, W

WAGENINGEN • Pee Pastinakel, Kapelstr. 13, 08370-10842, W • Yokari, Niemeyerstr. 37, 08370-12227, R

WASSENAAR • Markt op dinsdag. Kontaktpers. W. v. Horn, St. v. 's-Gravenzandenweg 133, 01751-14001

WEERT • Ut Muuëletentje, Wilhelminapl. 1, Postbus 469, 04950-24497, W

WINSCHOTEN • De Bascule, Moushorndrift 2, 05970-20484/13012, W

WOERDEN • Stg. De Poort, Havenstr. 10, R

WIJK BIJ DUURSTEDEN • De Bron, Oeverstr. 4, W

ZAANDAM • De Lembas, Czarinastr. 40, 075-162019, W

ZALTBOMMEL • Mieke Oostwoud, Lange Strikstr. 1, 04180-4000

ZEVENAAR • Huis Zevenaer, 08360-23529, W

ZUTPHEN • 'De Coehoorn', Dieserstr. 35, W • De Kloostertuin, Rosmolensteeg 6, 05750-17096, R.T

ZWOLLE • Pastinakel, Rembrandtl. 4, 05200-39846, W.R • De Paraplukwink, Ossemarkt 25, 05200-19289, W

België

AALST • De Goede Aarde, Koolstr. 68, 053-773649, W

AARSCHOT • De Bron, Fabriekstr. 2, W

ANTWERPEN • De Brandnetel, Consciencestr. 48, 031-396111, W • De Goede Aarde, Consciencestr. 48-1e, 031-396111, R • 't Keerpunt, Lange Lozamastr. 93, 031-384533, W.R • Kenko, Schuttershofstr. 33, 031-322624, W.R • Sakura, Beeldhouwersstr. 44, 031-161379, Jap. R • De Schakel, Breidelstr. 27, 031-336927, W • Tsjiep, Wolstr. 21, W • De Theemuts, Mutsaertstr. 1, 031-313522, R • Valeriaan, Mozartstr. 27, W

ANZEGEM • Steensels, Dompelstr. 4, 056-688693, W

ARENDONK • Dendelio, Vrijheid 47, 014-677379, W

ASSE • Eethuisje, Nieuwstr. 126, 02-4525237, R • Maya, Steenweg 52, 02-4528021, W

AVELGEM • 't Pompoentje, Neerstr. 19, W

BALEGEM • Toa, Vrijhem 58-60, W

BALEN-NEET • Akkerwinde, Steegstr. 43, W

BEVEREN-WAAS • De Nieuwe Weg, Zandstr. 28, 031-753774, W

BOECHOUT • Sfinks, Heuvelstr. 53, 031-556944, W

BORGERHOUT • De Kiem, Xaveriusstr. 10, 031-356017, W

BRASSCHAAT • De Pompoen, Hoogboomse Steenw. 56, 031-519728, W

BRUGGE • Axel en Vrienden, Katelijnestr. 71, 050-334526, W • Marjolein, Gentpoortstr. 57, 050-339034, W • Solsties, Ezelstr. 39, 050-338754, W • Zen, Beenhoudersstr. 117, R • Zonnebloem, Langestr. 64, 050-332523, W

BRUSSEL • De Korrel, Lakensestr. 82, W • Le Paradis, v. Moerstr. 12, 02-5117423, R • Le Temple doré, Trierstr. 16, 02-5117736, R • Shanti, A. Buyll. 68, 02-6478860, W.R •

Le Romarin, St. Alfonsstr. 57, 02-2174753, Madouplein, R • Le Paradox, Vleurgatse Steenw. 50, 02-6498981, R • La Tsampa, Livornostr. 109, 02-6481407, W. R • De Teepot, Kartuizerstr. 29, 02-5126395, W • Parse Fortuna, Simonisplein 4, 02-4252126, W. R • 't Wonderboontje, Ant. Dansaertsstr. 47, R

CHARLEROI • Wallonie, Macr. centrum, 5 Rue Basslé, 071-312661, W

DEINZE • De Zonnebloem, Gentstr. 64, 091-863089, W

DE HAAN • De Zevende Hemel, Waterkasteel. 7, 059-235100, R

DE PINTE • De Natuurwinkel, Groenstr. 14, 091-824862, W

DEURNE • De Schakel, Te Cauwelaarlei 68, 031-256140/256139, R

DIEST • Fiorel, Demerstr. 24, 013-335358, W

DILBEEK • Pan, Gemeenteplein 4, 02-4667347, W

DOORNIK • Aux Sept Epis, Jesuitenstr. 5, 069-226626, W

EEKLO • De Hobbit, JF. Willemsplein 3-10, 091-776065, W

EKEREN • Evacentrum, Kattenberg 54, W

EUPEN • Immergrün, Gossperstr. 10, 556011, W

GEEL • Levenskiem, Eikenvelde 63, 014-580838, W

GENT • De Blauwe Bloem, Hooiaard 5, 091-255622, W.R • De Garve, Nederkouter, 48, 091-230518, W • De Garve, Vlaanderenstraat 8, 091-232752, W • De Gouden Schaar, Serpentstr. 14, 091-252747, R • De Kregel, Overpoortstr. 82, 091-223881, W • De Paddestoel, Guinardstr. 9, 091-251330, W.R.B • De Silo, Lange Violettenstr. 76, 091-230063, W • Dieetboetiek, St. Jacobsnieuwstr. 57, 091-236639, W • Kusa, Clementinal. 149, 091-214722, W • Eskulaap, Onderwijsstr. 84, 091-226524, R • Popcorn, Iulkenstr. 115, 091-212921 • Popcorn, Clementinal. 43, 091-224129, W • Satwic, Brabantdam 117, 091-232293, W • Solvida, Lange Munt 35, 091-237946, W • Souen, Hoogpoort 22, 031-235860, R

HALLAAR • Alternatuur, Korte Spekstr. 10, 051-244927, B

HALLE • Natuurw. van Halle, Cardijnstr. 6, 02-3562676, W

HAMME • Den Distel, Klein Hulst 9-11, W

HASSELT • De Kringloop, Leopoldplein 44, 011-226400, W.R

HEIST-OP-DEN-BERG • Land van Belofte, Bossestr. 1, 015-248093, W.R.T

KLUISBERGEN • Klokhuisruimte, Stooktestr. 8, 055-389159, R

KNOKKE • Ekinoks, Gemeenteplein 9, 050-600090, W

KORTRIJK • Bertennest, St. Jorisstr. 31, 056-216907, R • De Haverklap, Wijngaardstr. 34, 056-212167, W • De Hoeve, Cederl. 47, 056-213472, W • De Korenaar, Graanmarkt 15, 056-214493, W • De Zonnebloem, St. Jansstr. 17, 056-216907, R

LEUVEN • Kamala, Vlamingenstr. 81, 016-233043, W • De Lelie, Const. Meunierstr. 87, 016-226623, R • Lukemicken, Vlamingenstr. 55, 016-488416, W

LOKEREN • De Weegbree, Kapellestr. 4, 091-485006, W

LONDERZEEL • 't Merelaantje, Marktpl. 23, 052-300769, W

MAASEIK • Het Viooltje, Heppenersteenw. 9, W

MALDEGEM • De Natuurvriend, Edestr. 1, 050-712777, W

MARKE • De Korenbloem, Rekkemsestr. 104, 056-211860, W

MECHELEN • Jin-Jang, St. Katelijnestr. 85, 015-219363, W • 't Graantje, Borsestr. 42b, 015-213892, W

MENEN • De Korenaar, Gr. Markt 45, 056-513675, W

MERCHTEM • Kobeskeshof, Holbeek 66, W

MORTSEL • De Heemst, P. Ruypenslei 62, 031-401197, W

NEERPELT • Klimop, Stationstr. 7, W

OLEN • De Wan, Gerhagen 6, W

OUDEAARDE • De Zonnebloem, Bergstr. 71, W. R • Sesam, Beverestr. 5, 055-311827, W

ROESELARE • De Korenaar, Noordstr. 3, 051-205706, W • Linda's Eethuisje, Elzenstr. 6, 051-201549, R • De Paardebloem, A. Carlierstr. 30, W

RONSE • Aquarius, St. Martensstr. 42, 055-215246, W

RUMBEKE • Paardebloem, Zilverparstr. 8, 051-206747, W

SCHOTEN • De Vruchtbare Aarde, Gelmelenstr. 109, W

SINT-KWINTENS-LENNIK • Keupvogel, H. Ghijsselenstr. 2, 02-5320186, W. R

Originele inmaakpotten

voor groenten en vlees.
Levering alleen via de
detailhandel. Vraag
informatie, ook over
ons handgedraaid zoutge-
glazuurd bruin-gres.

Rimac voor ambachtelijk aardewerk

RIMAC AARDEWERKSPECIALISTEN
Guldenhoflaan 23, 3743 AS Baarn, Holland
Telefoon: 02154 - 16546

SINT-MARTENS-LATEM • Grainshop, E. Gevaertdreef 9, 091-825732, W.R

SINT-NIKLAAS • De Natuurbron, Antwerpse Steenw. 185, 031-763706, W • Sattwa house, Boornhemstr. 25, 031-768608, W.R

STABROEK • 't Graantje, Grote Molenweg 151, 031-686194, W

STEKENE • Pharasijn, Korte Dweerstr. 4, 031-798536, W

TIELRODE • Wijnants, Kerkstr. 47b, W.B

TIELT • Ceres, Kortrijkstr. 123, 051-400836, W

TORHOUT • Gezondheidshuis, Burg 19, 050-211644, W

TURNHOUT • De Brandnetel, R. Sniedersstr. 38, 014-413646, W • De Pimpernel, Herentalsestr. 50, 014-417776, W

VEURNE • De Moerbeij, Zuidstr. 9, 058-312940, W • Borremans, Zuidstr. 24, 058-311747, W

VOSSELAAR • De Kiem, Tramstr. 7, W

WILRIJK • Cromwell, Heistr. 73, 031-271316, R

WIJNEGEM • Op den Dorpel, Turnhoutsebaan 283, 031-536476, W

ZOMERGEM • Verdeelcentrum, A. Siffertstr. 46, 091-729365, W

ZWEVEGEM • De Molen, Avelgemstr. 38, 056-756553, W

ZWIJNDRECHT • 't Pompoentje, Dorp-West 35, 031-529432, W

ZWALEM • De Paddestoel, Boekelaan 76

Uitgaven De Kleine Aarde

Per onderwerp alles in een pakket

Als service aan de donateurs zijn per onderwerp pakketten samengesteld van alle DKA-uitgaven. Zo is er een landbouwpakket met de vier landbouwbrochures en nummer 24 van het tijdschrift waarin landbouw het hoofdthema is. Op dezelfde manier is een voedingspakket gemaakt, een groot en een klein energiepakket.

Voor wie geïnteresseerd is in alle uitgaven van De Kleine Aarde zijn er bovendien een tijdschriftenpakket en een pakket boeken & brochures. Gezamenlijk vormen die het Groot DKA-pakket, waaraan geen enkele publikatie ontbreekt. Het financiële voordeel bij deze pakketten is aanmerkelijk. Dat zit in minder administratief werk en veel lagere verzendkosten. In de meeste pakketten zijn bovendien gratis toepasselijke affiches bijgevoegd. Hieronder volgt de inhoud en de prijs van ieder pakket.

Landbouwpakket. Brochures Alternatieve landbouw, Biologische landbouw, Ekologische tuinbouw, Kompost maken en DKA 24.

f 25,-/fr 400

Voedingspakket. Boek Eten wat de grond schaft, Brochures Vleesloze recepten, Minder vlees geen probleem, Lespakket Volkoren brood, Voedselschijf, DKA 27 en 28, Affiche Minder vlees mevrouw.

f 38,50/fr 616

Groot energiepakket. Boek Grijp de wind, Brochures Het geïsoleerde huis, Methaangisting, Het Kringloophuis, Milieubewust wonen in piramidehuizen, De zon in huis, Windenergie, DKA 25 en 26, Affiche Minder energie Van Agt.

f 55,-/fr 880

Klein energiepakket. Brochures Het geïsoleerde huis, De zon in huis, Windenergie, DKA 25 en 26, Affiche Minder energie Van Agt.

f 28,-/fr 450

Boeken & brochures pakket. Boeken De Aarde je Leven, De Kleine Aarde in vier seizoenen, Grijp de Wind en Eten wat de grond schaft, Brochures Vleesloze recepten, Ekologi-

sche tuinbouw, Alternatieve landbouw, Het geïsoleerde huis, Minder vlees geen probleem, Methaangisting, Het Kringloophuis, Kompost maken, Biologische landbouw, Milieubewust wonen in piramidehuizen, De zon in huis en Windenergie, Lespakket Volkoren brood.

f 108,50/fr 1736

Groot DKA pakket. DKA 20 - 27, Boeken De Aarde je Leven, De Kleine Aarde in vier seizoenen, Grijp de wind en Eten wat de grond schaft, Brochures Vleesloze recepten, Ekologische tuinbouw, Alternatieve landbouw, Het geïsoleerde huis, Minder vlees geen probleem, Methaangisting, Het kringloophuis, Kompost maken, Biologische landbouw, Milieubewust wonen in piramidehuizen, De zon in huis en Windenergie, Lespakket Volkoren brood, Voedselschijf, Affiches Minder vlees mevrouw, Minder energie Van Agt, Etiketten voor milieubewust huishouden en Gebruikte spullen te koop.

f 148,-/fr 2368

Tijdschriftenpakket. DKA 20 - 27 (jaargang '77 en '78).

f 46,50/fr 744

Losse nummers. Vanaf DKA 20 zijn alle nummers nog los verkrijgbaar. De rest is verbrand op 19 februari '78.

f 6,90/fr 110

Hoofdthema's. Vanaf nummer 21 hebben De Kleine Aarde nummers een hoofdthema.

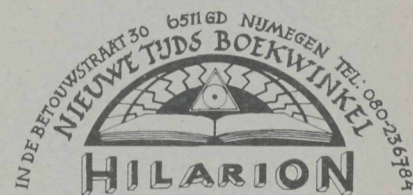
DKA 21 Ander werk, 22 Ekologische winkeltjes en eethuisjes, 23 Bouwen, 24 Landbouw, 25 Milieubewust in en om het huis, 26 Energie, 27 Gezondheid, 28 Voeding, 29 Vervoer, 30 Kinderen en milieu.

Een complete jaargang van vier nummers kost

f 25,-/fr 400

Bestel per giro 52730 van uitgeverij De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel, met vermelding van de bestelling. België: postrekening 000-11377700-57.

ALLE PRIJZEN ZIJN INKLUSIEF PORTI EN VERZENDKOSTEN.

HILARION is een gespecialiseerde boekwinkel, die een beeld wil geven van de mogelijkheden van de Nieuwe Tijd, waarin de mens in vrijheid zijn weg kiest, gevolgd gevend aan de Aquariusimpuls.

NATUURLIJKE	MYSTIEK - ALCHEMIE	KINDERBOEKEN
LANDBOUW	ASTROLOGIE	SPROOKJES
VOEDING	YOGA - MEDITATIE	MYTHEN & SAGEN
GENESWIJZEN	OOSTERSE RELIGIE	BELLETRIE
	KABBALAH	FILOSOFIE
OPVOEDING	TAROT - I-CHING	MUZIEK
PSYCHOLOGIE	GEESTELIJKE STROMINGEN	POSTERS

AUROBINDO - BAILEY - BOHME - BÖYIN RÅ - BUBER - GIBRAN
GURDJIEFF - HESSE - IDRIES SHAH - INAYAT KHAN - JUNG
KRISHNAMURTI - JAN LUIKEN - KARL MAY - RAJNEESH
CRUUSROEL - RIJCKENBORGH - STEINER - TAGORE - TOLKIEN

GALERIE EN LEZINGEN

Alle zijn onderdelen van het geheel dat ons een pad wijst naar de werkelijke, de innerlijk geopende mens, de mens die zijn Zonnekracht heeft hervonden.

OPEN: dinsdag t/m vrijdag 10 - 18 uur
donderdag 10 - 21 uur
zaterdag 10 - 16.30 uur
In de Betouwstraat 30 (centrum)

Kringlooppapier bestellen? „De Kringloop” bellen!

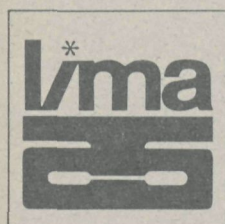
Vrijblijvende inlichtingen:
Voor Nederland:
De Kringloop, Postbus 92,
Baarle-Nassau, tel.: 04257-9877

Voor België:
De Kringloop
Nieuwe Stationstraat 83,
2390 Weelde, tel. 014-656892

Het nieuwe broodsmeesel **Limapast**

“de vegetarische pastei waar pit(ten) in zit”

met bio-zonnebloempitten • bio-kliswortel
bio-ui • bio-sojameel • pompoenpitten
• miso • kruiden

Verkrijgbaar – met een receptenfolder – bij uw Reformhandelaar.
Import: SCHOLTEN REFORM, MIJDRECHT. TEL.: (029) 79.38.55.

De bemesting van uw tuin met de originelen van L.O.T. tuinprodukten

Neptunia maerl, Natuurfosfaat, Beendermeel, Bloedmeel
Tuin- en gazonmest speciaal. Komposteerpreparaat,
Bladcelvoeding.

**L.O.T. originele produkten met zuivere
voedingsstoffen kunnen ook uw grond
en gewas optimaal verrijken**

Landbouw en Ontwikkeling Terneuzen B.V.
Postbus 28, 4540 AA SLUISKIL. Tel. 01157-1803

**B.D. – VOEDING
B.D. – TUINIEREN
B.D. – LANDBOUW**

Kent U onze tijdschriften 'Vruchtbare Aarde'
en 'Het Duizendblad' (vraagbaak voor de milieubewuste
volkstuintier)?

Proefnummer op aanvraag.

Ned. Ver. tot bevordering der biol.-dyn. landbouwmethode
Voorweg 26, 2376 AL Nieuwe Wetering. Tel. 01713-3760

- * De CV-pomp draait alleen nog als dat echt zin heeft.
- * Gemiddeld 300 kWh stroombesparing per jaar: dat kan best 10% van uw totale stroomverbruik zijn!
- * Eenvoudig zelf aan te brengen.
- * Prijzen: f 85,-/f 120,-.

Dit zijn enkele gegevens over onze

CV-Pompautomaat

type PA5, waarover wij u graag de uitvoerige gratis folder willen toesturen.

NIEUW:

PA5.220 – een speciale uitvoering van de PA5 voor CV's met 220V-thermostaat.

DTR5 – een eenvoudige en betaalbare zgn. delta-T-regelaar voor de pomp van uw (zelfgebouwde) zonne-collector.

**Volksenergie, Looiakkerstraat 1a,
5615 CK Eindhoven, 040-120749**

BONUSAN

NATUURPRODUKTEN

Een begrip van puur natuur en gezondheid. De **Bonusan**-produkten kunt u in alle Reformhuizen verkrijgen.

Vraag om uitgebreide inlichtingen en maak kennis met de naam **Bonusan**

Bonusan... een begrip voor de Natuurgenezer.

BONUSAN

kruidenspecialiteiten

Telefoon 01865-1022 Numansdorp

VIANO

Wat er niet in zit!

- * KIPPENMEST
- * STALMEST
- * LOOD
- * CHLOOR
- * ONVERTEERBARE STOFFEN

en nog veel meer voor uw gewas schadelijke elementen.
Want VIANO wordt vervaardigd uit zuiver dierlijke stoffen.

meer weten? bel nu! tel. 01859-6000*

samengestelde organische meststof
voor uw tuin

VIANO is NATUUR!

VIANO
NEDERLAND b.v.
alblaserdam
postbus 139

ZUIVERE BIJENHONING

Honingzemerij
Caspar Vries
Pieterburen

Bijenteelt als hoofdbedrijf komt in Nederland nauwelijks meer voor. Het natuurlijk leefklimaat is voor de bijen te zeer verslechterd, de opbrengst te gering. Naast onze eigen bescheiden productie importeren we daarom ook. Buitenlandse honing wordt o.m. aangekocht in Frankrijk, Roemenie, Spanje en Canada. Deze nog onbewerkte honing komt meestal gekristalliseerd aan en moet vloeibaar gemaakt worden om er potjes mee te kunnen vullen. Dit gebeurt bij ons op de laagst mogelijke temperatuur. Nauwelijks hoger dan de "bijenkasttemperatuur", die is 37°C. Daarna wordt de honing gezeefd en wel zo dat het kostbare stuifmeel er in blijft. Met deze honing worden de potjes en emmers gevuld.

Door deze zorgzame manier van verwerking en door de vakkundige selectie van de honing (het imkerschap staat daar borg voor), voldoet onze honing aan de hoogste kwaliteitseisen.

De honing is verkrijgbaar bij de "Natuurvoedselwinkels" in potten van 450 en 900 gram en in emmers van 14 kiloqram.

Indien dit niet het geval is, of als er geen Natuurvoedselwinkel in de buurt is, kunt u ook rechtstreeks bestellen. (alleen in emmers van 14 kiloqram.)

Caspar Vries, imker.

HOOFDSTRAAT 77, PIETERBUREN, TEL. 05952-320

Voor al uw ZADEN

**Zaadhandel
K. BEVAART
Postbus 2015 -
Lelystad**

Gratis prijscourant op aanvraag

de beproefde Noorse

JØTUL HOUTKACHEL

nu ook in Nederland
verkrijgbaar

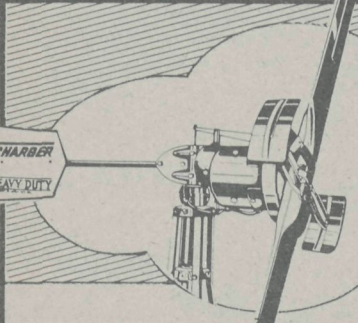
Informatie bij de importeur
Fa. De Kroon B.V.
Maanderweg 54, Ede
tel. 08380-19150

MINI-GRAANMOLENS voor ieder huishouden
Onontbeerlijk om de zekerheid te hebben 100 %
verteerbare, verse bakbare volkorenbloem te
bezitten van jonge, zuivere granen die sinds
maximum 2 tot 3 u gemalen zijn zonder de
minste druk of verwarming.

Sinds 1940 worden te Ieper (België) drie groot-
ten van mini-graansmolens Nr 1 - 2 en 3 ver-
vaardigd, identiek als de bloemmolens die
vroeger gebruikt werden in de windmolens:
volledig in hout en uitgerust met
zeer traag draaiende bloemmaal-
stenen die gemaakt zijn met na-
tuurstenen.

4 Zware modellen Nr 4 - 5 - 6
en 7 worden eveneens vervaardigd
voor molenaars, bakkers, vetmes-
ters en fokkers van biggen. Deze
fenomenale, onverslijtbare graansmolens worden
geëxporteerd naar alle werelddelen.
Voor volledige documentatie schrijven of tele-
foneren naar: Etn D.D.D.-PRESIDENT van Ieper
Fabriek van graansmolens, mengmachines en
maalstenen - El Molino 487 te 8904 IEPER
(België) - Tel. 057 - 20 19 96.

**Energie
uit windkracht**
De generator begint reeds te laden
bij een briesje van 3 m per seconde.
Maximum energie-afgifte 200 Watt
bij een windsnelheid
van 10 mtr. per seconde.

SIM HOLLAND B.V.
Tel. 01820-19855 Antwerpseweg 10 • Postbus 360 • 2800 AJ GOUDA

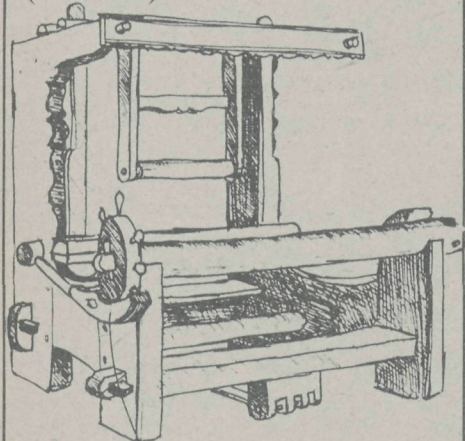

**namaste
aurowinkel**
2e bloemdwarsstr. 9
AMSTERDAM

Handgeweven, handgeborduurde, kle-
ding; handgeschept post-en tekenpa-
pier; handgeweven katoenen stoffen;
houten speelgoed; wierook en parfum
van natuurlijke grondstoffen; lectuur.
Verzending mogelijk.

tel. 020 266217
open di. t/m vr. 1-6 za. 12-5u.

Het Oude Handweefgetouw (± 1800)

Deze eikenhouten getouwen werden tot
± 1900 intensief gebruikt ten dienste
van de huisweverij.
Het originele bamboe riet (eventueel
vervangbaar door een stalen) en de
donkerbruine handgeknopte hevels in
de schachten worden erbij geleverd.

Deze meestal vierschachts getouwen
worden gebruiksklaar in diverse model-
len afgeleverd voor de prijs van
f 1100,- tot f 1475,-.
Eveneens ongerestaureerde weefge-
touwen voor f 500,-.

Jenny en Dick Smit, Handweven en
Spinnen, Lageweg 27, 9479 TA
Noordlaren (Gr) Tel. 05905-4492.

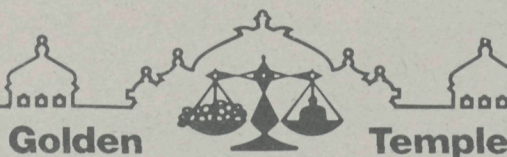
De Akademie voor Natuurgeneeskunde, Vereniging Hippocrates, secretariaat: 2e Boerhaavestraat 7, Amsterdam. Tel. 020-656752

zoekt per 1 september 1979 of eerder te huur of te koop in
Amsterdam of het centrum van het land

Groot pand voor de akademie van ca. 300-400 m²

omvattende tenminste 3 lokalen van elk ± 70 m² + kleinere
vertrekken voor administratie, polikliniek en bibliotheek.

Bijv.: wijkgebouw, parochiehuus, klooster, verenigingsge-
bouw, school of bedrijfspand: geschikt voor 150 studenten.

Golden Temple

Pas geopend: NATUURVOEDSELWINKEL

Biologische groenten & fruit, brood & granen,
lima- en akwarij-artikelen, honing, zuivel,
kruiden en natuurlijke vitamines.

* Vitaminetest is mogelijk *

Leidsestraat 54 - Kerkstraat 35 - Amsterdam
Tel. 020 - 268560

Golden Temple Emporium

VEGETARISCH RESTAURANT

3HO YOGACENTRUM

SHAKTI SCHOENEN

INDIAANSE SIERADEN/

KRISTALLEN

Leidsestraat 54 - Amsterdam

etten voor milieu-
len. Om uit te
postbak, Flessen-
es & Elastiekjes,
& Potten, Papier
Oude kleding,
en zakken, enz.
0,7 cm. 1 ex.:
ex.: f 2,50/fr 40.
ag.

andel van artikelen
arde over de mo-
windmolens.
f 5,-/fr 80.

nd. Niets verspil-
lijven. Door John
landse bewerking
wedder en Hendrik
Uitgegeven door
Kosmos. Speciale
donateurs:
f 26,-/fr 420.

Vleesloze recepten. Vijftien volle-
dige menu's. Door Denise Wage-
makers. DKA-brochure 1.
f 6,50/fr 105.

Ekologische tuinbouw. Tips voor
milieuvriendelijk tuinieren.
DKA-brochure 2. f 4,-/fr 65.

Alternatieve Landbouwmethoden.
Uittreksel van het eindrapport van
de Kommissie Onderzoek Biolo-
gische Landbouwmethoden (1977).
DKA-brochure 3. f 12,50/fr 200.

Het geïsoleerde huis. Door Gerard
Murre. DKA-brochure 4.
f 8,-/fr 130.

Minder vlees...? Geen probleem.
Ekologische voeding als dagelijkse
kost. Door Arnold Robbé en Obe
de Vries. DKA-brochure 5.
f 4,-/fr 65.

**Methaangisting. Energie uit mest
en afval.** Door Jan Craens en
anderen. DKA-brochure 6.
f 7,-/fr 110.

Hergebruik etiketten. Om envelop-
pen en kaarten opnieuw te versturen.
Prijs per pakje met zestig stuks.
f 3,50/fr 55.

Affiche 'Minder energie Van Agt'.
Weet u eigenlijk al waarom? Alle ar-
gumenten voor drastische besparing.
Formaat 42 x 29,7 cm.
1 ex. f 1,-/fr 15, 5 ex. f 2,50/fr 40,
10 ex. f 4,-/fr 65.

Voedselschijf. De schijf van vier
van De Kleine Aarde. Affiche van
dun karton, gedrukt in vier kleu-
ren. Formaat 21 x 29,7 cm.
f 2,-/fr 30.

**Affiche 'Gebruikte Spullen Te
Koop'.** Om spullen, die je niet
meer kan gebruiken te verkopen,
omdat het zonde is ze weg te
gooien. Formaat 42 x 29,7 cm.
1 ex. f 1,-/fr 15, 5 ex.: f 2,50/
fr 40. Meer op aanvraag.

Volkorenbrood bakken. Lespakket
voor het onderwijs; brood bakken
met kinderen. f 5,50/fr 85.

**Zo wordt u makkelijk donateur/
abonnee.**

Donatie loopt per kalenderjaar en
wordt gevraagd naar draagkracht.

Bij netto-inkomen tot: betaalt u min.:

f 15.000 / Bf 225.000	f 25,- / Bf 400
f 25.000 / Bf 375.000	f 30,- / Bf 480
f 35.000 / Bf 525.000	f 35,- / Bf 560
f 45.000 / Bf 675.000	f 40,- / Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door
overmaking van het bedrag, met
vermelding 'nieuwe donateur'. U
krijgt dan De Kleine Aarde vanaf
het lentenummer in de bus.

Woont u buiten Nederland of
België, dan betaalt u f 10,- meer
voor de verzendkosten (betalen
per postwissel).

Losse nummers DKA
Prijs per stuk f 6,90/fr 110.

Bestellen

Per giro 52730 van
De Kleine Aarde, postbus 151,
5280 AD Boxtel.
België: postrek. 000-11377700-57.

**ALLE PRIJZEN ZIJN
INKLUSIEF PORTI EN
VERZENDKOSTEN.**

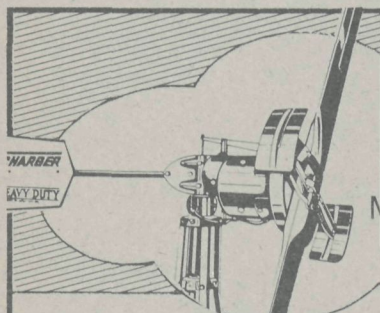
Voor al uw ZADEN

**Zaadhandel
K. BEVAAR**
Postbus 2015
Lelystad

Gratis prijscourant op aanvraag

Gebruikte enveloppen evt.
met deze strook dichtplakken.

Hergebruik etiket

Gegomd etiket om
enveloppen en ansichtkaarten
opnieuw te gebruiken.
Spaart bomen en energie.
Te bestellen via giro 52730
van De Kleine Aarde in Bostel.
Zestig stuks voor f 3,50.

Bij een windsnelheid
van 10 mtr. per seconde.

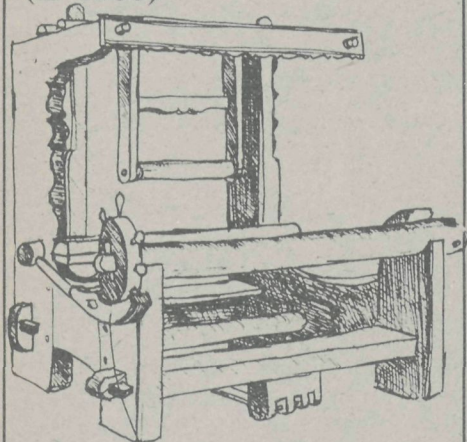
SIM HOLLAND B.V.

Tel. 01820-19855 Antwerpseweg 10 • Postbus 360 • 2800 AJ GOUDA

pier; handgeweven katoenen stoffen;
houten speelgoed; wierook en parfum
van natuurlijke grondstoffen; lectuur.
Verzending mogelijk.

tel. 020 266217
open di. t/m vr. 1-6 za. 12-5u.

Het Oude Handweefgetouw (± 1800)

Deze eikenhouten getouwen werden tot
± 1900 intensief gebruikt ten dienste
van de huisweverij.
Het originele bamboe riet (eventueel
vervangbaar door een stalen) en de
donkerbruine handgeknoppte hevels in
de schachten worden erbij geleverd.

Deze meestal vierschachts getouwen
worden gebruiksklaar in diverse model-
len afgeleverd voor de prijs van
f 1100,- tot f 1475,-.
Eveneens ongerestaureerde weefge-
touwen voor f 500,-.

Jenny en Dick Smit, Handweven en
Spinnen, Lageweg 27, 9479 TA
Noordlaren (Gr) Tel. 05905-4492.

De Akademie voor Natuurgeneeskunde, Vereniging Hippocrates, secretariaat: 2e Boerhaavestraat 7, Amsterdam. Tel. 020-656752

zoekt per 1 september 1979 of eerder te huur of te koop in
Amsterdam of het centrum van het land

Groot pand voor de akademie van ca. 300-400 m²

omvattende tenminste 3 lokalen van elk ± 70 m² + kleinere
vertrekken voor administratie, polikliniek en bibliotheek.

Bijv.: wijkgebouw, parochiehuus, klooster, verenigingsge-
bouw, school of bedrijfspand: geschikt voor 150 studenten.

Pas geopend: NATUURVOEDSELWINKEL

Biologische groenten & fruit, brood & granen,
lima- en akwarijs-artikelen, honing, zuivel,
kruiden en natuurlijke vitamines.

* Vitaminetest is mogelijk *

Leidsestraat 54 - Kerkstraat 35 - Amsterdam
Tel. 020 - 268560

Golden Temple Emporium

VEGETARISCH RESTAURANT

3HO YOGACENTRUM

SHAKTI SCHOENEN

INDIAANSE SIERADEN/
KRISTALLEN

Leidsestraat 54 - Amsterdam

Boeken

De Aarde, je Leven. Ruim 130 artikelen. Een handboek voor iedereen die milieubewust wil leven. 288 pag. f 33,50/fr 535.

De Kleine Aarde in vier seizoenen. De vierde druk van de bundel van de eerste, reeds lang uitverkochte jaargang van het tijdschrift. f 17,50/fr 280.

Grijp de wind. Theorie en hand-leiding voor het bouwen van een molen. 84 pag. DKA-boek 1. f 21,-/fr 335.

Eten wat de grond schaft. Ekolo-gische voeding in theorie en prak-tijk. Door Arnold Robbé. DKA-boek 2. f 13,50/fr 215.

Brochures

Vleesloze recepten. Vijftien volle-dige menu's. Door Denise Wage-makers. DKA-brochure 1. f 6,50/fr 105.

Ekologische tuinbouw. Tips voor milieuvriendelijk tuinieren. DKA-brochure 2. f 4,-/fr 65.

Alternatieve Landbouwmethoden. Uittreksel van het eindrapport van de Kommissie Onderzoek Biolo-gische Landbouwmethoden (1977). DKA-brochure 3. f 12,50/fr 200.

Het geïsoleerde huis. Door Gerard Murre. DKA-brochure 4. f 8,-/fr 130.

Minder vlees...? Geen probleem. Ekologische voeding als dagelijkse kost. Door Arnold Robbé en Obe de Vries. DKA-brochure 5. f 4,-/fr 65.

Methaangisting. Energie uit mest en afval. Door Jan Craens en anderen. DKA-brochure 6. f 7,-/fr 110.

Het kringloophuis. Door Jaap 't Hooft. DKA-brochure 7. f 3,50/fr 55.

Kompost maken. Door Job Tiel-rooy. DKA-brochure 8. f 2,50/fr 40.

Biologische Landbouw. Beter voor mens en milieu. Door Job Tielrooy. DKA-brochure 9. f 4,-/fr 65.

Milieubewust wonen in piramide-huizen. Het woon/leefplan van De Kleine Aarde en de architecten Gerard Schouten en Gerrit de Jonge. DKA-brochure 10. f 4,-/fr 65.

De zon in huis. Bundel van artike-len over de mogelijkheden van zonne-energie, het zelf bouwen van een zonne-boiler, kosten. DKA-brochure 11. f 6,-/fr 95.

Andere uitgaven

Hergebruik etiketten. Om envelop-pen en kaarten opnieuw te versturen. Prijs per pakje met zestig stuks. f 3,50/fr 55.

Affiche 'Minder energie Van Agt'. Weet u eigenlijk al waarom? Alle ar-gumenten voor drastische besparing. Formaat 42 x 29,7 cm. 1 ex. f 1,-/fr 15, 5 ex. f 2,50/fr 40, 10 ex. f 4,-/fr 65.

Voedselschijf. De schijf van vier van De Kleine Aarde. Affiche van dun karton, gedrukt in vier kleu-ren. Formaat 21 x 29,7 cm. f 2,-/fr 30.

Affiche 'Gebruikte Spullen Te Koop'. Om spullen, die je niet meer kan gebruiken te verkopen, omdat het zonde is ze weg te gooien. Formaat 42 x 29,7 cm. 1 ex. f 1,-/fr 15, 5 ex.: f 2,50/fr 40. Meer op aanvraag.

Volkorenbrood bakken. Lepakket voor het onderwijs; brood bakken met kinderen. f 5,50/fr 85.

Affiche met etiketten voor milieu-bewust huishouden. Om uit te knippen: Kompostbak, Flessen-doppen, Touwtjes & Elastiekjes, Statiegeldflessen & Potten, Papier voor kringloop, Oude kleding, Lompen, Papieren zakken, enz. Formaat 42 x 29,7 cm. 1 ex.: f 1,-/fr 15 - 5 ex.: f 2,50/fr 40. Meer op aanvraag.

Windenergie. Bundel van artikelen uit De Kleine Aarde over de mo-gelijkheden van windmolens. f 5,-/fr 80.

Leven van het land. Niets verspil-len en gezond blijven. Door John Seymour. Nederlandse bewerking door John Onstwedder en Hendrik van den Heuvel. Uitgegeven door In den Toren en Kosmos. Speciale prijs voor DKA-donateurs: f 26,-/fr 420.

Tijdschrift

Zo wordt u makkelijk donateur/abonnee.

Donatie loopt per kalenderjaar en wordt gevraagd naar draagkracht.

Bij netto-inkomen tot: betaalt u min.:

f 15.000 / Bf 225.000	f 25,- / Bf 400
f 25.000 / Bf 375.000	f 30,- / Bf 480
f 35.000 / Bf 525.000	f 35,- / Bf 560
f 45.000 / Bf 675.000	f 40,- / Bf 640

Aanmelding kan eenvoudig door overmaking van het bedrag, met vermelding 'nieuwe donateur'. U krijgt dan De Kleine Aarde vanaf het lentenummer in de bus.

Woont u buiten Nederland of België, dan betaalt u f 10,- meer voor de verzendkosten (betalen per postwissel).

Losse nummers DKA
Prijs per stuk f 6,90/fr 110.

Bestellen

Per giro 52730 van
De Kleine Aarde, postbus 151,
5280 AD Boxtel.
België: postrek. 000-11377700-57.

ALLE PRIJZEN ZIJN
INKLUSIEF PORTI EN
VERZENDKOSTEN.

